

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ACFC/SR/IV(2017)003
/Romansh language version/

**Fourth Report submitted by Switzerland pursuant to Article 25,
paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of
National Minorities - received on 15 February 2017**

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Der Bundesrat

**Quart rapport da la Svizra davart la realisaziun da la
Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa
per proteger las minoritads naziunalas**

Favrer 2017

INTRODUCZIUN	4
A.En general	4
B.Indicaziuns statisticas actualisadas davart las minoritads naziunalas, linguisticas e religiosas	6
I. EMPRIMA PART.....	10
A.Resultats dal terz ciclus da surveglianza.....	10
B.Preparaziun dals resultats dal terz ciclus da surveglianza.....	11
C.Mesiras consecutivas	12
D.Participaziun da las organisaziuns da las minoritads naziunalas e da las organisaziuns nungovernamentalas.....	12
E. Mesiras per render pli enconuschenta la Convenziun da basa.....	14
II. SEGUNDA PART	15
A.Mancanza da plazzas per Jenics, Sinti e Manouches e Roma.....	15
1. Situaziun actuala en il sector da las plazzas da staziunament, da passagi e da transit	15
2. Intervenziuns parlamentaras en chausa	18
3. Acziuns da protesta dals Jenics.....	19
4. Missiva davart la cultura 2016–2020.....	19
5. Gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra»	20
B.Cumbat cunter il rassissem e l'intoleranza	21
1. Cumbat cunter l'antisemitissem	21
2. Decisiuns e sentenzias en connex cun la norma penala da la discriminaziun da las razzas	24
3. Cumbat cunter remartgas rassisticas en l'internet, en las medias ed en il discurs politic.....	24
4. Monitoring davart la «convivenza en Svizra»	26
5. Mesiras che vegnan sustegnidas da la Confederaziun e dals chantuns per promover la diversidad e la toleranza en la societad svizra	26
C.Minoritads linguisticas entaifer l'administraziun federala	27
1. Plurilinguitad instituziunala: Diever da las linguas minoritaras en l'administraziun federala ed en il contact cun las autoritads federalas	27
2. Promoziun da la plurilinguitad e represchentanza da las minoritads linguisticas en l'administraziun federala.....	29
III. TERZA PART	31
ARTITGEL 3	31
A.La minoritad naziunala dals Jenics e Sinti e Manouches.....	31
B.La renconuschientscha d'altres minoritads naziunalas. La dumonda dals Roma svizzers.....	33
ARTITGEL 4.....	36
A.Protecziun giuridica e meds legals cunter discriminaziun	36
1. Mussavia giuridic «Discriminaziun rassistica»	36
2. Protecziun cunter discriminaziun en ils programs chantunals d'integrasiun PCI.....	37
B.Lescha cunter la discriminaziun.....	38
C.Datas statisticas davart la discriminaziun	40
D.Instituziun naziunala dals dretgs umans.....	41
ARTITGEL 5	42
A.Sustegn finanziel per las uniuns dals viagiants, dals Jenics e dals Sinti e Manouches	42

B. Promoziun da la lingua jenica.....	43
C. Promoziun da la cultura e dals arts dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma.....	43
D. Promoziun da las linguas naziunalas e da la chapientscha tranter las cumanzas linguisticas en Svizra	44
ARTITGEL 6.....	45
A. Promoziun dal respect e da la chapientscha per la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma.....	45
B. Promoziun dal respect e da la toleranza envers la minoritad gidieua	48
1. Antisemitissem en Svizra: la situaziun actuala.....	48
2. Protecziun da persunas e d'instituziuns gidieuas cun acts ostils.....	49
C. Promoziun dal respect e da la toleranza envers ils muslims svizzers	53
1. Renconuschientscha da dretg public da cumanzas religiusas muslimicas tras ils chantuns	54
2. Svilup dals dialogs cun la populaziun muslimica.....	55
3. Center svizzer per islam e societad.....	57
4. La dumonda dal status giuridic sco minoritad naziunala.....	58
ARTITGEL 9	59
A. Contribuziun da la SSR a la chapientscha tranter las differentas regiuns linguisticas dal pajais	59
B. Intermediaziun d'infurmaziuns en lingua taliana en il chantun Grischun.....	60
C. Mesiras che sa refereschon a las medias e ch'èn vegnidas discutadas en la gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma».....	61
D. Rapports davart Jenics e Roma.....	61
ARTITGEL 10.....	62
A. Diever da linguas minoritaras en chantuns plurilingvs.....	62
ARTITGEL 12.....	62
A. Armonisaziun da l'instrucziun en las linguas naziunalas.....	63
B. Svilup dal barat da scolas.....	66
C. Mesiras dals chantuns per promover la plurilinguitad da las scolaras e dals scolars.....	66
D. Freqventaziun da la scola tras uffants dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma.....	68
E. Intermediaziun d'enconuschientschas davart la cultura dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma en scola	69
F. Intermediaziun d'enconuschientschas davart il giudaissem, l'antisemitissem ed il holocaust en scola	70
G. Difficultads da scolaras e scolars gidieus en scolas publicas.....	72
ARTITGEL 14.....	73
A. Instrucziun da talian ordaifer la Svizra taliana.....	73
B. Instrucziun da rumantsch	76
1. Rumantsch grischun en scola.....	76
2. Purschida d'instrucziun en rumantsch.....	77
ARTITGEL 15.....	78
A. Mecanissem per la cooperaziun dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma	78

INTRODUCZIUN

A. En general

1. La Svizra, sin il territori da la quala vivan communitads cun differentas linguas, culturas e religiuns, s'engascha per cundiziuns da viver confurmas als dretgs fundamentals dals appartegnents da minoritads naziunalas. La realisaziun dals dretgs dals appartegnents da minoritads naziunalas correspunda a l'engaschament tradiziunal da la Svizra per la protecziun dals dretgs umans.

2. La Svizra ha ratifitgà ils 21 d'october 1998 la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunalas (en quai che suonda: «la Convenziun da basa»). La Convenziun da basa è entrada en vigur en Svizra il 1. da favrer 1999.

Il mument da la ratificaziun eran las suandantas gruppaziuns reconuschidas sco minoritads naziunalas:

- *las minoritads linguisticas;*
- *ils «viagiants» svizzers;*
- *ils commembers da las communitads gidieuas da la Svizra.*

Ils 16 da matg 2001 ha la Svizra transmess ses emprim rapport statal davart la realisaziun da la Convenziun da basa; l'emprim ciclus da surveglianza è vegnì terminà cun la Resoluziun correspundenta dal Comité dals ministers dals 10 da december 2003 [ResCMN(2003)13]. Ils 31 da schaner 2007 ha la Svizra transmess ses segund rapport statal; il segund ciclus da surveglianza è vegnì terminà cun la Resoluziun correspundenta dal Comité dals ministers dals 19 da november 2008 [ResCMN(2008)10]. Ils 26 da schaner 2012 ha la Svizra transmess ses terz rapport statal davart la realisaziun da la Convenziun da basa; il terz ciclus da surveglianza è vegnì terminà cun la Resoluziun correspundenta dal Comité dals ministers dals 28 da matg 2014 [ResCMN(2014)6].

3. La Svizra preschenta qua **ses quart rapport statal**. El è vegnì elavurà tenor las prescripziuns da las «Directivas per rapports statals dal quart ciclus da surveglianza», acceptadas ils 30 d'avrigl 2013 dal Comité dals ministers. Quest rapport sa concentrescha sin las mesiras prendidas e planisadas concernent las dumondas ed ils problems ch'eran vegnids tematisads en il terz ciclus da surveglianza. La Svizra n'è betg vegnida dumandada da responder in catalog specific da dumondas en il rom da ses quart rapport.

4. Il quart rapport è vegnì elavurà dal *Departament federal d'affars externs (DFE)* ch'è cumpetent en l'Administraziun federala per coordinar la realisaziun da la Convenziun da basa. Il DFE ha consultà ils auters *departaments federals pertutgads* ed ha coordinà lur contribuziuns, tranter quels il Departament federal da l'intern (DFI); il Departament federal da giustia e polizia (DFGP); il Departament federal d'economia, furmaziun e retschertga (DEFER); il Departament federal da finanzas (DFF); il Departament federal per ambient, traffic, energia e communicaziun (DATEC) ed il Departament federal da defensiu, protecziun da la populaziun e sport (DDPS). Consultadas èn vegnidas tranter auter er la Chanzlia federala (CF) e la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR), ina cumissiun extraparlamentara independenta ch'è affiliada al DFI.

5. Ils 26 *chantuns* èn vegnids consultads mintgin per sasez ed han en quest rom pudì prender posiziun davart il sboz dal rapport e furnir ina contribuziun. Er pliras conferenzas interchantunalas spezializadas¹ èn vegnidas consultadas.

Las vischnancas e las citads èn er vegnidas consultadas, e però tras l'Associaziun da las vischnancas svizras (AVS) e tras l'Uniun da las citads svizras (UCS).

6. *Ils Jenics, Sinti e Manouches svizzers*², ch'èn reconuschids sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa³, èn vegnids consultads en il rom da l'elavuraziun da quest rapport. Interrogada è vegnida la fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers», l'uniun «Radgenossenschaft der Landstrasse», la «Bewegung der Schweizer Reisenden», l'uniun «Schweizer Jenische», l'organisaziun «Citoyens Nomades», l'uniun «Schäft qwant», l'organisaziun «Cooperation Jenische Kultur», la fundaziun «Naschet Jenische», l'uniun «Sinti-Manouches Suisse», l'associaziun «Fahrendes Zigeunerzentrum», l'uniun «Jenisch-Manouches-Sinti» (JMS), la missiun evangelica svizra zagrendra «Vie et Lumière».

Las uniuns «Bewegung der Schweizer Reisenden», «Citoyens Nomades» e «Schweizer Jenische» han prendì posiziun cuminaivlamain tras la «European Yenish Union».

7. *Ils Roma svizzers*⁴ èn vegnids consultads tras la «Roma Foundation», l'uniun «Romano Dialog» e l'organisaziun «RJS Art Kollektiv» enconuschentas a la Confederaziun.

Il «Verband Sinti und Roma Schweiz» (VSRS) ch'è vegnì fundà il favrer 2016 e che s'engascha spezialmain per il mantegniment da la cultura e da la moda da viver dals Sinti e Roma viaggiants entaifer ed ordaifer la Svizra⁵ è er vegnì consultà.

La «Roma Foundation», il «RJS Art Kollektiv», il «Verband Sinti und Roma Schweiz» sco er l'organisaziun «Verein Roma Visionen RV» han exprimì lur posiziun en ina resposta cuminaivla.

8. *La communitad gidieua* ch'è reconuschida sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa è vegnida consultada en il rom da l'elavuraziun da quest rapport. Interrogads èn vegnids la Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI), la Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS) e la Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation (CICAD).

¹ Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP); Conferenza svizra dals directurs da construcziun, da planisaziun e da protecziun da l'ambient (CCPA); Conferenza da las directuras e dals directurs chantunals da giustia e polizia (CDCGP); Conferenza da las directuras e dals directurs chantunals dals affars socials (CDAS).

² Il rapport qua avant maun dovra – cun excepziun dals texts da pli baud citats e d'autras funtaunas – la noziun «Sinti e Manouches», per che las differentas posiziuns sajan resguardadas. Per la «Roma Foundation» d'ina vart èn ils Manouches ina grupp ch'è separada dals Sinti. Per la «Zigeunermission», ils «Sinti-Manouches Suisse» ed il «Verband Sinti und Roma Schweiz» sa refereschan las duas designaziuns «Sinti» e «Manouches» a la medema grupp, i sa tractia mo d'ina designaziun differenta, tut tenor la regiun linguistica.

³ Guardar en quest connex qua sutvart Terza part, *ad art.* 3, chap. A.

⁴ Guardar en quest connex qua sutvart Terza part, *ad art.* 3, chap. B.

⁵ Tenor indicaziuns da l'extract dal register da commerzi:

<https://www.moneyhouse.ch/de/company/verband-sinti-und-roma-schweiz-vsrs-13578214791>

9. *Las minoritads linguisticas* ch'èn reconuschidas sco minoritads naziunalas en il senn da la Convenziun da basa èn vegnidas consultadas tras la «Lia Rumantscha» sco er tras la «Pro Grigioni Italiano» (Pgi), tras l'uniun «Helvetia Latina» e tras la fundaziun «Forum für die Zweisprachigkeit».

10. Tar l'elavuraziun da quest rapport èn *pliras organisaziuns nunguvernamentalas (ONG)*, ch'èn activas en il sector da la *proteccziun dals dretgs umans e da las minoritads* sco er dal *cumbat cunter rassissem ed antisemitissem*, vegnidas consultadas da l'uniun human-rights.ch, dad Amnesty International Svizra, da la Societads minoritads en Svizra, da la Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA) e da la Ligue internationale contre le racisme et l'antisémitisme (LICRA-Svizra).

11. Il rapport qua avant maun è vegnì redigì respectivamain translà en las *quatter linguas naziunalas ed uffizialas* tudestg, franzos, talian e rumantsch.

Il rapport qua avant maun po vegnir *consultà* en las quatter linguas naziunalas da la Svizra sin la pagina d'internet dal Cussegl da l'Europa per las minoritads naziunalas⁶ sco er sin la pagina d'internet da la Direcziun da dretg internaziunal public (DDIP) dal Departament federal d'affars externs (DFAE)⁷.

B. Indicaziuns statisticas actualisadas davart las minoritads naziunalas, linguisticas e religiusas

12. **L'enquista da structura che vegn fatga mintga onn en il rom da la dumbraziun federala dal pievel** registrescha tranter auter datas davart *la lingua* e davart *l'appartegnientscha religiosa* da las persunas interrogadas.

Areguard las *linguas* èn vegnidas tschentadas las suandantas dumondas:

- *Tge lingua è Vossa lingua principala, q.v.d. la lingua da Voss pensar e che Vus savais il meglier?* Las persunas interrogadas pon inditgar pliras linguas principalas. Admessas èn fin trais linguas principalas per persuna.
- *Tge lingua(s) discurreis Vus normalmain a chasa u cun Voss confamigliars?* Pussai-vlas èn pliras indicaziuns.
- *Tge lingua(s) discurreis Vus normalmain a la lavur u al lieu da scolaziun?* Pussai-vlas èn pliras indicaziuns.

13. **L'enquista da structura fatga en il rom da la dumbraziun federala dal pievel 2014⁸: la populaziun tenor linguas e religiuns** (publitgada ils 28 da schaner 2016) porscha areguard *las linguas* las suandantas datas ed ils sequents indicaturs:

⁶ <http://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring-2016#Switzerland>

⁷ <https://www.eda.admin.ch/eda/de/home/aussenpolitik/voelkerrecht/internationale-uebereinkommensschutzdermenschrechte/rahmenuebereinkommen-europarat-schutz-nationaler-minderheiten.html>

⁸ Las datas da l'enquista da structura **2015** sa chattan en l'aggiunta tar quest rapport; perquai ch'ellas èn vegnidas publitgadas pir dacurt (ils 31 da schaner 2017), n'èn ellas betg commentadas.

Populaziun permanenta tenor lingua(s) principala(s) 1970–2014:

	1970	1980	1990	2000	2014 ¹⁾
Populaziun	6'011'469	6'160'950	6'640'937	7'100'302	8'041'310
tudestg / tudestg svizzer	66.1	65.5	64.6	64.1	63.3
franzos	18.4	18.6	19.5	20.4	22.7
talian	11.0	9.6	7.7	6.5	8.1
rumantsch	0.8	0.8	0.6	0.5	0.5
autras linguas	3.7	5.5	7.7	8.5	20.9

¹⁾ Las datas derivan dapi l'onn 2010 da las enquistas da sondagi. L'interval da confidenza è en tut ils cas pli pitschen che +/- 0,2%.

Funtauas: UST 1970-2000: dumbraziun dal pievel; 2014: enquista da structura

Commentari:

La part dal tudestg, dal talian e dal rumantsch sco lingua(s) principala(s) è sa diminuida levamain tranter ils onns 1970 e 2014: tudestg da 66 % a 63 %, talian dad 11 % ad 8 % e rumantsch dad 1 % a 0,5 %. Percunter è la part da persunas che han inditgà il franzos sco lingua principala creschida levamain da 18 % a 23 %. Er la part da persunas che han inditgà ina lingua betg nazionala è creschida: da 4 % a 21 %. Quai po vegnir declerà per part cun il fatg ch'i pon vegnir inditgadas dapi linguas principalas dapi l'onn 2010.

L'anglais ed il portugais èn las linguas estras che vegnan numnadas il pli savens. L'onn 2014 han numnà 4,6 % respectivamain 3,6 % da la populaziun permanenta questas linguas sco linguas principalas. I suondan l'albanais cun 3 % ed il serbocroat cun 2,5 % avant il spagnol cun 2,2 %. Questas linguas vegnan numnadas sumegliantamain savens sco las linguas che vegnan discurridas cun ils confamigliars ed a la lavur⁹. In'exceptiun è il spagnol che vegn numnà main savens ch'il portugais sco lingua duvrada a la piazza da lavur.

Populaziun permanenta tenor district e linguas principalas; extract dals districts dal **chantun Grischun**, perioda 2010–2014:

	tudestg		franzos		talian		rumantsch		autras linguas	
	Quota en %	Interval da confidenza ± (en %)	Quota en %	Interval da confidenza ± (en %)	Quota en %	Interval da confidenza ± (en %)	Quota en %	Interval da confidenza ± (en %)	Quota en %	Interval da confidenza ± (en %)
District da l'Alvra	76.3	2.5	(1.6)	(0.8)	6.6	1.5	26.8	2.6	12.7	2.1
District dal Bernina	15.4	2.7	(1.4)	(0.9)	92.5	2.0	(1.2)	(0.8)	(4.7)	(1.7)
District dal Rain posteriur	89.2	1.6	(0.8)	(0.4)	4.0	1.0	7.8	1.3	12.4	1.7
District dal Plaun	87.1	1.3	(1.1)	(0.4)	5.4	0.9	10.1	1.2	14.2	1.4
District da l'En	54.7	2.7	(1.7)	(0.7)	6.5	1.4	57.4	2.7	10.9	1.8
District da Landquart	92.3	1.0	(0.8)	(0.3)	3.6	0.6	3.7	0.6	10.9	1.1
District da Malögia	65.0	1.9	3.0	0.7	27.2	1.7	14.9	1.4	18.1	1.6
District da la Moesa	10.4	1.8	(3.6)	(1.1)	88.4	2.0	0.3	0.3	12.6	2.1
District da la Plessur	86.5	0.9	1.5	0.3	6.1	0.6	6.2	0.6	16.2	1.0
District dal Partenz/Tavau	90.1	1.0	(1.3)	(0.4)	3.1	0.6	1.5	0.4	13.4	1.2
District da la Surselva	55.4	1.8	(1.0)	(0.4)	2.7	0.6	57.7	1.8	8.4	1.1

(): Extrapolaziun sin basa da 49 u damain observaziuns. Ils resultats ston perquai vegnir tractads cun grond quità.

Funtauas: enquista da structura, datas cumuladas 2010-2014

⁹ Infurmaziuns davart las linguas che vegnan discurridas normalmain a chasa u a la lavur/al lieu da scolaziun èn avant maun mo per persunas a partir da 15 onns.

Commentari:

Las datas preschentadas en quest rapport derivan d'ina enquista da sondagi che cumpiglia mo ina part da la populaziun permanenta en chasadas privatas. Perquai cuntegnan ils resultats ina tscherta malsegirezza. Quella po vegnir quantifitgada cun calcular l'interval da confidenza: pli grond che quel interval è e main precis ch'ils resultats èn. Per reducir questa inexactezza e per pussibilitar l'utilisaziun da las datas per unitads geograficas pli pitschnas sco per exempel ils districts dal chantun Grischun èn las datas vegnidas cumuladas cun las enquistas dals onns 2010, 2011, 2012, 2013 e 2014. Per motivs da la legibladad na vegn betg explitgà l'interval da confidenza (95 %).

14. L'enquista da structura annuala fatga en il rom da la dumbraziun federala dal pievel 2014¹⁰: la populaziun tenor linguas e religiuns (publitgada ils 28 da schaner 2016) porscha areguard *las religiuns* las suandantas datas ed ils sequents indicaturs:

Populaziun permanenta sur 15 onns tenor l'appartegnientscha religiosa, 1970–2014:

Populaziun	Quota en %								
	Evangelic-refurmà	Catolic-roman	Autras cuminanzas religiunas cristianas	Cuminanzas religiunas gidieuas	Cuminanzas religiunas islamicas	Autras cuminanzas religiunas ¹⁾	Senza confessiun	Senza indicaziun	
1970	4'575'416	48.8	46.7	2.0	0.4	0.2	0.1	1.2	0.4
1980	4'950'821	45.3	46.2	2.2	0.3	0.7	0.2	3.9	1.2
1990	5'495'018	39.6	46.2	3.4	0.2	1.6	0.3	7.5	1.1
2000	5'868'572	33.9	42.3	4.3	0.2	3.6	0.7	11.4	3.6
2014	6'829'610	25.5	37.9	5.7	0.2	5.1	1.3	23.0	1.2

¹⁾ Las datas derivan dapi l'onn 2010 da las enquistas da sondagi. L'interval da confidenza è en tut ils cas pli pitschen che +/- 0,2 %.

Commentari:

Las infurmaziuns davart l'appartegnientscha religiosa sa refereschan a la populaziun permanenta sur 15 onns en chasadas privatas. Las parts da la baselgia catolic-romana e da la baselgia evangelica refurmada dal Grischun èn sa diminuidas levamain tranter ils onns 2000 e 2012–2014 (per 4,3 resp. 7,7 puncts procentuals). Percunter è la part da las cuminanzas religiunas muslimas creschida levamain (per 1,4 puncts procentuals). La part da las cuminanzas religiunas gidieuas è restada praticamain la medema, quella da las personas senza confessiun è creschida per 11 puncts procentuals.

Las cuminanzas religiunas sa differenzieschan tras differents aspects demografics, tranter quels oravant tut lur structura da vegliadetgna e lur cumponenta da migraziun. Cunzunt l'immigraziun da la Spagna e dal Portugal dapi ils onns 1990 han reduci il regress da la part da la baselgia catolic-romana. Las personas protestantas percenter n'han betg profità da l'immigraziun ed appartegnan ad ina gruppa pli veglia da la populaziun. Las personas muslimas han la part la pli gronda da personas cun ina biografia da migraziun da l'emprima (80 %) e da la segunda generaziun (14 %). 31 % èn Svizras e Svizzers cun ina biografia da migraziun, 60 % èn personas estras da l'emprima generaziun. Suenten l'immigraziun da personas ch'èn burgaisas da la Tirchia (pervia da la revolta militar da l'onn 1981) èn las cuminanzas muslimas creschidas anc ina giada pervia dal moviment da migraziun dal Balcan en Svizra ils onns 1990 durant e suenter la guerra da la Jugoslavia e furman oz la cuminanza la pli giuvna. Las cuminanzas gidieuas èn numericamain stabilas ed han ina structura da vegliadetgna equilibrada. L'effect da migraziun è pli vegl tar las cuminanzas gidieuas e pia pli debel. 35 % da lur commembras e commembers èn Svizras e Svizzers

¹⁰ Guardar l'annotaziun 8 concernent las datas da l'enquista da structura 2015.

(envers 64 % en la media da la Svizra), 36 % han ina biografia da migraziun (13 % en la media da la Svizra), e 26 % èn personas estras da l'emprima generaziun (20 % en la media da la Svizra).

15. La «enquista davart la lingua, la religiun e la cultura» (ELRC) è vegnida fatga per l'emprima giada l'onn 2014 en il rom dal nov sistem da dumbraziun dal pievel, per approfondar quests aspects. Ils emprims resultats davart ils temas cultura e religiun èn vegnids publicgads l'avrigl 2016, davart il tema linguas l'october 2016¹¹. I sa tracta d'ina enquista da sondagi tar 16 000 personas che vegn repetida mintga 5 onns en il futur. Ella dat tranter auter resposta a las suandantas dumondas:

- Quant gronda è la part da personas che discorra regularmain pliras linguas?
- Co exerciteschan ins sia religiun? Vi da tge crain personas ch'èn senza confessiun?
- Co vegn vivida la cultura en Svizra?

Questas datas statisticas servan sco basa per observar svilups e sco input per analisas d'approfondaziun. Ellas contribueschan cun quai tranter auter a la concepziun da la politica da plurilinguitad, d'integraziun e da cultura en Svizra.

En quai che concerna las linguas, n'è la Svizra betg mo in pajais pluriling, mabain la gronda part da la populaziun dovra pliras linguas: Stgars dus terzs (64 %) da las personas sur 15 onns dovra almain ina giada per emna dapli che ina lingua a bucca u en scrit en la famiglia, a la lavur u en il temp liber (amis, lectura e medias).

Il rumantsch è l'onn 2014 la lingua principala (u ina da las linguas principalas) da circa 40 000 personas, pia da 0,5 % da la populaziun permanenta sur 15 onns da la Svizra. En la Svizra rumantscha dovran 77 % da la populaziun almain ina giada per emna in dals idioms rumantschs. Ina cumparegliaziun da la structura da vegliadetgna da la populaziun svizra e da la grupp da la populaziun, per la quala il rumantsch è la (u ina da las) lingua(s) duvrada(s) regularmain mussa che questa grupp è minimalmain pli veglia: las personas da 65 fin 74 onns fan ora 18 % da las personas che discorran rumantsch envers 12 % da la populaziun totala da la Svizra. Sch'ins resguarda tant las personas che discorran mintgatant u regularmain rumantsch sco er quellas che l'han discurrì sco uffants, importa la part rumantscha 1,5 % da la populaziun. Da quella inditgan mo 55 % da duvrar anc questa lingua, in terz la dovra mintga di u quasi mintga di, 17 % almain ina giada per emna, 6 % main che ina giada per emna e 45 % mai.

La gronda part da las personas che dovran il rumantsch almain ina giada per emna revegn ad autras linguas, e quai bler pli savens ch'il rest da la populaziun da la Svizra.

¹¹ Guardar agiunta: Praticas religiusas e spiritualas e furmas da cretta en Svizra dals 22 d'avrigl 2016 e Praticas linguisticas en Svizra dals 5 d'october 2016:

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/erhebungen/esrk.html>

I. EMPRIMA PART

Mesiras praticas sin plaun naziunal per render pli enconuschent ils resultats dal terz ciclus da surveglianza

A. Resultats dal terz ciclus da surveglianza

16. Suenten ch'il terz ciclus da surveglianza è i a fin, èn vegnidas fatgas recumandaziuns a la Svizra davart ils *suandants temas*:

In agir direct è necessari en ils suandants secturs:

- *Mancanza da plazzas da staziunament e da transit per viagiants;*¹²
- *Tut las furmas da rassissem e d'intoleranza, inclusiv en il discours politic ed en l'internet;*
- *Entaifer l'administraziun federala: Egalitad efectiva da las linguas uffizialas da la Svizra; persunas appartegnentas da las minoritads linguisticas duain pudair duvra lur atgna lingua; represchentanza proporziunala da persunas appartegnentas da las minoritads linguisticas en las structures administrativas.*

Las mesiras prendidas per tractar secturs che pretendan in agir immediat vegnan explitgadas plinengiu en la Segunda part dal rapport.

Ulteriuras recumandaziuns:

- *sclerir meglier davart ils meds legals che stattan a disposiziun cunter discriminaziun;*
- *lescha cumplessiva cunter la discriminaziun e retschertga da datas davart discriminaziun;*
- *agids finansials a las associaziuns dals viagiants e mecanissem efficazis per als laschar vegnir a pled;*
- *sensibilisar la populaziun per la moda da viver tradiziunala dals viagiants*¹³;
- *sustegnair las medias per las minoritads linguisticas e facilitar als viagiants l'access a las medias;*
- *eliminar las difficultads ch'ils uffants dals viagiants che pratitgeschan ina vita nomada han areguard l'access a l'instrucziun.*

Las mesiras prendidas per tractar las ulteriuras recumandaziuns vegnan explitgadas plinengiu en la Terza part dal rapport.

¹² Terminologia che vegn duvrada dal Cussegl da l'Europa. En quai che concerna la terminologia che vegn duvrada en il fratemp en Svizra guardar las explicaziuns tar l'artitgel 3, chapitel A.

¹³ *idem*.

B. Preparaziun dals resultats dal terz ciclus da surveglianza

17. Il *terz Parairi davart la Svizra* ch'il Comité consultativ da la Convenziun da basa aveva deliberà ils 5 da mars 2013¹⁴ en ina versiun franzosa ed englaisa è – sin impuls da la Confederaziun (Chanzlia federala) – vegnì translata en tudestg, talian e per l'emprima giada en rumantsch. Il medem vala per la *Posiziun da la Svizra davart il terz Parairi* (november 2013). Tut las versiuns linguisticas dal terz Parairi e da la Posiziun da la Svizra èn vegnidas transferidas al Secretariat da la Convenziun da basa. Quel las ha integradas en sia banca da datas.¹⁵

Quests documents èn vegnids publicads il november 2013 sin la pagina d'internet uffiziala dal DFAE, uschespert che la posiziun da la Svizra è vegnida transferida a las autoritads dal Cussegl da l'Europa. Tut las partidas, autoritads, organisaziuns da las minoritads naziunalas sco er organisaziuns nunguvernamentalas (ONG) participadas èn vegnidas infurmadadas en scrit davart la publicaziun dal terz Parairi e da la Posiziun da la Svizra.

Per elavurar la posiziun da la Svizra è il terz Parairi vegnì tramess vinavant en la versiun franzosa ed englaisa a tut las autoritads pertutgadas respectivamain a tut ils posts da servetsch competents da l'administraziun federala, als chantuns, a las conferenzas chantunalas da las directuras e dals directurs pertutgadas, a l'Associaziun da las vischnancas svizras ed a l'Uniun da las citads svizras, e quai gia suenter sia consegna a la Svizra tras il Cussegl da l'Europa il zercladur 2013. Uschespert che las translaziuns dal terz Parairi en las autras linguas naziunalas èn stadas avant maun, èn ellas er vegnidas tramessas a las autoritads en las linguas uffizialas respectivas.

18. *La Resoluziun dal Comité dals ministers* dals 28 da matg 2014 pertutgant la realisaziun da la Convenziun da basa tras la Svizra è – sin impuls da la Confederaziun – vegnida transladata en tudestg, talian e rumantsch e publicada en questas trais linguas sco er en franzos ed en englais sin la pagina d'internet dal DFAE. Tut las versiuns linguisticas stattan a disposiziun er en la banca da datas dal Cussegl da l'Europa.

Ils uffizis federals pertutgads èn vegnids infurmadads en chaussa. Ultra da quai han tut ils chantuns, las conferenzas chantunalas da las directuras e dals directurs pertutgadas sco er l'Associaziun da las vischnancas svizras e l'Uniun da las citads svizras survegnì ina brev mintgamai en lur lingua uffiziala, cun la quala els èn vegnids rendids attents a la Resoluziun ed a sia publicaziun sin la pagina d'internet dal DFAE. Els èn vegnids supplitgads da prender enconuschientscha dals problems e da las dumondas che pertutgan lur champs da competenza e che pretendan in agir immediat, d'als trametter vinavant als posts da servetsch ed a las organisaziuns pertutgadas directamain e da sensibilisar quellas e quels per ils fatgs. En spezial èn ellas ed els vegnids rendids attents a la constataziun dal Comité dals ministers concernent la «*mancanza gravanta da piazzas da staziunament e da transit per ils viagiants*» ed a l'appel a las autoritads svizras da tut ils plauns da rinforzar lur stentas per eliminar questa mancanza uschè svelto sco pussaivel. Plinavant èsi er vegnì rendì spezialmain attent al fatg ch'il Comité dals ministers supplitgescha las autoritads svizras «*da cuntinuar e da rinforzar [...] las mesiras prendidas per eliminar las difficultads ch'ils uffants dals viagiants che pratitgeschan ina vita nomada han areguard l'access a l'instrucziun*».

Las organisaziuns da las minoritads naziunalas e las ONG han survegnì il text da la Resoluziun en lur lingua da lavur; en quest connex èn ellas vegnidas infurmadadas davart sia publicaziun sin la pagina d'internet dal DFAE e davart la distribuziun a las autoritads pertutgadas.

¹⁴ Transferì uffizialmain a las autoritads svizras ils 17 da zercladur 2013.

¹⁵ <http://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring-2016#Switzerland>

C. Mesiras consecutivas

19. Ils 9 da december 2013 han il DFAE ed il DFI organisà a Berna ina *dieta davart las linguas minoritaras en Svizra*. En quest connex èn vegnidas tematisadas en spezial las sfidas da l'instrucziun da linguas en Svizra. I han gi lieu occurrenzas davart ils temas «Rumantsch grischun en scola: success u passà?»; «Instrucziun da talian en Svizra: in uffant figliaster?»; «Instrucziun da franzos e da tudestg: receipts per ina meglra chapientscha da questa e da l'autra vart da la Saane?».

Er il rom vertent dal dretg internaziunal è stà object da la dieta, da la quala han preni part experts dal Comité consultativ da la Convenziun da basa. Els han discutà davart la situaziun da las minoritads linguisticas naziunalas en Svizra ed han preschentà bunas praticas en il sector dals dretgs da lingua e da furmazion. La dieta ha gi la valur d'ina occurrenza per controllar ils resultats dal terz ciclus.

A la dieta ha la represchenta da la Svizra en il comité d'expertas e d'experts da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras preschentà la situaziun da las linguas minoritaras en Svizra ord vista da la Charta. En il rom da la OSCE ha l'autcumissaria per minoritads naziunalas explitgà il concept da dretg da linguas da sia instituziun.

20. Ils 27 da mars 2015 ha gi lieu a l'Universitad da Friburg in *colloqui tar la vernissascha d'in commentari tudestg tar la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas*¹⁶ (guardar qua sutvart chapitel E «Mesiras per render pli enconuschenta la Convenziun da basa»). La Direcziun da dretg internaziunal public (DDIP) dal DFAE è sa participada ad ina discussiun al podium davart il tema «*La protecziun da minoritads naziunalas tenor la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa – ina sfida*». La DDIP ha preschentà la situaziun da las differentas minoritads naziunalas renconuschidas ed en spezial las difficultads, cun las qualas èn confruntads ils Jenics ed ils Sinti/Manouches svizzers che pratitgeschan ina moda da viver nomada. Las expertas da la Svizra en il Comité consultativ da la Convenziun da basa e en il comité da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras èn er sa participadas al colloqui.

21. Il 1. da december 2015 han il DFAE ed il DFI organisà a Berna ina *dieta davart la situaziun da la minoritad gidieua en Svizra*¹⁷. Il Cussegl da l'Europa ha sustegnì la dieta cun ina contribuziun finanziaria ed è sa participà a tala cun preschentaziuns da la manadra da la partiziun "anti-discriminaziun e coesiun sociala" en la Direcziun per dignitad umana e tractament egal dal Cussegl da l'Europa sco e da l'experta da la Svizra en il Comité consultativ da la Convenziun da basa. L'ultimmezziunada ha examinà la situaziun da la minoritad gidieua dapi la deliberaziun dal terz Parairi dal Comité consultativ. La dieta ha gi la valur d'ina occurrenza per controllar ils resultats dal terz ciclus.

D. Participaziun da las organisaziuns da las minoritads naziunalas e da las organisaziuns nunguvernamentalas

22. Sco menziunà qua survart (introducziun, chapitel A) èn vegnidas consultadas las federaziuns da las differentas minoritads naziunalas renconuschidas sco er las organisaziuns dals Roma en Svizra e las ONG ch'èn activas en il sector da la protecziun dals dretgs umans e

¹⁶ «Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten», Handkommentar, Nomos 2015.

¹⁷ Guardar qua sutvart segunda part, chapitel B.1.a.

dals dretgs da minoritads. Ellas han gi la pussaivladad da collavurar tar l'elavuraziun dal rapport qua avant maun.

23. *Las represchentantas ed ils represchentants da las minoritads linguisticas naziunalas* e da las differentas organisaziuns che lavuran en il sector linguistic en vegnids envidads da sa participar a la dieta tar il tema da las minoritads linguisticas en Svizra dals 9 da december 2013 (guardar qua survart chap. C). Plirs dad els èn sa participads a las differentas discussiuns al podium davart il tema da l'instrucziun linguistica en Svizra.

24. La dieta dal 1. da december 2015 davart la minoritad gidieua en Svizra (guardar qua survart chap. C) è vegnida organisada en collavuraziun cun la *Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI)* e cun la *Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS)*. Sco participantas e participants èn stads envidads represchentantas e represchentants da las differentas communitads gidieuas, da la societad civila e da las ONG ch'èn activas en il champ dal cumbat cunter rassissem ed antisemitissem. Il president da la FSCI ha salvà il referat d'avertura e commembras e commembers da las societads gidieuas èn sa participads a duas discussiun al podium¹⁸ davart il tema dals basegns e giavischs actuals da las minoritads gidieuas en Svizra. Il *president da la CICAD* ha ultra da quai dat ina decleraziun introductiva davart la situaziun da l'antisemitissem en la Svizra franzosa.

25. Il cumenzament da l'onn 2015 ha il Cussegl federal installà *ina grupp da lavur per «Megliar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma»*¹⁹ sut la direcziun da l'Uffizi federal da cultura dal DFI. La grupp è sa radunada 10 giadas fin il zercladur 2016. Ella è vegnida installada pervia da pliras intervenziuns parlamentaras, tranter quella dal matg 2014 (moziun Trede 14.3343 e moziun Sema-denì 14.3370) che han pretendì dal Cussegl federal d'installar ina task force per *«realisar las obligaziuns da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas»*. En la grupp da lavur èn stadas represchentadas – ultra da commembras e commembers da las autoritads (Confederaziun, chantuns e vischnancas) – tut las federaziuns ed organisaziuns enconuschentas dals Jenics, Sinti e Manouches sco er in pèr organisaziuns dals Roma²⁰. Ils Roma svizzers na valan betg minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa. Els èn però, sin lur giavisch ch'è vegnì sustegnì da la societad civila, er vegnids resguardads. Singulas ONG, sco per exempel la «Societad per pievels smanatschads Svizra» e la Caritas, èn vegnidas integradas qua e là en il process. En il rom da la grupp da lavur èn vegnids registrads ils basegns, ils giavischs e las opiniuns da las differentas organisaziuns. In catalog cuminaivel da mesiras pussaivlas è vegnì discutà ed ha servì sco basa per l'elavuraziun constanta d'in **plan d'acziun da la Confederaziun** sut la direcziun dal DFI per mesiras, che appartegnan a ses champ da cumpetenzas. Tar ils champs d'acziun eruids tutgan 1. plazzas, 2. furmaziun, 3. cultura ed identitad e 4. fatgs socials. En sia sesida dals 21 da december 2016 ha il Cussegl federal prendì enconuschientscha dals resultats intermediars da la lavur vi dal plan d'acziun. El ha confermà la direcziun tschernida ed incumbensà il DFI da cuntinuar las consultaziuns cun las conferenzas interchantunalas correspudentas. La finamira è quella da fixar regulaziuns en collavuraziun tranter la Confederaziun ed ils chantuns en ils secturs plazzas, furmaziun e fatgs socials. Per quests trais secturs impurtants èn da princip cumpetents ils chantuns. La libertad d'agir da la Confederaziun è pia

¹⁸ «La communitad gidieua sco minoritad naziunala e sco part integrala da la societad svizra: sfidas e schanzas, en spezial en il sector da la scola» e «Tge obligaziuns ha il stadi en cas d'acziuns antisemitas?».

¹⁹ Quest titel formulà dal l'Uffizi federal da cultura include en la designaziun «Sinti» er ils «Manouches» ch'è la designaziun franzosa ch'ils appartegnents da questa grupp dovran per sai en Svizra.

²⁰ Las federaziuns ed organisaziuns numnadas sut ils al. nr. 6 e 7 qua survart.

limitada, perquai dependa ella da la collavuraziun dals chantuns, per arrivar a resultats significativs. En quai che concerna la creaziun da plazzas da staziunament e da transit sto vegnir sclerida la repartiziun da las incumbensas tranter la Confederaziun ed ils chantuns. Ultra da quai sto vegnir elavurà in concept en il senn da l'artitgel 13 da la Lescha federala davart la planisaziun dal territori (LPT). En ils secturs da la furmaziun e dals fatgs socials duain ils chantuns endrizzar servetschs d'infurmaziun e spezial respectivs che pon responder dumondas praticas en connex cun la moda da viver nomada. Ils chantuns duain ultra da quai extender las purschidas per l'instrucziun da scola a distanza. Il plan d'acziun po vegnir terminà pir cur che las consultaziuns cun las conferenzas interchantunalas respectivas da la Confederaziun èn finidas.

26. La secziun per ils dretgs umans da la Direcziun da dretg internaziunal public dal DFAE organisescha mintga onn²¹ a Berna in dialog cun represchentantas e represchentants da las ONG che lavuran en quels secturs che vegnan tgirads dad ella. Las ONG ch'èn activas en il sector da la protecziun da las minoritads vegnan er envidadas mintgamai. Cun questa chaschun vegnan preschentadas las mesiras consecutivas tar ils resultats dal terz ciclus sco er l'urari, las mesiras iniziadas e las audiziuns planisadas per elavurar il rapport qua avant maun.

E. Mesiras per render pli enconuschenta la Convenziun da basa

27. La Direcziun da dretg internaziunal public (DDIP) dal DFAE ha concedì in sustegn finanziel per las contribuziuns da las auturas e dals auturs svizzers dal commentari tudestg da la Convenziun da basa (guardar qua survast al. nr. 20). L'intent da l'agid finanziel è stà quel da render pli enconuschenta la Convenziun da basa tar las minoritads naziunalas, tar las autoritads da tut ils plauns e tar las practicistas ed ils practicists, en spezial da lingua tudestga. La medema finamira vegn er perseguitada cun il segund agid finanziel da la DDIP per la vernissascha dal commentari en tudestg dals 27 da mars 2015 davart il tema «La protecziun da minoritads naziunalas tenor la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa – ina sfida».

28. Per sensibilisar pli ferm la publicitad ed en spezial la minoritad rumantscha per la Convenziun da basa han ils Servetschs linguistics da la Chanzlia federala inizià la translaziun en rumantsch la primavaira 2014. La translaziun è vegnida publicitada sin la pagina d'internet dal DFAE e tramessa vinavant a las autoritads dal chantun Grischun. Ultra da quai è ella vegnida consegnada al Secretariat da la Convenziun da basa che l'ha publicitada en sia banca da datas.²²

²¹ L'ultima scuntrada ha gi lieu ils 27 d'avrigl 2016.

²² <http://www.coe.int/en/web/minorities/text-of-the-convention>

II. SEGUNDA PART

Mesiras per s'occupar da las dumondas las pli urgentas

A. Mancanza da plazzas per Jenics, Sinti e Manouches e Roma

L'emprim sector che pretenda in agir direct tenor la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers è il suandant: «Il Comité consultativ appellescha puspè a las autoritads d'eliminar uschè svelt sco pussaivel la mancanza seriosa da plazzas da staziunament e da passagi per ils viaggiants. Mesiras resolutas èn necessarias per intimar instantamain tut ils acturs sin plaun federal, chantunal e communal da s'occupar en emprima prioritad dals problems dals viaggiants²³, e quai en il rom dals plans naziunals da l'organisaziun dal territori. Ultra da quai ston vegnir sanadas plazzas manglusas e ston vegnir prendidas mesiras da sensibilisaziun en la publicitad, tar las vischnancas e tar ils proprietaris da bains immobigliars privats per favurisar fermadas spontanias.»

1. Situaziun actuala en il sector da las plazzas da staziunament, da passagi e da transit²⁴

29. En Svizra vivan approximativamain 30 000 personas d'origin jenic ed in pèr tschients personas cun ragischs da Sinti e Manouches. 2000 fin 3000 da quellas han ina moda da viver nomada u mez nomada. Il dumber stimà da viaggiants da l'exteriur – savens vegnan els numnads Roma – durant ils mais da stad n'è betg enconuschent; proximamain duess vegnir realisà in studi en chaussa.

Dapi l'onn 2013 (il terz Parairi davart la Svizra) èn vegnidas installadas duas novas plazzas: Ina *plazza da passagi* a Winterthur (ZH) ed ina *plazza da staziunament* a Son Gagl. Ultra da quai èn vegnidas avertas otg plazzas provisoricas en ils chantuns Turitg, Berna, Tessin, Giura e Basilea-Citad.

Percunter èn vegnidas abolidas tranter ils onns 2010 e 2015 dudesch *plazzas da passagi*. Per l'onn 2015 resultavan pia mo pli 31 plazzas da passagi. 14 da quellas eran utilisablas cun grondas restricziuns da temp. Dapi l'onn 2000 è il dumber sa reduci cuntinuadamain (2010: 43; 2005: 44; 2000: 46). Differents motivs han chaschunà questa reducziun, per exempel conflicts d'utilisaziun (las autoritads giavischan in'otra utilisaziun da las plazzas: piazza da sport, piazza da parcar e.u.v.) u infrastructures manglusas che sminueschan

²³ Terminologia che vegn duvrada dal Cussegl da l'Europa.

²⁴ Las suandantas infurmaziuns èn vegnidas retschertgadas la stad 2016 dals chantuns en il rom da la consultaziun tecnica ch'è vegnida realisada per quest rapport. Las infurmaziuns concernent il stadi fin l'onn 2015 derivan er da l'actualisaziun da l'expertisa «Viagiants e viaggiants e la planisaziun dal territori» (rapport da stadi 2015) ch'è vegnida fatga per incumbensa da la fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers» (publitgada il december 2016):

http://www.stiftung-fahrende.ch/geschichte-gegenwart/sites/stiftung-fahrende.ch/geschichte-gegenwart/files/docs/fahrende_standbericht2015_161213.pdf

Per las plazzas per ils «viagiants» dovran las autoritads svizras las suandantas noziuns:

- *plazza da staziunament* = *Standplatz* = *area di sosta* = *aire de sèjour* (per ils mais d'enviern, vegn duvrada principalmain dals viaggiants svizzers)
- *plazza da passagi* = *Durchgangsplatz* = *area di passaggio* = *aire de passage* (per fermadas pli curtas durant la stad, vegn duvrada principalmain dals viaggiants svizzers)
- *plazza da transit* = *Transitplatz* = *area di transito* = *aire de transit* (plazzas grondas che vegnan duvradas per il solit da grondas gruppas da viaggiants esters).

La noziun generala che cumpiglia las differentas plazzas è: *plazza* = *Platz* = *area di stazionamento* = *aire d'accueil*.

l'attractividad da las plazzas. La purschida da piazza sin las plazzas da passagi basta mo pli per circa in terz (ca. 35 %) dals viagiants svizzers.

Quai che pertutga la bilantscha generala da las *plazzas da staziunament* dapi l'onn 2000, constatescha l'expertisa «Viagiantas e viagiants e la planisaziun dal territori» (rapport da stadi 2015) ch'il dumber crescha (augment per 4 dapi l'onn 2000) che la situaziun stagnescha però mumentanamain (2015: 15; 2010: 14). Il dumber da plazzas da staziunament basta per ca. 50 % dals viagiants svizzers.

En differents chantuns han lieu actualmain discussiuns davart l'installaziun da novas plazzas. Intginas mesiras discutadas han gia pudì vegnir realisadas cun success. In svilup positiv sa mussa en spezial en il *chantun Berna*, nua ch'il parlament chantunal ha approvà cun gronda maioritad il settember 2016 in credit da 2,6 milliuns francs per l'installaziun da trais plazzas per viagiants svizzers a Cerlier (piazza da staziunament), a Muri (piazza da staziunament e da passagi) ed a Herzogenbuchsee (piazza da passagi). Percunter ha il parlament (cun 152 cunter 1 vusch) refusà ina dumonda da conceder in credit da 9,3 milliuns francs per l'installaziun d'ina piazza da transit per viagiants esters. Tenor il project duai vegnir endrizzà a Meinisberg (regiun da Bienna), en vischinanza da la sortida da l'autostrada A5, in areal da 12 500 m² per 40 rulottas. La summa dal credit resulta da la grondezza da l'areal, che sto vegnir provedì cun aua ed electricitad, sco er da la cundiziun, ch'i stoppian vegnir fatgas ordavant exchavaziuns archeologicas sin l'areal. Il dossier è vegnì refusà a la regenza da Berna cun l'incumbensa da tshertgar in nov lieu che chaschuna main custs respectivamain ina realisaziun da las plazzas a Meinisberg ch'è pli favuraivla per il chantun. Ensem cun las vischnancas pertutgadas dals circumdaris administrativs Seeland e Bienna examinescha la regenza bernaisa la pussaivladad d'installar ina piazza da transit provisorica per viagiants esters.

Il *chantun Giura* ha l'intenziun da renconuscher uffizialmain la piazza existenta a Malavau per gruppas svizras (20 rulottas) e d'installar l'onn 2017, suenter la revisiun dal plan directiv chantunal, ina piazza da transit per viagiants esters (30 rulottas).

Il *chantun Basilea-Citad* ha realisà la primavaira 2016 ina piazza da passagi temporara che duai star a disposiziun fin a l'installaziun da la piazza da staziunament nova e definitiva il cumenzament da l'onn 2018.

En ils *chantuns Soloturn, Neuchâtel, Turgovia e Tessin* tshertgan gruppas da lavur activamain soluziuns per Jenics, Sinti e Manouches e Roma viagiants. Per il *chantun Neuchâtel* è quai ina prioritad per l'onn 2017. En il *chantun Soloturn*, nua ch'i ston vegnir installadas tenor il nov plan directiv chantunal duas novas plazzas, è la situaziun difficila. In emprim project (a Biberist) ha fatg naufragi pervia da la resistenza da la populaziun. In segund project (a Flumenthal e Deitigen), per il qual era avant maun la permissiun da construcziun, è vegnì refusà dals viagiants pervia da la vischinanza ad ina lingia d'autostrada. En il *chantun Turgovia* ha il Departament da construcziun ed ambient incumbensà l'onn 2016 ina gruppada da lavur per segirar las quatter plazzas da staziunament e da transit existentas sco er per tshertgar novas plazzas; las organizaziuns dals viagiants svizzers vegnan integradas en questa gruppada da lavur. Il chantun Turgovia vegn a sustegnair las vischnancas en quest process²⁵. En il *chantun Tessin* po la piazza da passagi provisorica che vegn messa a disposiziun mumentanamain als viagiants svizzers, vegnir duvrada mo pli per curt temp, perquai ch'ella vegn duvrada per in auter intent. Ina gruppada da lavur tshertga actualmain ina soluziun alternativa per ils viagiants svizzers.

²⁵ Ils Jenics svizzers, represchentads tras la «European Yenish Union», mettan en dumonda las directives per l'utilisaziun da las plazzas sin il territori chantunal ch'èn vegnidadas publicadas dacurt dal chantun Turgovia.

En il decurs dals ultims onns è vegnida meglierada la qualitad da l'infrastructura sin las plazzas da passagi e da transit en ils *chantuns Berna ed Argovia*.

En il *chantun Friburg* ha in'uniun jenica contactà tut las vischnancas cun la dumonda d'installar ina piazza da staziunament. Las numerusas emprovas sin plaun chantunal d'installar ina piazza da staziunament n'han betg gì success. La piazza da staziunament a Hauterive na porscha gia daditg betg pli piazza a tut las famiglias che vuessan viver là, ed in engrondiment n'è betg previsibel. Las cundiziuns per ina dimora sin bains immobigliars da personas privatas èn daventadas pli rigurasas. Percunter han cumenzà l'avust 2016 las lavurs per l'installaziun d'ina gronda piazza da transit per radund 40 rulottas a Joux-des-Ponts a l'ur da l'autostrada A12. I sa tracta d'ina piazza multifunziunala che duai er servir sco piazza da pussar per manischunzs da camiuns. Sin fundament da quai surpiglia la Confederaziun (Uffizi federal da vias, UVIAS) las lavurs da construcziun e finanziescha per gronda part senza il project ch'è budgetà cun 2,8 milliuns francs. La summa da 700 000 francs surpiglia il chantun Friburg. Las lavurs dastgassan esser terminadas avant la stagiun da stad 2017. Cun questa nova piazza van a fin las discussiuns che duran gia passa 10 onns. Quellas avevan cumenzà pervia da la resistenza en las vischnancas cunter projects sin lur territori.

En il *chantun Vad* è vegnidas purschidas als viagiants svizzers plazzas ch'èn vegnidas refusadas da las personas pertutgadas. L'argumentaziun è stada quella che las plazzas sajan memia privlusas per las famiglias che sa trategnan là, pervia da las vias vischinas che na sajan betg segiradas. Per in temp provisoric ha il chantun Vad proponì in auter areal en possess d'armasuisse. Il chantun Vad tschertga vinavant ina piazza da staziunament. Ils Jenics en il chantun Vad avevan inoltrà l'onn 2012 ina petiziun. Schebain ch'il mediatour chantunal per ils viagiants ha manà numerus discurs cun posts chantunals, regiunals e federals (UVIAS, armasuisse, VFF), cun radund 30 vischnancas sco er cun personas privatas, ha pudì vegnir proponì als Jenics en il chantun Vad l'onn 2014 mo in sulet lieu en la vischnanca da Lucens sin in vegl areal nuclear ch'è en possess da la vischnanca. La proposta è vegnida refusada, perquai ch'ils Jenics han temì che lur uffants vegnian isolads en scola, damai ch'els abiteschian sin l'areal d'ina veglia ovra nucleara, malgrà ch'ins ha confermà als Jenics che l'areal saja sanà e na saja betg in privel per la sanadad. En il chantun Vad han las vischnancas pauc interess da metter a disposiziun lur territori communal, en spezial pervia da l'opiniun predominanta da la populaziun envers ils viagiants esters, cun ils quals ils Jenics svizzers vegnan mess a pèr.

Er en la *Svizra orientala e centrala* è la tschertga da plazzas difficila. En il *chantun Son Gagl* è vegnidas refusadas ils ultims onns duas emprovas per l'installaziun d'ina piazza da passagi ubain da la populaziun a l'urna ubain dal parlament. Tuttina vegn actualmain revedida la lescha davart l'agid social en il chantun Son Gagl. Questa revisiun prevesa ch'il chantun restitueschia eventuels custs da l'agid social a las vischnancas cun plazzas da staziunament. Cun questa mesira vegni fatg frunt a las temas d'ina part dals purtaders da decisiun en las vischnancas, tenor las qualas i resultan grevezzas sproporzionadas per ils lieus da staziunament, sch'ellas mettan a disposiziun plazzas.

En il *chantun Appenzell Dador*, en las vischnancas da Herisau e da Teufen, vegnan purschidas plazzas da passagi temporaras. Tuttas duas plazzas figureschan en il plan directiv chantunal, vegnan però duvradas mo sporadicamain ed irregularmain. En il rom dal repassament dal plan directiv l'onn 2015 ha la vischnanca da Teufen dumandà da laschar stritgar la piazza da l'arsenal, perquai che questa piazza saja ina piazza da parcar publica che vegnia savens duvrada per auters intents. Correspudentamain èsi vegnì constatà che la piazza da l'arsenal a Teufen possia vegnir abolida sco piazza da passagi mo, sch'i possia vegnir messa a disposiziun ina piazza equivalenta, averta senza privels e garantida giuridicamain e sche la disponibilitad saja garantida.

Il *chantun Sviz* concentrescha sia tschertga da plazzas sin lieus adattads per fermadas spontanias, perquai che la legislaziun chantunala permetta a las personas privatas da dar en locaziun lur terren per emna als viagiants.

Sco che la «Associaziun dals viagiants» renconuscha, è la situaziun en il *chantun Grischun* exemplarica en la Svizra orientala, tant areguard las plazzas da staziunament sco er areguard las plazzas da passagi. Plinavant po il campadi Rania vegnir duvrà ussa tenor il contract da fittanza tranter la «Associaziun dals viagiants» ed ils proprietaris da l'areal sco piazza da staziunament u sco piazza da passagi. Cun il conclus da la regenza dals 10 da matg 2016 sustegna il chantun il project indirectamain surpigliond la garanzia en cas da l'insolvenza da la «Associaziun dals viagiants».

Plirs chantuns han resguardà ils basegns dals viagiants en lur plans directivs chantunals. Quai vala per exempel per il *chantun Sutsilvania*, nua ch'il plan directiv chantunal cuntegna ina incumbensa da coordinaziun (p1-12) tar ils Jenics e Sinti e Manouches svizzers. Materialmain duain vegnir installadas plazzas da passagi bain accessiblas per dimoras a curta vista en il chantun.

Differents chantuns giavischan ina coordinaziun ed in engaschament da la Confederaziun en il rom da soluziuns regionalas ed interregionalas per ils viagiants esters sin lur viadi tras la Svizra. Quai è vegnì exprimì il settember 2016 en il parlament dal *chantun Berna*, suenter ch'in credit per l'installaziun d'ina piazza da transit per ils viagiants esters è vegnì refusà.

Ils Jenics, Sinti e Manouches svizzers ch'èn represchentads en la «Associaziun dals viagiants» fan valair ch'i duessan vegnir resguardads pli savens standards minimalis areguard la sanadad, areguard la segirezza ed areguard la qualitat da viver tar l'installaziun da plazzas. I vegn er renvià al fatg che las plazzas che vegnan proponidas dals chantuns chattan accoglientscha tar las gruppas pertutgadas mo, sche quellas vegnan integradas en las gruppas da lavur, quai che n'è betg adina il cas.

En lur posiziun tar il rapport avant maun han la «*Roma Foundation*» e las *organisaziuns ch'èn s'exprimidadas cun ella en chaussa* (guardar al. 7 survast) explitgà che la situaziun areguard las plazzas per ils viagiants esters saja sa pegiurada. Tenor ellas scumondan plirs chantuns – sco p.ex. *Basilea-Champagna* e *Turitg*, dentant er adina dapli vischnancas – als viagiants esters da pernottar en il chantun u en la vischnanca. Sin basa dals custs da gestiun fitg auts ha il *chantun Neuchâtel* serrà la piazza per ils viagiants esters, lura puspè avert; per l'onn 2017 na dettia anc nagina soluziun. Questas acziuns sajan selectivas e discrimineschian ils viagiants europeics.

30. Las Immobiglias da l'armasuisse dal Departament federal da defensiun, protecziun da la populaziun e sport (DDPS) han l'incumbensa da far attent ils chantuns als bains immobigliars disponibels dal parc d'immobiglias che pudessan esser adattads tenor lur avis sco plazzas da passagi e da transit. Il Center da cumpetenzza per immobiglias dal DDPS ha cuntinuà cun sias stentas en il rom d'inscunters annuals. Differents lieus èn vegnids proponids. Ina vendita n'è dentant betg reussida. Las Immobiglias da l'armasuisse tutgan medemamain tar la grupp da lavur ch'il Cussegl federal ha incumbensà «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» (guardar qua sutvast chapitel 5).

2. Intervenziuns parlamentaras en chaussa

31. Ils onns 2014, 2015 e 2016 hai dà sin plaun federal trais interpellaziuns, duas moziuns, in postulat ed ina dumonda ch'èn s'occupads dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma,

concretamain mintgamai da las dumondas da resguardar lur basegns da plazzas, dal viadi da gruppas estras tras la Svizra e da lur renconuschientscha.²⁶

En sias respostas a las intervenziuns parlamentaras ha il Cussegl federal adina puspè renvià a la situaziun difficila dals Jenics e Sinti e Manouches en Svizra e constatà ch'i dovria ina contribuziun da tut ils acturs (Confederaziun, chantuns e vischnancas) per meglierar la situaziun. Il Cussegl federal ha exprimì sia voluntad da sviluppar vinavant quest tema. Sco emprima mesira ha el incumbensà l'onn 2015 la grappa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» (guardar qua sutvart chapitel 5). En sia Missiva davart la cultura 2016–2020 (guardar qua sutvart chapitel 4) propona il Cussegl federal ulteriuras mesiras per meglierar la situaziun.

3. Acziuns da protesta dals Jenics

32. La mancanza da plazzas da staziunament e da passagi ha chaschunà l'avrigl 2014 acziuns da protesta da Jenics a Berna ed a Bienna. Igl è stà l'emprima giada sunter la demonstraziun sumeglianta a Lucerna ils onns 1980, ch'ils Jenics han tschernì questa via. Durant 2 emnas han ils Jenics occupà cun pliras dunsainas da rulottas l'areal Kleine Allmend a Berna ed han fatg attent a lur situaziun precara il cumenzament da la stagiun da viadi. Cunquai che l'areal Kleine Allmend era reservà per ils visitaders da la fiera da primavera che cumenzava ils proxims dis, è il champ da protesta dals Jenics vegnì rumì da la polizia chantunala da Berna.²⁷ L'acziun da protesta ha chaschunà in fitg grond resun en las medias ed i ha dà numerus rapports en la pressa sco er reportaschas da radio e televisiun che han fatg attent e sensibilisà in vast public per ils Jenics svizzers e per lur giavischs areguard la moda da viver nomada. La resonanza en las medias è stada per gronda part positiva.

Sco reacziun sin las demonstraziuns ch'èn vegnidas menziunadas qua survart ha il *chantun Berna* installà anc il medem onn quatter novas plazzas da passagi provisoricas. Er en il *chantun Giura* vischin è vegnida installada ina piazza da passagi provisorica sco conseguenza da quests eveniments. La finala po er la nominaziun da la grappa da lavur naziunala per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada vegnir resguardada parzialmain sco reacziun sin questas acziuns (guardar chapitel 5 qua sutvart).

4. Missiva davart la cultura 2016–2020

33. Il november 2014 ha il Cussegl federal preschentà al parlament federal sia missiva per promover la cultura ils onns 2016–2020 («Missiva davart la cultura»). In chapitel da la Missiva davart la cultura è deditgà als Jenics e Sinti e Manouches, cun la finamira da meglierar las cundiziuns da viver da questa minoritad culturala.

La pli gronda sfida è quella da mantegnair e da stgaffir las plazzas da staziunament e da passagi ch'èn necessarias per la moda da viver nomada. Sco resposta en chausa prevesa la Missiva davart la cultura differentas mesiras, tranter auter meds finansials supplementars per la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» (guardar terza part sutvart, *ad art.* 5, chap. A).

²⁶ Ip. Estermann (14.3248); Ip. Leuenberger-Genf (14.3313); Mo. Trede (14.3343); Mo. Semadeni (14.3370); Po. Gysi (15.3233); F Bauer (16.5298); Ip. Bauer (16.3535).

²⁷ Cun il sustegn da l'organisaziun «Societad per pievels smanatschads Svizra» ha la «European Yenish Union» (guardar er al. 6 survart) mess en dumonda il proceder da la polizia, cur ch'ella ha rumì il champ dals Jenics.

Sensibilisar las autoritads e la publicitad sco er promover la lingua e la cultura dals Jenics èn ulteriuras finamiras da la Missiva davart la cultura.

Il parlament federal ha deliberà la Missiva davart la cultura ils 19 da zercladur 2015. El ha sustegnì qua tras las propostas dal Cussegl federal che prenda en mira da megliar las cundiziuns da viver dals Jenics e Sinti e Manouches e che mussa – en spezial cun augmentar ils meds finanzials – ch'el vul s'engaschar per questas minoritads naziunalas.

5. **Gruppa da lavur «per megliar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra»²⁸**

34. *La gruppa da lavur «per megliar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra»* ha discutà e tractà en moda centrala finamiras concernent la situaziun **da las piazzas**. Differentas mesiras respectivas duessan vegnir integradas en il plan d'acziun da la Confederaziun che vegn actualmain elavurà (guardar al. 25).

La dumonda davart las piazzas è spezialmain urgenta per las persunas e gruppas cun moda da viver nomada. I dat in consens che vegn er sustegnì dals represchentants da las autoritads, ch'il dumber da las piazzas disponiblas en Svizra saja insufficient e ch'ils acturs da tut ils plauns statals stoppian procurar per meglieraziuns. La gruppa da lavur differenziescha tranter *trais genres da piazzas*: *plazzas da staziunament* (per ils mais d'enviern), *plazzas da passagi* (per fermadas pli curtas durant la stad) e *plazzas da transit* (grondas piazzas ch'èn situadas sper vias principalas e che vegnan duvradas per il solit dals viagiants esters). Il dumber da piazzas da passagi, da staziunament e da transit è insufficient e sto perquai vegnir augmentà. Quai vala per la gronda part da las regiuns, pertutga dentant spezialmain la Svizra franzosa, il Tessin, sco er la Svizra orientala e la Svizra dal sid.

La dumonda davart las piazzas è colliada fermamain cun auters aspects. La furmaziun da scola e la furmaziun professiunala d'uffants cun moda da viver nomada per exempel pon vegnir favurizadas cun piazzas fixas e garantidas tenor il dretg da planisaziun. E la cultura che sa basa sin la moda da viver nomada dovra piazzas per pudair exister vinavant.

Ils puncts decisivs per schliar la dumonda da piazzas èn la tscherna dals lieus per piazzas adattadas per uffants, lur accessibilitad, l'infrastructura da las piazzas e las cundiziuns da l'utilisaziun.

35. Giuridicamain ha la fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» supplitgà l'Uffizi federal da justia d'actualisar sia expertisa da l'onn 2002 davart il status giuridic dals viagiants en Svizra areguard lur qualidad sco minoritad naziunala reconuschida e d'examinar en spezial la dumonda, quant enavant ch'i sa lascha deducir da la Constituziun federala, inclusiv l'artitgel 35 alinea 2 Cst., in'obligaziun positiva dal stadi da metter a disposiziun piazzas da staziunament e da passagi per ils viagiants. Igl è vegnì fixà che quest studi vegnia integrà en il rapport da la gruppa da lavur menziunada qua survarì. Ses facit è il suandant:

Il dretg internaziunal ed il dretg costituziunal svizzer prescrivan da resguardar ils basegns specifics dals viagiants²⁹. Tenor la giurisdicziun dal Tribunal federal che sa basa sin la giurisdicziun da la Curt europeica dals dretgs umans, exista in'obligaziun positiva da las

²⁸ Davart questa gruppa da lavur guardar er survarì l'emprima part, chapitel D.

²⁹ L'expertisa giuridica dovra la noziun «viagiants», perquai che l'accent vegn mess sin la problematica da la moda da viver nomada u parzialmain nomada.

autoritads da prevar en ils plans davart l'organisaziun dal territori zonas e lieus adattads che pon servir sco plazzas da staziunament u da passagi per ils viagiants.

Questa obligaziun resulta da las garantias dal dretg internaziunal (en spezial da l'art. 27 Patg ONU II, da l'art. 8 CEDU e dals art. 4 e 5 da la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunals) sco er dals dretgs costituziunals (en spezial da l'art. 8 al. 2 Cst.). Tgi che surpiglia incumbensas dal stadi tenor l'artitgel 35 Cst., è obligà d'observar ils dretgs fundamentals e da contribuir a lur realisaziun. Questa disposiziun costituziunala na po dentant betg vegnir inditgada en moda isolada. L'obligaziun positiva menziunada qua survart resulta pia da l'artitgel 35 Cst. en cumbinaziun cun ils auters dretgs fundamentals, en spezial il scumond da discriminaziun. I n'exista però nagina basa costituziunala, da la quala pudess vegnir deducì oz in dretg giuridicain realisabel da metter a disposiziun plazzas da staziunament u da passagi per ils viagiants.

Il Tribunal federal reconuscha perquai la moda da viver nomada u mez nomada dals viagiants sco in caracteristicum essenzial da lur identitad. Da questa argumentaziun concluda el che las autoritads èn obligadas da resguardar ils basegns speziels dals viagiants en il rom da la planisaziun dal territori e d'integrar lur basegns socio-economics e culturals en ils princips da la planisaziun dal territori. Il Tribunal federal ha dentant mess l'accent sin l'impurtanza da las proceduras da la planisaziun dal territori e betg reconuschì in dretg giuridicain realisabel da metter a disposiziun plazzas da staziunament e da passagi.

B. Cumbat cunter il rassissem e l'intoleranza

Il segund sector che pretenda in agir direct tenor la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers è il suandant: «Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da prender mesiras adequatas per cumbatter cunter tut las manifestaziuns da rassissem, da condemnar pubblicamain ed immediatamain tut las furmas d'intoleranza, inclusiv en il discurs politic ed en l'internet, e da s'engaschar a favur da la promoziun da la diversitad ed a favur da la toleranza entaifer la societad svizra.»

1. Cumbat cunter l'antisemitissem³⁰

a. Engaschament da las autoritads federalas

36. Durant ses presidi tar la OSCE l'onn 2014 è la Svizra s'engaschada fermamain a favur da stentas rinforzadas per cumbatter cunter l'antisemitissem. A chaschun da la Conferenza d'antisemitissem ch'è vegnida coorganisada dal presidi svizzer da la OSCE l'onn 2014 a Berlin, ha il president da la Confederaziun appellà a la politica ed a la societad civila da far frunt decididamain cunter tenutas, cunter manifestaziuns e cunter acziuns da violenza antisemiticas e da sentenziar quellas. La Conferenza da Berlin ha purtà ils 5 da december 2014, a chaschun da l'inscunter dal Cussegl dals ministers a Basilea che ha già lieu sut il presidi da la OSCE da la Svizra, la «*Declaraziun per stentas rinforzadas per cumbatter cunter l'antisemitissem*». La declaraziun suttastritga l'impurtanza da la collavuraziun tranter ils stadis e la societad civila tras partenadis efficacis en il cumbat cunter l'antisemitissem. Ella supplitgescha ils stadis participants d'encuraschar ils politichers a la testa da sentenziar decididamain eveniments antisemitics, d'examinar acts da violenza motivads tras l'antisemitissem e da perseguir quels tenor il dretg penal, da promover il dialog tranter las culturas e religiuns e da sustegnair programs da furmaziun per cumbatter cunter l'antisemitissem.

³⁰ Quai che pertutga la situaziun actuala en Svizra areguard stereotips ed acziuns antisemiticas, guardar qua sutvart ad artitgel 6, chapitel B, cifra 1.

En il rom da ses presidi da la OSCE ha la Svizra incumbensà il Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans (CSDU) d'installar ina procedura per l'autoevaluaziun e d'analisar, *co che la Decleraziun da Basilea cunter l'antisemitissem vegn realisada en Svizra* ed eventualmain da formular las mesiras necessarias. En ses studi dals 6 da december 2015 davart la situaziun giuridica da la cuminanza gidieua e davart la realisaziun da la decleraziun dal Cussegl dals ministers da la OSCE cunter l'antisemitissem³¹ dat la CSDU en spezial las suandantas recumandaziuns³²:

- Antisemitissem datti er savens sut u ordaifer ils cunfins dal dretg penal, uschia che la registraziun e la denunzia penala d'acts chastiabels cunter Gidieus u motivads da l'antisemitissem (Hate crimes) èn mo ina part da las mesiras pussaivlas cunter l'antisemitissem.
- En il sector da la politica e da la scola sto vegnir svegliada pli cleramain la conscienza che l'antisemitissem è bler dapli ch'in act chastiabel. I sto vegnir fatg sforzs che er persvasiun, pregiudizis e stereotips ostils vegnan percepids sco antisemitissem. Mesiras spezialas da la prevenziun s'imponan tar il diever da raits socialas e da novas medias.
- Ils politichers sco er ulteriuras personas da la vita publica stuessan vegnir encurschads da prender posiziun publicamain cunter l'antisemitissem, er sch'i ha lieu ina inquisiziun penala. Posiziuns politicas na duessan damai betg vegnir validadas sco cuntravenziuns cunter la separaziun da las pussanzas u sco violaziun da la presumpziun d'innocenza.
- I sto vegnir scleri tge obligaziuns concretas che resultan per la Svizra da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas per las cuminanzas gidieuas; quai vala en spezial en il sector da la scola, per la protecziun cunter discriminaziun, per exempel remartgas antisemiticas en l'internet, ed areguard la segirezza da personas e d'instituziuns.
- Il dretg penal svizzer duess vegnir adattà uschia, ch'el cumpiglia il concept internaziunal dal crim per odi. En il Cudesch penal svizzer (CP) sto vegnir introduci liantamain ch'ils acts chastiabels ch'èn vegnids commess per motivs rassistics u discriminants stoppian vegnir giuditgads sco punct engrevgiant per il chasti.
- Cunquai ch'il causal penal da la discriminaziun da las razzas tenor l'artitgel 261bis CP vegn applitgà mo, sch'insatgi s'exprima en la publicitad, èsi difficil da chastiar acziuns antisemiticas en l'internet ed en las medias socialas.
- Tar tut ils acturs sto vegnir rinforzada la conscienza da promover la chapientscha vicendaivla e l'avertadad en l'entira societad e da na betg chapir la toleranza ed il dialog interreligiun mo sut l'aspect da la migraziun.

³¹ Il studi da la CSDU (en tudestg) e la resumaziun (en franzos) pon vegnir consultads sin: <http://www.skmr.ch/de/themenbereiche/institutionelle-fragen/publikationen/strafrechtlicher-schutz-antisemitismus-schweiz.html>

³² La Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI) e la Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS) insistan sin quai che las autoritads svizas realiseschian las recumandaziuns da la CSDU. En lur «Plan d'action pour améliorer les conditions-cadre de la minorité juive» (matg 2016) ch'els han suttamess a la Confederaziun, èn la FSCI e la PGLS da l'avis ch'i dovria dapli meds finansials per la prevenziun cunter l'antisemitissem en las raits socialas ed en las novas medias (guardar er nr. 39 qua sutvart).

37. Il 1. da december 2015 han il DFAE ed il DFI organisà cuminaivlamain a Berna ina *dieta davart la situaziun da la minoritad gidieua en Svizra*. La finamira è stada quella da sensibilisar per las sfidas, cun las qualas la cuminanza gidieua è confruntada en Svizra, en spezial per la dumonda, co ch'ils umans gidieus pon vegnir protegids en vista a las smanatschas ed ostilitads antisemiticas pli e pli grondas. Avert la dieta ha il cusseglier federal Didier Burkhalter. En ses pled ha il schef dal DFAE accentuà la necessitad d'ina collavuraziun pli intensiva da las autoritads e da la societad civila en il cumbat cunter l'antisemitissem. «*La cuminanza gidieua è stada, è e vegn a restar ina part indispensabla da la cultura e da la societad svizra*», ha el fatg endament. La regenza da la Svizra saja conscienta ch'i dettia pli e pli acziuns antisemiticas e che quellas pericliteschian ils umans da religiun gidieua e lur instituziuns. Las autoritads svizras persequiteschian attentamain ils svilups e prendian sche necessari mesiras correspondentas.

38. En preschientscha dal president da la Confederaziun han ils Gidieus en Svizra festivà ils 17 da schaner 2016 il giubileum da 150 onns da lur egualitad dals dretgs, q.v.d. la revisiun parziala da la Constituziun federala, tras la quala els han survegnì il dretg d'exequir ils dretgs da burgais e la libertad da domicil.

39. Il matg 2016 èn s'inscuntradas pliras organisaziuns gidieuas a Berna cun ils schefs dal DFAE e dal DFI. A chaschun da quest inscunter è vegnì discutà davart l'ulteriur proceder en connex cun il studi dal CSDU davart la realisaziun da la Decleraziun da Basilea cunter l'antisemitissem en Svizra (guardar al. 36 qua survart), oravant tut quai che pertutga las incumbensas da la Confederaziun areguard la prevenziun e la sensibilisaziun en il cumbat cunter l'antisemitissem, en spezial tar ils utilisaders activs da raits socialas. Medemamain èn vegnidas tematisadas las obligaziuns da la Svizra che resultan da la cunvegna da basa, en spezial concernent la protecziun e la segirezza d'umans e d'instituziuns gidieuas. Las organisaziuns gidieuas han proponì in'acziun coordinada da la Confederaziun en il cumbat cunter tut las furmas da l'antisemitissem, eventualmain in «plan d'acziun per meglierar las cundiziuns generalas per la minoritad gidieua».

40. Ils 16 da november 2016 è il Cussegl federal vegnì infurmà davart il rapport dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) dal DFI dal 1. da november 2016 ch'è vegnì elavurà en collavuraziun cun ils posts federals cumpetents. Il rapport exprima la tenuta da tals. Il rapport preschenta *las mesiras da la Confederaziun cunter l'antisemitissem*, en spezial las mesiras da sensibilisaziun e da prevenziun, la situaziun giuridica sco er la protecziun d'umans e d'instituziuns gidieuas.³³ El explitgescha l'engaschament consequent e sistematic cunter tut las furmas dal rassissem e da l'antisemitissem ch'il Cussegl federal considerescha sco incumbensa permanenta. Il rapport sa basa sin in studi sco er sin las recumandaziuns dal CSDU dals 6 da december 2015 (guardar al. 36). El admonescha ils politichers sco er las autoritads sin plaun federal, chantunal, municipal e communal da reagir activamain, immediatamain e decididamain sin acziuns antisemiticas en la publicitad. Ils acturs da la societad civila, inclusiv las organisaziuns da las parts directamain pertutgadas, ils politichers sco er las medias ed ils artists èn dumandads da prestar lur contribuziun.

41. Il mars 2017 vegn la Svizra a surpigliar il presidi da la *International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)*, da la quala ella fa part dapi l'onn 2004.

³³ Concernent la protecziun da personas ed instituziuns gidieuas guardar ad artitgel 6, chapitel B cifra 2 qua sutvart.

b. Projects cunter l'antisemitissem sustegnids da la Confederaziun

42. Dapi l'onn 2013 (il terz Parairi davart la Svizra) ha il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem da la Confederaziun sustegnì 6 projects en connex cun ils temas antisemitissem e holocaust cun l'import da 140 000 francs.

2. Decisiuns e sentenzias en connex cun la norma penala da la discriminaziun da las razzas

43. Il Servetsch d'infurmaziun da la Confederaziun (SIC) trametta las decisiuns e las sentenzias concernent l'artitgel 261bis CP a la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR). Quella resumescha las decisiuns e las sentenzias en ina banca da datas³⁴. Las autoritads chantunalas sco talas èn obligadas d'annunziar al SIC tut las sentenzias e decisiuns en connex cun l'artitgel 261bis CP. Sche l'artitgel 171c da la Lescha penala militara (LPM) è pertutgada, è l'auditur superiur da la giustia militara competent per trametter vinavant las sentenzias e decisiuns a la CFR. La CFR fa suentar ina resumaziun cumpletta e anonimada da mintga decisiun/sentenzia.

La survista statistica da la CFR mussa il dumber da las decisiuns e sentenzias ch'èn vegnidas pronunziadas sin basa da l'artitgel 261bis CP e da l'artitgel 171c LPM e che sa chattan en la collecziun dals cas giuridics.

Per la perioda dals onns *2013 fin 2014* enconuscha la CFR 38 cas. Mo en in cas han las autoritads d'inquisiziun prendì – suentar ina curta examinaziun dals fatgs – ina decisiun da betg entrar en chaussa. En ils auters cas èn las denunziadas vegnidas examinadas detagliadamain ed èn vegnidas pronunziadas sentenzias. En in cas han las autoritads acquittà la persuna dal suspect da la discriminaziun da las razzas, trais cas èn vegnids returnads a l'istanza precedentia ed en 33 cas è vegnida pronunziada ina sentenzia da culpabilitad.

Per l'onn *2015* ha la CFR registrà tut en tut 57 decisiuns che pertutgavan l'artitgel 261bis CP. Quai è in augment considerabel envers l'onn precedent, cur ch'igl èn vegnidas registradas mo 15 decisiuns. Da 52 decisiuns èn resultadas sentenzias da culpabilitad, ina decisiun ha manà ad in acquittament e quatter decisiuns pertutgavan disposiziuns da betg avrir l'inquisiziun penala.

Areguard las gruppas da victimas poi vegnir constatà cun 39 decisiuns in augment considerabel dals Gidieus sco victimas. Quest augment considerabel da cas antisemitics stat bain er en connex cun il conflict en Palestina la stad 2014. Da quel è resultà in augment andetg da commentaris antisemitics en las medias socialas³⁵. Ultra da quai pertutgan en general per l'onn 2015 44 decisiuns remartgas fatgas en l'internet, cunzunt en las medias socialas.

3. Cumbat cunter remartgas rassisticas en l'internet, en las medias ed en il discurs politic

44. Ils ultims onns èn vegnidas avertas u exequidas differentas **proceduras penals** pervia da remartgas rassisticas en l'internet u en il discurs politic applitgond l'artitgel 261bis CP, e quai en ils suandants cas:

- L'onn 2014 han la Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI) e la Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA) inoltrà ensemen 25 denunziadas

³⁴ <http://www.ekr.admin.ch/dienstleistungen/d272.html>

³⁵ Guardar latiers er al. 44 e 94.

penalas cunter personas che avevan instigà sin Facebook cunter Gidieus. En quels cas, nua ch'ils delinquents han pudì vegnir identifitgads, hai dà ina sentenza pervia da la cuntravenziun cunter la norma penala cunter il rassissem. Pliuras proceduras han però stuì vegnir sistidas, perquai ch'ils delinquents n'han betg pudì vegnir identifitgads.

- L'onn 2014 ha la «Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation» (CICAD) denunzià ina persona tar la procura publica da Genevra pervia da remartgas antisemiticas sin Twitter: «qu'est-ce qu'on dit quand on voit un Juif? Go back to Auschwitz»; «il faut les tuer à la naissance, ces youpins»; «A good jew is a dead jew».
- Il schaner 2016 ha la procura publica dal chantun Tessin cumenzà cun ina inquisiziun cunter in sutuffizier da la polizia chantunala che aveva intimà a discriminaziun da las razzas. El duai avoir publitgà sin sia pagina da Facebook cuntegns rassistics, en spezial maletgs nazistics e citats dad Adolf Hitler.
- Il matg 2016 ha la CICAD inoltrà ina denunzia penala cunter in dissegnader vallesan (pseudonim «artiste mal pensant») che aveva derasà remartgas antisemiticas e dissegns antisemitics en las raits socialas.
- Il fanadur 2016 han la «Roma Foundation», l'uniun jenica «Schäft Qwant» e la «Societad per pievels smanatschads» inoltrà in plant cunter il cussegl communal da Lyss (Berna) che aveva ditg a chaschun d'ina discussiun davart ils viagiants esters en il cussegl communal, «sch'ins n'enconuscha betg ils viagiants dal vesair, lura il pli tard dal tuffien».

45. L'october 2012 ha il **Cussegl svizzer da la pressa** approvà ina part dal recurs cunter la revista emnila «Die Weltwoche» pervia d'in titel e d'ina fotografia tar in artitgel davart ils Roma en l'ediziun da l'avrigl 2012. Sin il frontispizi da l'ediziun dispitaivla figurava ina fotografia d'in mattet Roma che drizzava ina pistola cunter il lectur e sut steva il titel: «Die Roma kommen: Raubzüge in die Schweiz». Il Cussegl svizzer da la pressa è vegnì a la conclusiun ch'il frontispizi discrimineschia ils Roma e sfalsifitgeschia infurmaziuns. Percunter è la procedura penala da la procura publica da Turitg cunter «Die Weltwoche» vegnida sistida, perquai che la fotografia na mussia betg il pievel sco tal dals Roma e na discrediteschia betg ils Roma sco pievel. Ella tematiseschia ed illustreschia sulettamain l'explotaziun dals uffants³⁶.

46. La Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) ha lantschà l'onn 2015 la **campagna «La Svizra colorada»** cun la finamira da **sensibilisar ils giuvenils per il tema da la discriminaziun rassistica, dals discours d'odi en l'internet** e per la necessitad da cumbatter cunter quests fenomens. Durant la campagna che ha durà 5 mais han giuvenils da l'entira Svizra pudì concepì in account da Facebook ed uschia far frunt decididamain cunter parolas d'odi ch'ins chatta en l'internet. Passa 1 300 000 personas han preni invista da la campagna online #bunteschweiz. 90 personas da passa 50 uniuns, scolars, autoritads ed ulteriuras organisaziuns han publitgà sulettas u en in team 600 notizias da Facebook creativas cunter il rassissem, 670 tweets cunter il rassissem èn vegnids emess ed han cuntanschì passa 560 000 personas en Svizra. Las missivas cunter il rassissem e per ina Svizra colorada han cuntanschì 67 pertschient dals giuvenils sut 25 onns en Svizra che dovran Facebook. La campagna n'era betg mo visibla en la rait: Grazia al sustegn da partenaris externs han plirs milliuns passagiers vesì la missiva en ils meds da transport

³⁶ Guardar <http://www.humanrights.ch/de/menschenrechte-schweiz/inneres/rassismus/vorfaelle/empoeerung-roma-titelbild-weltwoche>.

publics. Pliras interpresas grondas èn medemamain sa participadas: Ellas han integrà la campagna en lur newsletters ed en lur chanals da communicaziun interns ed han cuntanschi uschia 60 000 respectivamain 33 000 personas. Passa 70 contribuziuns davart la campagna en las medias en tudestg, en franzos ed en talian han cuntanschi en furma d'artitgels da gasetta u da rapports en radio e televisiun approximativamain 4 600 000 personas. La CFR vegn a cuntinuar cun las acziuns da sensibilisaziun cunter la disfamaziun e la discriminaziun da las razzas en las medias socialas. Ella vegn a trair a niz las experientschas ch'èn vegnidas fatgas cun la campagna per far avanzar ulteriuras acziuns.

4. Monitoring davart la «convivenza en Svizra»

47. Dapi l'onn 2012 publitgescha il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) mintga 2 onns in rapport davart la discriminaziun rassistica ed il rassissem en Svizra. Dus chapitels dal rapport vegnan deditgads a la situaziun da las cuminanzas gidieuas respectivamain a la situaziun dals Jenics, Sinti e Manouches e dals viagiants. En connex cun il monitoring ha il SCRA sviluppà per incumbensa dal Cussegl federal la retschertga «**Convivenza en Svizra**» che serva tranter auter a registrar las tenutas ed il cumportament envers tscher-tas gruppas da la populaziun (persunas muslimas, gidieuas e nairas)³⁷. Tranter ils onns 2010 e 2014 è l'instrument vegnì testà en il rom d'in project da pilot che cumpigliava trais rundas d'enquista. L'onn 2016 è la retschertga vegnida integrada tenor il conclus dal Cussegl federal en l'enquista Omnibus da la dumbraziun dal pievel da l'Uffizi federal da statistica (UST). L'enquista davart la convivenza en Svizra eruescha *tenutas antisemiticas* a maun d'ina retscha da dumondas standardisadas che vegnan resumadas tematicamain ad indexs. Analisadas vegnan sco emprim *tenutas stereotipas* (engurdientscha da daners, regl da pussanza, abilitad commerciala, radicalissem politic, intelligenza), sco segund *opiniuns negativas* (memia blera influenza sin eveniments mundials, trair profit da l'holocaust, loialtad primara envers l'Israel, memia blera influenza sin la Svizra, conculpaivel per lur persecuziun, tut ils Gidieus duain ir en l'Israel) e sco terz *opiniuns positivs* (umans sco tut ils auters, mintga societad civilisada sto cumbatter cunter l'antisemitissem)³⁸. Tut en tut mussan las tendenzas ch'èn vegnidas registradas en las enquistas dals onns 2010, 2012 e 2014, che l'antisemitissem è main derasà che tenutas rassisticas, la xenofobia e l'ostilitad envers Muslims. Areguard ils trais indexs èn las valurs stabilas fin levamain regressivas e sumegliantas tar ils Svizzers e tar las personas estras; sulettamain tar las personas interrogadas muslimas èn ellas levamain elevadas. Ils resultats da las enquistas vegnan integrads – ensemen cun las datas d'autras enquistas e cun indicaziuns davart eveniments registrads – en l'elavuraziun dal rapport dal SCRA che cumpara mintga 2 onns.

5. Mesiras che vegnan sustegnidas da la Confederaziun e dals chantuns per promover la diversitad e la toleranza en la societad svizra

48. Dapi l'onn 2013 (il terz Parairi davart la Svizra) ha il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem sustegnì 266 projects cun la summa da var trais milliuns francs per il cumbat cunter il rassissem e la xenofobia e per la promoziun dals dretgs umans.

En il rom dals programs chantunals d'integrasiun (PCI), che vegnan realisads dapi l'onn 2014 en tut ils chantuns (guardar latiers al. 73), sustegnan la Confederaziun, ils chantuns e

³⁷ La Societad per pievels smanatschads Svizra è da l'avis che l'enquista duess er registrar las tenutas ed il cumportament envers ils Jenics, ils Sinti e Manouches ed ils Roma.

³⁸ Longchamp, Claude; Imfeld, Martina et al. «Verbreitung und Entwicklung von Rassismus, Fremdenfeindlichkeit, Muslimfeindlichkeit und Judenfeindlichkeit», rapport final tar il studi «Zusammenleben in der Schweiz 2010–2014». Berna, december 2014, p. 74 ss.

las vischnancas mesiras specificas da prevenziun cunter la discriminaziun ed il rassissem. Ils onns 2014 e 2015 èn vegnids impundids bunamain tschintg milliuns francs per talas mesiras. En emprima lingia cumpigliavan las mesiras la cussegliaziun da victimas da discriminaziun, ma er la sensibilisaziun da la populaziun. Ina da las finamiras en la gronda part dals chantuns è er quella d'augmentar la visibilitad da la prevenziun cunter la discriminaziun, p.ex. cun integrar il tema en la furmaziun supplementara d'emploiadis d'instituziuns publicas.

C. Minoritads linguisticas entaifer l'administraziun federala

Il terz sector che pretenda in agir direct tenor la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers è il suandant: «Il Comité consultativ supplitgescha instantamain las autoritads da cuntinuar cun lur stentas per realisar cumplainamain las obligaziuns areguard ils dretgs linguistics da las personas appartegnentas a las minoritads naziunalas, ch'èn francadas en la Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas (LLing), per effectuar dal tutfatg l'egualitad da las linguas uffizialas en la pratica e per permetter a las personas appartegnentas a las minoritads linguisticas da duvrar lur atgna lingua en l'administraziun federala. Ultra da quai sto vegnir controllada vinavant lur represchentanza proporziunala en las structures administrativas.»

1. Plurilinguitad instituziunala: Diever da las linguas minoritaras en l'administraziun federala ed en il contact cun las autoritads federalas

49. Il 1. da schaner 2013 èn la nova *Ordinaziun davart ils Servetschs linguistics da l'administraziun federala (Ordinaziun dals Servetschs linguistics, OSLing)*³⁹ sco er *las Directivas da la Chanzlia federala davart las prestaziuns linguisticas*⁴⁰ entradas en vigor. Cun quests dus texts vegnan accordadas las basas legalas respectivas – davart las linguas, la communicaziun plurilingua e las publicaziuns uffizialas – cun la nova legislaziun federala davart las linguas (2010), vegnan simplifitgadas las structures organisatoricas (che n'èn betg vegnidas midadas dapi l'onni 1995), vegnan optimadas las prestaziuns che vegnan furnidas entaifer l'administraziun ed a favur da la publicitad e vegnan garantidas a medem temp la cuntinuitad e la plurilinguitad da l'administraziun federala.

Cun la nova ordinaziun vegn simplifitgà il rom. El lascha spazi per tut las linguas che vegnan duvradas en l'administraziun federala e renda la structura pli averta e pli flexibla per novs svilups – e quai tut resguardond l'autonomia d'organisaziun dals departaments. El conferma la rolla centrala da la Chanzlia federala en il sector da las linguas e dat ina basa legala a la *Conferenza interdepartamentala dals Servetschs linguistics (CISL)* ch'è l'instrument permanent il pli impurtant da coordinaziun.

En connex cun questas midadas èn *s'augmentads il dumber da personal da las differentas gruppas linguisticas sco er il volumen d'activitad*: En il sector dals servetschs linguistics lavuran actualmain 461 personas (correspondan a 320 plazzas a temp cumplain), 196 da quellas lavuran per il franzos, 154 per il talian [2012: 148], 45 per il tudestg, 18 per l'englais ed 1 persona per il rumantsch. Las prestaziuns linguisticas èn vegnidas extendidas e differenziadas; quai vala er per las pussaivladads da lavurar en ina lingua minoritara. Pertutgant la stabilisaziun ed il squitsch da spargn che vegnan a dominar ils proxims onns, vali en emprima lingia da mantegnair l'equiliber existent e da megliar vinavant las prestaziuns cun

³⁹ CS 172.081

⁴⁰ Fegl uffizial federal 2013 1565

las resursas disponibilas. A medem temp ston las finamiras areguard la plurilinguitad vegnir resguardadas e las largias existentas ston vegnir serradas uschè bain sco pussaivel, sco per exempel ils texts franzos e talians che mancan anc sin las paginas d'internet dals departaments federals.

50. Durant la perioda da rapport han il Cussegl federal (28 d'avust 2013) e pli tard il parlament (26 da settember 2014) concludì da repassar il sistem da las publicaziuns uffizialas e da far ina «midada da primat». En l'avegnir na duai betg pli esser giuridicamain lianta la versiun stampada, mabain la versiun electronica. La midada è entrada en vigur il 1. da schaner 2016. Ella permetta da publicitar texts plurilingvs da la Collecziun uffiziala da las leschas federalas e dal Fegl uffizial federal en in ritmus quotidian empè emnil, quai che augmenta er la visibilitad dal dretg federal sin plaun naziunal ed internaziunal. Questa decisiun fa part d'in *concept pli vast per ina governance da TI plurilingua cun ed envers ils burgais*.

51. *Sin stgalim parlamentar* ston vegnir menziunads – abstrahà da las numerusas intervenziuns parlamentaras en il sectur da las linguas (instrucziun da las linguas naziunalas, scolas bilinguas, barat da students, represchentanza da las minoritads linguisticas en l'administraziun federala, publicaziun d'incumbensas publicas en las linguas naziunalas, e.u.v.) dus aspects. D'ina vart è la pagina d'internet dal parlament vegnida extendida qualitativamain e quantitativamain: Da nov vegnan furnidas infurmaziuns per part er en rumantsch. *La purschida da la pagina d'internet rumantscha www.parlament.ch* stat a disposiziun dapi il mars 2014. L'impuls per quest pass ha dà il postulat (12.3132) da cusseglier naziunal Martin Candinas: «Il parlament e la quarta lingua naziunala». Exceptads da quai restan tranter auter la banca da datas da las fatschentas Curia, il Bulletin uffizial e las comunicaziuns a las medias. Autras purschidas dals Servetschs dal parlament èn percurter disponibilas gia dapi ditg en rumantsch, per exempel la pagina d'internet, las fatschentas currentas, la plattafurma per l'instrucziun civica www.civicampus.ch sco er in tur virtual www.parlamentgebaeudetour.ch.

52. Da l'autra vart èn vegnidas fundadas durant l'ultima perioda da legislatura *trais gruppas parlamentaras ch'èn activas en il sectur da las linguas*: sco emprim la gruppa *Italianità*, sco segund la gruppa *Lingua e cultura rumantscha* e sco terz la gruppa *Plurilinguitad Svizra*. Ellas duain rinforzar la conscienza dals parlamentararis per las sfidas politicas e culturalas sco er l'impurtanza da las linguas per la coesiun naziunala e consolidar lur status sin plaun instituziunal, en l'instrucziun ed en la vita publica.

La gruppa parlamentara «Italianità» è affiliada al «Forum per il talian en Svizra» ed ha l'incumbensa da promover, da derasar e da sustegnair la lingua e cultura taliana en las instituziuns e sin plaun federal: Presidiada vegn la gruppa dals chantuns Tessin (tras cusseglier naziunal Ignazio Cassis) e Grischun (tras cussegliera naziunala Silva Semadeni). Il forum dumbra var 60 commembers en il parlament federal.

Il «Forum per il talian en Svizra» è vegni fundà l'onn 2012 sin iniziativa dals chantuns Tessin e Grischun. Presidià vegn il forum dal cusseglier dals chantuns dal Tessin e schef dal departament da furmaziun, cultura e sport, Manuele Bertoli. La finamira era quella da dar a la lingua taliana l'impurtanza che tutga ad ella sin fundament da la plurilinguitad ch'è francada en la Constituziun.

2. Promoziun da la plurilinguitad e represchentanza da las minoritads linguisticas en l'administraziun federala

53. *La promoziun da la plurilinguitad en l'administraziun federala è colliada fermamain cun la promoziun da las linguas e cun la chapientscha tranter las cuminanze linguisticas.*

Cura che la Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanze linguisticas (Lescha da linguas, LLing)⁴¹ è vegnida messa en vigur l'onn 2010, è vegnidas svegliadas grondas aspectativas, e l'interess en chausa en la publicitad e tar ils parlamentar is è stà grond. Intginas disposiziuns da l'Ordinaziun davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanze linguisticas (Ordinaziun da linguas, OLing)⁴² è però vegnidas validadas sco insufficientas. Er èsi vegnì crititgà, ch'ils projects progredeschian memia plaun, ch'il status e l'indipendenza dal delegà federal per la plurilinguitad sajan memia debels e ch'ils instruments per far analisas sajan incumplets. Sin fundament da questas discussiuns è l'Ordinaziun da linguas vegnida midada e las Directivas dal Cussegl federal per la promoziun da la plurilinguitad è vegnidas repassadas dal tuttafatg.⁴³ Ils novs texts èn en vigur dapi il 1. d'october 2014.

Damai fixescha il Cussegl federal – cun il sustegn dal delegà per la plurilinguitad – las finamiras strategicas per promover la plurilinguitad. Ils departaments e la Chanzlia federala sco er lur unitads administrativas èn responsabels per la realisaziun dal catalog da mesiras.

54. *Ultra da quai duai la revisiun da la basa legala meglierar la *represchentanza da las minoritads linguisticas* en spezial en las funcziuns da cader, promover las cumpetenzas linguisticas dal persunal e facilitar l'access a la furnaziun linguistica. En l'avegnir na vegn la represchentanza da las differentas cuminanze linguisticas (per la quala l'art. 7 OLing definescha las valurs previsas) betg pli fixada mo per ils departaments sco tals, mabain er per las singulas unitads administrativas ed en spezial sin il stgalim da cader. Ina represchentanza equilibrada da las cuminanze linguisticas per unitad da l'administraziun federala correspunda a la voluntad politica dal Cussegl federal da promover la plurilinguitad en tut ils champs d'acziun da l'administraziun federala e sin tut ils stgalims ierarchics.*

55. Il «Rapport d'evaluaziun al Cussegl federal e recumandaziuns per la politica da plurilinguitad (art. 8d al. 4 OLing) – Svilup da 2008 fin 2014 e perspectives per la perioda da 2015 fin 2019» ch'il Cussegl federal ha deliberà ils 13 da mars 2015, mussa *per l'emprima giada las datas davart la represchentanza da las cuminanze linguisticas en tut l'administraziun federala*, tenor departaments, inclusiv la Chanzlia federala, tenor unitad administrativa e tenor gruppas da classas da salari.

L'onn 2014 èn las finamiras areguard la represchentanza linguistica en l'administraziun federala vegnidas cuntanschidas tut en tut, la posiziun dal rumantsch sa chatta però anc sut la valur previsa. En spezial en las classas autas da salari n'èn las cuminanze linguisticas però betg represchentadas en moda equilibrada. Guardà sur tut l'administraziun federala era la part dals collavuratur s da lingua franzosa en las classas autas da salari l'onn 2014 levamain sur la valur minimala (21,9 %), entant ch'ils collavuratur s da lingua tudestga eran surrepreschentads (72,5 %) – quai sin donn e cust dals collavuratur s da lingua taliana, ch'eran sutrepreschentads cun 4,8 %.

⁴¹ CS 441.1

⁴² CS 441.11

⁴³ Fegl uffizial federal 2014 6559

56. En il rom da la revisiun da l'Ordinaziun da linguas èn vegnidas *rinforzadas er l'autonomia e las cumpetenzas dal delegà federal per la plurilinguitad*, quai che permetta intervenziuns pli activas en ils process centrals per promover la plurilinguitad en l'administraziun federala. Il delegà federal per la plurilinguitad vegn nominà da nov directamain dal Cussegl federal ed è suttamess al Departament federal da finanzas. Ils 10 d'avrigl 2013 ha il Cussegl federal nominà Nicoletta Mariolini sco delegada per la plurilinguitad en l'administraziun federala. Ella è entrada en uffizi il 1. d'avust 2013. La delegada sustegna il Cussegl federal, ademplescha incumbensas da coordinaziun e d'evaluaziun e dat recumandaziuns (art. 8d al. 4 e 5 OLing). Ultra da quai ademplescha ella incumbensas ordaifer l'administraziun sin plaun naziunal (sensibilisaziun, infurmaziun e collavuraziun) sco er sin plaun internaziunal (rait e barat da bunas praticas tranter las administraziuns publicas e funcziuns analogas).

57. Il rapport d'evaluaziun menziunà mussa il svilup da la plurilinguitad en ils departaments ed en la Chanzlia federala e skizzascha *las prioritads* per ils proxims onns. Quellas sa concentreschan sin ils secturs da las *enconuschientschas linguisticas* (amplificaziun ed access a scolaziuns linguisticas, en spezial per il cader, evaluaziun da las enconuschientschas linguisticas dal personal) e sin la *represchentanza da las cuminanzas linguisticas* (en spezial tar la definiziun prioritara da la planisaziun da la carriera dals collavuradors da lingua taliana, franzosa e rumantscha che lavuran gia en l'administraziun federala).

Las mesiras che la Chanzlia federala ed ils departaments han prendì per la perioda da 2012 fin 2014 èn enumeradas en l'aggiunta 2 dal rapport d'evaluaziun menziunà. Ils puncts centrals èn ils process da recrutaziun, la valitaziun ed il rinforzament da las cumpetenzas linguisticas e l'organisaziun da curs da lingua sin mesira per extender la purschida da curs da l'Uffizi federal da personal (UFPER). In grond dumber d'iniziativas per l'infurmaziun, per la sensibilisaziun e per il barat intercultural complettescha la paletta da mesiras. Independentamain da las finamiras da questas mesiras sto la gronda part da talas vegnir evaluada per part u dal tuttafatg areguard l'opportunitad, areguard la realisaziun concreta ed areguard l'efficacità. Quai è ina sfida metodica per ils proxims onns.

Per exempel èsi cumprovà che las differentas regiuns linguisticas vegnan resguardadas inegualmain en connex cun la surdada d'incumbensas publicas da la Confederaziun e da manaschis federals. Il Cussegl federal era conscient da questa problematica ed ha ordinà a chascun da sia sesida dals 30 d'avrigl 2014 la realisaziun da mesiras necessarias. Questas mesiras èn colliadas inseparablmain cun la politica da plurilinguitad sco unitad e tutgan perquai tar ils elements da questa politica che ston vegnir evaluads.

58. Malgrà che las datas davart la part dals collavuradors da lingua taliana en l'administraziun federala na cuntentan anc betg, constatescha il *chantun Tessin* che las midadas, las adattaziuns e las mesiras che han lieu sin plaun federal muntan in progress impurtant e che la regenza svizra ha exprimì ils ultims onns la voluntad da chattar soluziuns e da rinforzar la plurilinguitad sco element fundamental per la coesiun naziunala. Da l'autra vart s'engaschan e sa coordineschan la regenza dal Tessin, ils parlamentararis federals e las instituziuns e federaziuns pertutgadas en plirs secturs e cumprovan che las premissas per meglierar la preschientscha dal Tessin en l'administraziun federala èn avant maun, sch'i vegn agì sut l'aspect da la promoziun da l'italianità e da la plurilinguitad. Il chantun Tessin citescha sco exempel il delegà chantunal per relaziuns externas che ha l'incumbensa tranter auter d'augmentar la quota dals collavuradors da lingua taliana en l'administraziun federala e da porscher infurmaziuns e cussegliaziuns correspudentas. El vegn contactà mintga onn da circa 40 tessinai che vuessan lavurar en l'administraziun federala. Sin la pagina d'internet dal delegà è vegnida endrizzada per quest intent la rubrica «Lavurar per la Confederaziun».

Da menziunar èsi er che l'*Uffizi federal da persunal (UFPER)* fa dapi plirs onns reclama a l'universitad ed a las scolas autas spezialisadas en il Tessin. La cumparegliaziun da la repartiziun da la lingua materna dals praticants da las scolas autas cun las valurs previsas mussa effectivamain ch'il talian surpassa quellas (previs 6,5–8,5 %).

III. TERZA PART

Mesiras per realisar meglier la Convenziun da basa

ARTITGEL 3

1. *Mintga commember d'ina minoritad naziunala ha il dretg da decider libramain, sch'el vul vegnir tractada sco tal u betg; da questa decisiun u da l'execuziun dals dretgs ch'èn colliads cun questa decisiun na dastgan resultar nagins dischavantatgs per el.*
2. *Commembers da las minoritads naziunalas pon exercitar e giudair ils dretgs e las libertads che resultan dals princips fixads en questa Convenziun da basa mintgin per sasez sco er en cumpagnia cun auters.*

En sia 3. resoluziun designescha il Comité dals ministers la proposta tut en tut cumplessiva da la Svizra areguard il champ d'applicaziun persunal da la Convenziun da basa sco svilup positiv.

A. La minoritad naziunala dals Jenics e Sinti e Manouches

59. Cur che la Svizra ha ratifitgà la Convenziun da basa ed ha reconuschì la minoritad dals «viagiants», sco ch'els èn vegnids numnads quella giada, sco minoritad naziunala en il senn da questa Convenziun, aveva ella l'intenziun da proteger ils Jenics ed ils Sinti e Manouches che vivan tant en moda nomada sco er stabla, er sch'igl era manegiada da quellas uras en emprima lingia la protecziun d'umans che vivan en moda nomada u mez nomada. I sa tractava da la protecziun d'ina minoritad culturala. Questa intenziun è vegnida exprimida en l'emprim Rapport da la Svizra tar la realisaziun da la Convenziun da basa (avrigl 2001).⁴⁴

Fin a ses terz Rapport davart la realisaziun da la Convenziun da basa (schaner 2012) è la regenza svizra restada tar questa denominaziun generica, e quai per motivs da la parallelitad cun la noziun che vegn duvrada d'auters gremis svizzers – en spezial da la Fundaziun federala «In futur per ils viagiants svizzers» – sco er d'organisaziuns internaziunalas – tranter quellas il Forum Europeic dals Roma e dals viagiants (ERTF), en il qual ha collavurà in represchentant svizzer dals Sinti ch'è il medem mument commember da la Cumissiun federala cunter il rassissem.

60. En il rom da la controlla da la Svizra è il Comité consultativ sa fatschentà cun la situaziun dals Jenics e dals Sinti e Manouches, che vivan tant en moda nomada sco er stabla, e n'ha betg mo examinà las dumondas principalas sco per exempel la mancanza da piazzas da staziunament e da transit e la frequentaziun da scola dals uffants da geniturs che vivan en

⁴⁴ Guarda al. nr. 96 da l'emprim rapport.

moda nomada, mabain er la promoziun da la lingua jenica, l'access a medias e la sensibilisaziun per l'istorgia e cultura dals Jenics e dals Sinti e Manouches.

61. L'onn 2015 han ils Jenics ed ils Sinti e Manouches svizzers, represchentads da la «Associaziun dals viaggiants», da la «Cooperation Jenische Kultur», da «Jenisch-Manouches-Sinti» (JMS) e da «Schäft Qwant», dumandà da vegnir reconuschids ussa uffizialmain sco «Jenics» e «Sinti e Manouches»⁴⁵ en il senn da la Convenziun da basa empè da sco «viaggiants». Els han dumandà ultra da quai che *lur gruppas vegnian numnadas en l'avegnir cun las designaziuns ch'els dovran sezs*. Ina petiziun respectiva han els drizzà al schef dal DFI⁴⁶.

Il 15 da settember 2016 ha il schef dal DFI, cusseglier federal Alain Berset, ditg en ses pled d'avertura da la «Feckerchilbi», la festa tradiziunala dals Jenics e dals Sinti e Manouches (guardar qua sutvart, al. nr. 89) ch'ils Jenics e Sinti svizzers⁴⁷ sajan reconuschids sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa. El ha er reconuschì la pretensiun dals Jenics e dals Sinti da duvrar las designaziuns ch'els sa dattan sezs, ed è s'obligà che la Confederaziun als vegnia a numnar en il futur «Jenics» e «Sinti» e vegnia a renunziar a la noziun generala «viaggiants». Il schef dal DFI ha manegià sco cumplettaziun che quai na saja betg ina pedantaria, perquai che cun la lingua vegnia stgaffida realitad.

La grupp da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra» ha er discutà il tema e formulà la finamira che las autoritads federalas cumpetentas fetschian endament e preciseschian che tut ils Jenics e Sinti svizzers ⁴⁸*independentamain da quai, sch'els vivan en moda nomada u èn stabels, sajan reconuschids sco minoritad en il senn da la Convenziun da basa* e che cun questa reconuschientscha saja colliada la promoziun betg mo da la moda da viver nomada, mabain er da la cultura dals Jenics e dals Sinti. Ina segunda finamira è stada quella che l'administraziun federala dovra – tut tenor il context – per las differentas gruppas la designaziun specifica Jenics, Sinti⁴⁹ e Roma empè da la denominaziun generica derasada «viaggiants».⁵⁰ Las autoritads dals chantuns e da las vischnancas sco er las medias stoppian vegnir rendidas attentas ch'i saja da renunziar a la designaziun «viaggiants», sche quai para dad esser cunvegnet. *Il plan d'acziun da la Confederaziun che vegn elavurà actualmain* (guarda Emprima part, chapitel D al. nr. 25) dastgass prender si questas mesiras che sa chattan en sia cumpetenza.

62. Resguardond il dretg dals Jenics e dals Sinti e Manouches svizzers da duvrar atgnas denominaziuns – che resulta dal dretg da las minoritads naziunalas da pudair decider sez (art. 3 da la Convenziun da basa) – tira la regenza svizra endament en quest rapport e declera explicitamain che **tut ils Jenics e Sinti e Manouches svizzers, independentamain,**

⁴⁵ Text tudestg da la petiziun: «Jenischen und Sinti»; text franzos da la petiziun: «Yéniches et Manouches/Sinti».

⁴⁶ En quest connex stoi vegnir ditg ch'ils Jenics svizzers, represchentads da la «European Yenish Union» (cf. qua survart al. nr. 6), beneventan però quest proceder, ma fan valair ch'els sco grupp nomadisanta mettian paisa sin lur titel sco viaggiants e sin lur dretgs correspondent.

⁴⁷ La noziun «Sinti» cumpiglia er la noziun franzosa «Manouches», cun la quala sa tituleschan las personas che vivan en Svizra e che appartegnan a quella grupp.

⁴⁸ *idem*.

⁴⁹ *idem*.

⁵⁰ Il rapport qua avant maun è formulà correspondentamain. Excepziuns èn mo citats da documents dals ciclus da surveglianza precedents, numnadamain da las conclusiuns e da las recumandaziuns dal Comité consultativ e dal Comité dals ministers che han duvrà la denominaziun generica generala «viaggiants».

sch'els vivan en moda nomada u èn stabels, èn reconuschids sco minoritad naziunala da la Svizra en il senn da la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunalas.

B. La reconuschientscha d'autras minoritads naziunalas. La dumonda dals Roma svizzers

63. Damai che la Convenziun da basa na cuntegna nagina definiziun da la noziun «minoritad naziunala» e ch'igl è surlaschè als stadis contractants da fixar il champ d'applicaziun persunal, ha la Svizra declerà il suandant a chaschun da la ratificaziun da la Convenziun da basa l'onn 1998:

«En Svizra (èn) minoritads naziunalas en il senn da la Convenziun da basa las gruppas da personas ch'èn numericamain pli pitschnas ch'il rest da la populaziun da la Svizra u d'in chantun, da las qualas ils commembers possedan la naziunalitad svizra, han dapi ditg relaziuns existentas, solidas e duraivlas cun la Svizra ed èn animads da la voluntad da mantegnair communablamain quai che fa ora lur identitad cuminaivla, en spezial lur cultura, lur tradiziuns, lur religiun u lur lingua.»

Il mument da la ratificaziun è la Svizra stada da l'avis che las suandantas gruppaziuns adempleschian ils criteris da l'explicaziun interpretanta e ch'ellas sajan pervia da quai reconuschidas sco minoritads:

- *las minoritads linguisticas*, q.v.d. las minoritads franzosas, talianas e rumantschas en il territori suveran da la Svizra sco er las commembras ed ils commembers da la minoritad tudestga en ils chantuns Friburg e Vallais resp. da la minoritad franzosa en il chantun Berna.
- *ils «viagiants» svizzers*⁵¹
- *ils commembers da las communitads gidieuas da la Svizra.*

64. L'explicaziun interpretanta da la Svizra pretenda d'ir enturn en moda flexibla cun il champ d'applicaziun persunal da la Convenziun da basa e da controllar regularmain la situaziun.

Durant ils dus emprims ciclus da surveglianza da la realisaziun da la Convenziun da basa tras la Svizra n'hai dà ni dumondas ni debattas concernent la reconuschientscha da novas minoritads naziunalas. En il rom dal terz ciclus da surveglianza è vegnida discutada la dumonda da reconuscher eventualmain ils muslims svizzers sco minoritad naziunala, ma i n'è vegnida inoltrada nagina proposta correspudenta (guardar er qua sutvart *ad art. 6 chap. C, cifra 4*). En il rom da la consultaziun per elavurar il rapport qua avant maun èn ils chantuns vegnids dumandads, sch'els resguardian sco commensurà – en vista als criteris da l'explicaziun interpretanta da la Svizra a chaschun da la ratificaziun da la Convenziun da basa – da reconuscher ulteriuras communitads linguisticas, culturalas u religiusas sco minoritads naziunalas. Ils chantuns han respundì generalmain en moda reservada e na vesan sin lur territori suveran u sin plaun naziunal naginas communitads che adempleschan mumentanmain tut ils criteris necessaris. Il *chantun Neuchâtel* ha tuttina declerà che la dumonda da la reconuschientscha da las minoritads ch'èn resultadas da la migraziun stuess vegnir examinada pervia da lur colliaziuns cun la Svizra ch'existan dapi ditg e pervia da lur appartegnientscha a la populaziun svizra.

65. Durant il quart ciclus da surveglianza han tschertas **organisaziuns dals Roma svizzers** inoltrà l'avrigl 2015 ina dumonda da reconuschientscha. Avant n'avevan ellas anc betg

⁵¹ En quai che concerna la denominaziun generica guardar qua survast chap. A.

formulà ina dumonda, schebain ch'ellas èn vegnidas consultadas en connex cun il sboz dal terz Rapport davart la realisaziun da la Convenziun da basa. Duas organisaziuns da la regiun turtgaisa, la «Roma Foundation» ed il «Romano Dialog», han dumandà cun ina brev al Departament federal d'affars exteriurs (DFAE) la renconuschientscha 1. dals Roma svizzers sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa e 2. dal romanes sco lingua minoritara betg liada territorialmain en il senn da la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras. En lur motivaziun da la dumonda èn las organisaziuns dals Roma menziunadas sa referidas a la preschientscha da numerusas persunas cun ragischs roma en Svizra (senza inditgar cifras) che disponian d'ina atgna lingua e cultura. Ultra da quai han ellas renvià a la situaziun dals Roma sco minoritads naziunalas renconuschidas en auters pajais.

66. Il zercladur 2015 ha gi lieu ina scuntrada/barat d'infurmaziuns tranter la «Roma Foundation» ed il «Romano Dialog» d'ina vart e represchentantas e represchentants da l'administraziun federala da l'autra vart.

En quest rom è vegnida discutada la dumonda dals criteris cumulativs, che ston esser ademplids tenor l'explicaziun interpretanta da la Svizra per survegnir la renconuschientscha sco minoritad naziunala.

67. Il schaner 2016 ha il Center svizzer da cumpetenzza per ils dretgs umans (CSDU) publictà in'expertisa davart il tema «Renconuschientscha dals Roma sco minoritad» ch'el ha fatg per incumbensa da la Roma Foundation.⁵² Tenor las infurmaziuns che la Roma Foundation ha mess a disposiziun al CSDU gidass la renconuschientscha dals Roma svizzers sco gruppa independenta e sco minoritad en Svizra a cumbatter lur stigmatisaziun betg mo en il mintgadi, mabain er en las medias, ed als motivar da star tar lur identitad. Ina renconuschientscha rendess er pli facil da promover lur cultura e lur lingua.

Il CSDU arriva a la conclusiun ch'ils Roma stoppian cumprovar cun regard als criteris che ston vegnir ademplids per ina renconuschientscha sco minoritad naziunala, ch'els èn il pli tard dapi la fin dal 19. tschientaner sco gruppa – e betg mo sco individis – en Svizra e ch'els hajan gia alura disponì da structurass che als laschan apparair sco ina part d'in sistem social pli grond. Er stuess vegnir cumprovà il dumber dals Roma (senza Sinti e Manouches) da naziunalitad svizra⁵³. En quai che riguarda il criteri da la «voluntad da mantegnair communablain quai che fa ora lur identitad cuminaivla» ston sche pussaivel tut las organisaziuns dals Roma preschentass en Svizra sustegnair la dumonda da renconuschientschas; ultra da quai sto la cuminanza dals Roma cumprovar che sias tradiziuns culturalas èn anc adina vivas.

68. Il settember 2016 ha l'uniun «Romano Dialog» surdà als uffizis federals pertutgads ina «expertisa istorica» che l'istoricher dr. Thomas Huonker ha redigì en vista ad ina renconuschientscha cumpletta dals Roma sco minoritad naziunala da la Svizra – enconuschend e prendend cumià da la politica da defensiun e d'isolaziun da plirs tschientaners.

Il november 2016 ha la «Roma Foundation» surdà als posts federals cumpetents in document davart la relaziun dals Roma cun la Svizra.

⁵² L'expertisa curta dal CSDU en tudestg ed ina resumaziun da l'expertisa en franzos pon vegnir consultadas sin: <http://www.skmr.ch/de/themenbereiche/institutionelle-fragen/publikationen/index.html>.

⁵³ Guardar la versiun tudestga da l'expertisa, p. 14 al. 1 *in fine*.

69. La grupp da lavur per «meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma en Svizra » ha discutà las differentas pussaivladads e furmas d'ina renconuschientscha dals Roma en Svizra sco part integrala da la societad svizra. La proposta da la renconuschientscha sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas che intginas organisaziuns dals Roma en Svizra avevan formulà è vegnida discutada ordaifer la grupp da lavur cun ils posts federals cumpetents (guardar al. nr. 66). Pertutgant quest giavisch è pia vegnì cumenzà in dialog cun las autoritads federalas. Ina decisiun davart la dumonda da la renconuschientscha sco minoritad naziunala n'ha però anc betg pudì vegnir prendida il mument che quest rapport è vegnì preschentà, perquai che las organisaziuns dals Roma che han inoltrà la dumonda n'han fin ussa anc betg furnì a las autoritads svizras tut las infurmaziuns supplementaras ch'èn necessarias, uschia er betg quellas tar ils criteris che ston esser ademplids tenor l'explicaziun interpretanta da la Svizra, en spezial areguard la voluntad da mantegnair communablamain quai che fa ora l'identitad cuminaivla. Il process è en gir e l'examinaziun tras l'administraziun federala vegn cuntinuada.

70. A chaschun da la consultaziun per elavurar il rapport qua avant maun èn ils *chantuns* e las *citads/vischnancas* vegnidas consultadas co ch'els giuditgeschan la dumonda da singulas organisaziuns dals Roma da renconuscher ils Roma svizzers sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa. Da 15 chantuns che han respundi sa defenda in chantun cunter la renconuschientscha, in auter sustegna il giavisch senza resalva. Ils auters chantuns han declerà d'avair ina tenuta positiva envers ina renconuschientscha, uschespert ch'ils Roma svizzers hajan furnì tut las infurmaziuns necessarias per pudair constatar, sch'els adempleschan cumulativamain ils criteris per ina renconuschientscha sco minoritad naziunala. Plirs dad els vesan la renconuschientscha sco minoritad naziunala sco avantatg per cumbatter cunter pregiudizis e stigmatisaziun. Per la *Uniun da las citads svizras (UCS)* èsi impurtant che las differentas organisaziuns dals Roma sa coordineschian e fetschian valair lur interess e la dumonda da renconuschientscha en moda cuminaivla. Il *chantun Neuchâtel* n'ha nagina enconuschientscha d'ina organisaziun neuchâtélaisa da Roma u d'ina cuminanza da Roma che viva sin ses territori. Per il *chantun Tessin* èsi indispensabel che las communitads dals Roma che vivan en Svizra preschentian en lur dumonda ils aspects culturals ed istorics che las caracteriseschan.

Ultra da quai stoi vegnir ditg che la «*Associazion dals viagiants*» ha sustegnì – a chaschun da questa consultaziun – la renconuschientscha dals Roma svizzers sco minoritad naziunala en il senn da la Convenziun da basa.

71. Parallelamain a las discussiuns davart la renconuschientscha dals Roma sco minoritad naziunala promova la finala la Confederaziun autras furmas da la renconuschientscha dals Roma en la societad svizra e sustegna projects correspundents.

Il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) sustegna per exempel cun 35 000 francs in studi current davart la situaziun actuala dals Roma en Svizra, cun il qual la «Roma Foundation» ha incumbensà l'Universitad da Losanna. La finamira dal studi è quella da confruntar ils stereotips rassistics e pauschalisants dals Roma cun in maletg realistic e fundà statistiscamain. Il project vul rimnar datas davart la populaziun dals Roma en Svizra ed analisar quellas en regard quantitativ e qualitativ. Ils resultats vegnan mess a disposiziun a l'administraziun, a la politica, a las ONG ed a las medias sco er a tut la populaziun en ina moda adattada.

Il SCRA finanziescha er cun 24 000 francs in project da la Scola auta da pedagogia da la Scola auta spezialisada da la Svizra dal nordvest (SAS-NV) (Center per la furmaziun politica

e la didactica d'istorgia) che analysescha la situaziun dals Roma e d'autras minoritads discriminadas (pli baud) sco «zagrenders» en Europa. Las perspectivas da la perscrutaziun èn il svilup d'impuls per l'instrucziun d'istorgia. Planisada è l'elavuraziun da material d'instrucziun. Il project gida a reducir pregiudizis e stereotips negativs, sin basa dals quals umans, che vegnan identifitgads sco «zagrenders», vegnan discriminads.

Ultra da quai ha il SCRA sustegnì ils ultims 10 onns projects per intermediar la cultura dals Roma da l'autra vart dals clischés usitads, ma er projects per la mediaziun da Roma povers immigrads da pajais da l'Europa da l'ost.

L'Uffizi federal da cultura ha sustegnì da sia vart l'onn 2016 cun 20 000 francs in project da sensibilisaziun artistic da l'organisaziun da Roma «RJS Art Kollektiv» en il rom da la «Manifesta 11» a Turitg.

ARTITGEL 4

1. *Las parts contractantas s'obligheschan da garantir a mintga commember d'ina minoritad naziunala il dretg d'egualitad davant la lescha ed il dretg sin la medema protecziun tras la lescha. En quest regard è scumandada mintga discriminaziun per motivs da l'appartegnientscha ad ina minoritad naziunala.*
2. *Las parts contractantas s'obligheschan da prender – sche quai è necessari – mesiras adattadas per promover en tut ils secturs da la vita economica, sociala, politica e culturala l'egualitad cumpletta ed efectiva tranter ils commembers d'ina minoritad naziunala ed ils commembers da la maioritad. En quest regard resguardan ellas commensuradamain las cundiziuns spezialas dals commembers da las minoritads naziunalas.*
3. *Las mesiras prendidas en concordanza cun l'alineia 2 na vegnan betg resguardadas sco discriminaziun.*

A. Protecziun giuridica e meds legals cunter discriminaziun

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma: «*Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads d'infurmar pli savens la populaziun davart ils meds giuridics pussaivels cunter discriminaziun. Impurtant èsi cunzunt che persunas ch'èn periclitadas spezialmain da la discriminaziun vegnian infurmadadas en moda cumpletsiva davart lur dretgs e davart ils meds legals che stattan a disposiziun ad ellas.*»

1. Mussavia giuridic «Discriminaziun rassista»

72. En il rom dal project «Rait da consultaziun per victimas da rassissem» (guardar qua sutvart chap. C) è in mussavia giuridic vegnì elavurà e publictà dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem SCRA. El mussa pussaivladads praticas da sa proteger cunter discriminaziun rassista en tut ils secturs da la vita ed infurmescha ultra da quai davart ils meds legals disponibels. Actualmain vegn il mussavia revedì per l'adattar als novs svilups e per integrar las experientschas fatgas al lieu. Uschia vegn el adattà al basegn dals posts da cussegliaziun ch'èn endrizzads en ils programs chantunals d'integraziun PCI (guardar qua sutvart cifra 2).

Ultra da quai propona il SCRA curs da perfecziunament tar il mussavia giuridic che simplifitgeschan da midar da la teoria en la pratica. Dapi il mars 2013 han dapli che 500 persunas d'administraziuns chantunalas e communalas, posts da mediaziun, biros d'integraziun, fede-

raziuns da sindicats ed organisaziuns da la societad civila prendì part d'in dals ca. 40 curs. Ils curs vegnan er purschids en il rom dals PCI per sensibilisar e per perfecziunar las collavuraturas ed ils collavuratur da las administraziuns chantunalas e communalas.

2. Protecziun cunter discriminaziun en ils programs chantunals d'integraziun PCI

73. Il Cussegl federal ha decidì l'onn 2011 che la promoziun da l'integraziun stoppia ir maun en maun cun il cumbat cunter la discriminaziun e cun la reducziun d'obstachels structurals ed individuals tar l'access en spezial ad abitaziuns, occupaziun, scolaziun ed activitads da temp liber. Questa finamira vegn realisada dapi il schaner 2014 en ils programs chantunals d'integraziun PCI ch'èn vegnids concludids e che vegnan purtads cuminaivlamain dals chantuns e da la Confederaziun. Concretamain ston ils chantuns prender mesiras che garanteschon che umans discriminads survegnan ina cussegliaziun cumpetenta e che las instituziuns da las structur regularas vegnan sustegnidas e cussegliaadas en dumondas da la protecziun cunter discriminaziun. Cun realisar questas mesiras lavuran ils chantuns individualmain u collavuran en ina corporaziun regiunala (p.ex. ils chantuns da la Svizra centrala cun sustegnair il Center da cumpetenza per conflicts interculturalis TikK). Cun lantschar ils PCI è il cumbat cunter rassissem e discriminaziun vegnì localisà cleramain e lià a mesiras per tut las gruppas da la populaziun – pia er per Svizras e Svizzers che vegnan discriminads pervia la colur da la pel, dal num, da la religiun u da la moda da viver.

Mesiras per sensibilisar en cas da discriminaziun e da rassissem vegnan savens prendidas en collavuraziun tranter *chantuns e citads/vischnancas*. Mintgatant vegnan ellas er iniziadas sin plaun communal. Differentas *citads* sa participeschon a las campagnas cunter rassissem. Otg citads svizras èn commembras da la Coaliziun da citads europeicas cunter il rassissem.

In pèr exempels per PCI en ils chantuns:

Il *chantun Giura* organisescha ina scolaziun per spezialistas e spezialists ch'èn confruntads potenzialmain cun situaziuns discriminantas, sco er per emploiadas ed emploiads da l'administraziun per als sensibilisar per diversitads culturalas e per discriminaziun; el ha er fundà in'antenna per cussegljar victimas e perditgas da discriminaziuns en connex cun la migraziun e stgaffi ina rait da spezialistas e spezialists per tractar e discutir ils cas da discriminaziun communitgads ad els.

Il *chantun Neuchâtel* planisescha d'introducìr ina Charta davart la diversitad en l'administraziun chantunala che duai vegnir accumpagnada d'ina retscha da mesiras per promover la nondiscriminaziun sin tut ils plauns.

En il rom dal PCI ha il *chantun Vad* sviluppà plirs projects. Per exempel in post da cussegliaziun e d'agid per victimas da discriminaziun, in monitoring da cas da discriminaziun en il chantun, scolaziun e sensibilisaziun da differents circuls per il tema da la discriminaziun sco er ina plattafurma da barat per discussiuns tranter tut ils partenaris.

Il *chantun Genevra* ha stgaffi en spezial in post da cussegliaziun independent per victimas da rassissem.

Il *chantun Basilea-Citad* promova la protecziun cunter discriminaziun en il rom dal program chantunal d'integraziun 2014-17 cun pliras mesiras: participaziun a la Coaliziun da citads cunter il rassissem, survista e scleriment dal basegn tar posts da cussegliaziun e d'infurmaziun, introducziun da la maisa radunda chantunala concernent la protecziun cunter discriminaziun, sensibilisaziun da la publicitad tras ina campagna, sustegn dals posts da cussegliaziun «Stop al rassissem», maisa radunda da las religiuns da tuts dus Basilea, curs d'introducziun e garanzia da qualitad da las translaziuns per la dretgira.

En il *chantun Son Gagl* – en collavuraziun cun il *chantun Appenzell Dador* – è vegnida surdada ina incarica da prestaziun per la cussegliaziun en cas da discriminaziuns rassistas il mars 2016 a l'Agid da las Baselgias Evangelicas Svizras (HEKS). Il nov «post da cussegliaziun dal HEKS cunter rassissem e discriminaziun» ha stuì tractar ils emprims 4 mais gia ina dunsaina cas. Ultra d'installar il post da cussegliaziun cunter rassissem e discriminaziun èn vegnidas realisadas mesiras per l'administraziun chantunala ed intermediadas furmaziuns supplementaras. La citad da Son Gagl è dapi l'onn 2012 commembra da la Coaliziun da citads europeicas cunter il rassissem e s'oblighescha cun quai da cumbatter activamain cunter xenofobia e cunter discriminaziun.

Per incumbensa dal *chantun Soloturn* surpiglia il post da consultaziun «Stop al rassissem» l'incumbensa da cussegliar e da sustegnair persunas ch'èn pertutgadas da discriminaziun.

En il *chantun Turgovia* pon migrantas e migrants duvrar als lieus existents – sche necessari – ina purschida da cussegliaziun professiunala en cas da dumondas da la discriminaziun e vegnir tramessas vinavant sche necessari a posts adattads.

B. Lescha cunter la discriminaziun

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma: «Il Comité consultativ appellescha a las autoritads da reveder lur posiziun concernent ina lescha cumplessiva cunter la discriminaziun.»

74. La mancanza d'in rom giuridic cumplessiv per la protecziun cunter la discriminaziun correspunda a la tradiziun monistica da la Svizra e da ses sistem federativ. La proposta sectoriala permetta d'introducir in scumond da discriminaziun per mintga singul sector (egualitad da dunnas e d'umens, egualitad d'umans cun impediments e.u.v.) che tegna mintgamai quint da las circumstanzas instituziunalas respectivas. Il parlament ed il Cussegl federal èn da l'avis che las leschas vertentas porschian ina protecziun sufficiente cunter la discriminaziun. Ultra da la norma penala cunter il rassissem (art. 261bis CP) datti numerus artitgels costituziunals sco er disposiziuns da dretg privat, da dretg penal e da dretg administrativ che pon contribuir a cumbatter cunter la discriminaziun.

Tuttina è il Cussegl federal da l'opiniun che quests meds legals stoppian vegnir rendids pli enconuschents e che l'access a la giustia stoppia vegnir simplifitgà. Cun ils PCI (guardar qua survart chap. A cifra 2) duai la purschida da cussegliaziun sin plaun chantunal sustegnair pli fitg las persunas pertutgadas da discriminaziuns. Il mussavia giuridic ed ils curs da perfecziunament dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem SCRA mussan er en questa direcziun. Il Cussegl federal ha beneventà in'examinaziun da l'efficacitad dal dretg vertent sco ch'ella è vegnida pretendida en il postulat Naef (guardar qua sutvart cifra 70) ed è sa declerà pront d'examinar detagliadamain las dumondas che resultan d'in tal studi.

75. Ils 14 da zercladur 2012 ha il cusseglier naziunal Martin Naef inoltrà il postulat 12.3543 «Rapport tar il dretg sin protecziun cunter discriminaziun». En quel dumonda el il Cussegl federal da far in rapport pertutgant il dretg davart la protecziun cunter discriminaziun, perquai ch'i dat ozendi – uschia cusseglier naziunal Naef – anc adina memia savens discriminaziuns pervia da la schlattaina, la derivanza, la razza, la vegliadetgna, la lingua, la posiziun sociala, in impediment, l'orientaziun sexuala, la furma da viver nomada, la persvasiun religiosa, ideologica u politica, la transsexualitad e l'intersexualitad. Er sch'i existan diversas disposiziuns legalas per proteger cunter discriminaziun, hajan quellas ina pitschna muntada, uschè ditg ch'i na dettia nagins instruments efficacis per las far valair. Il Cussegl federal stoppia mussar co ch'il dretg vertent protegia cunter discriminaziun e sch'ils instruments

giuridics existents sajan efficacis. Il Cussegl federal ha proponì ils 5 da settember 2012 d'acceptar il postulat. Il Cussegl naziunal til ha approvà ils 14 da december 2012.

Gia il matg 2012 ha la Confederaziun incumbensà il Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans (CSDU) da far in studi davart l'access a la giustia en cas da discriminaziuns en Svizra. Il studi dal CSDU «L'access a la giustia en cas da discriminaziuns» è avant maun dapi la fin da fanadur 2015.⁵⁴ Ademplant il postulat Naef èn ils resultats vegnids integrads en il rapport dal Cussegl federal. Il CSDU menziunescha expressivamain ch'el na recumondia betg da stgaffir ina lescha generala cunter la discriminaziun, che uneschia tut ils secturs da discriminaziun e remplazzia la legislaziun speziala existenta. En il studi vegni mussà ch'ils problems en ils differents secturs da discriminaziun èn fitg differents e ch'i dastgass pervia da quai esser difficil da stgaffir normas che tegnan quint da tut ils secturs. Ina lescha generala cunter la discriminaziun pudess metter en dumonda chaussas ch'èn gia vegnidas cuntanschidas ed indeblir chaussas etablidas. Sin basa da ses studi arriva il CSDU a la conclusiun che la Svizra haja cun l'artitgel 8 alineas 2,3 e 4 Cst., cun la Lescha d'egualitad LEg, cun la Lescha davart l'egualitad da persunas cun impediments LImp sco er cun l'artitgel 261bis CP ina buna protecziun cunter discriminaziun, però mo en il sector dal dretg public. En il dretg privat datti tenor il CSDU – malgrà la protecziun da la personalitad (art. 27 ss. CCS) – largias ed intschertezas. Il dumber minimal da cas da dretgira mussia la mancanza d'enconuschientscha da las persunas pertutgadas davart la protecziun cunter discriminaziun da dretg privat e la mancanza da sensibilisaziun da tut las parts pertutgadas. Perquai recumonda il CSDU da stgaffir ina scumond da discriminaziun specific da dretg privat, per exempel sco cumplettaziun dals artitgels 27 ss. CCS.

Ils 25 da matg 2016 ha il Cussegl federal preschentà ses rapport tar il postulat Naef.⁵⁵ Pertutgant las singulas recumandaziuns dal CSDU demussa il Cussegl federal ina posiziun differenziada. In scumond general da discriminaziun da dretg privat en ils artitgels 27 ss. CCS na vules il Cussegl federal betg surpigliar. El refusa questa proposta sco betg cunvegna. La proposta pudess provocar danovamain discussiuns, perquai ch'i vegnissan svegliadas d'ina vart aspectativas che na pudessan er betg vegnir ademplidas cumplettamain cun ina descripciun detagliada da la protecziun cunter discriminaziun. Da l'otra vart sumegliass ina regulaziun da discriminaziun efficazia en il dretg privat ad ina lescha generala da discriminaziun ch'è fin ussa adina vegnida refusada dal parlament e che na vegn explicitamain betg recumandada er dal CSDU. Il CSDU recumonda da rinforzar las sancziuns en il sector dal dretg da lavur. Il Cussegl federal vegn ad examinar la recumandaziun dal CSDU en il rom dal project actualmain pendent davart la protecziun cunter la desditga ed en connex cun las discussiuns che vegnan actualmain manadas en chaussa, particularmain en la Cumissiun tripartita per fatschentas da l'organisaziun internaziunala da lavur (OIL). La facilitaziun generala da la chargia da cumprova en cas da discriminaziun che vegn proponida dal CSDU na tegna il Cussegl federal betg per realistica. L'introducziun d'ina facilitaziun generala da la chargia da cumprova en cas da discriminaziun premettess in consens dal fatg che victimas da discriminaziun stuessan vegnir protegidas pli ferm che per exempel victimas d'ina desditga abusiva. Quai na persvada ni objectivamain ni datti in consens politic per quai. Sco impurtant resguarda il Cussegl federal l'extensiun da las pussaivladads d'accumadar cuntraversas en moda extrajudiziala. Il mussavia giuridic dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem che duai vegnir actualisà fin la fin da l'onn 2017 vegn a dar dapli paisa a l'accumodament da cuntraversas extrajudizial ed a la procedura da reglar conflicts extrajuridica.

⁵⁴ Il rapport da sintesa dal studi dal CSDU po vegnir consultà en tudestg ed en franzos sut:

<http://www.skmr.ch/de/themenbereiche/geschlechterpolitik/publikationen/diskriminierungsstudie.html>

⁵⁵ Il rapport dal Cussegl federal dals 25 da matg 2016 po vegnir consultà en tudestg ed en franzos sut:

<http://www.skmr.ch/de/themenbereiche/geschlechterpolitik/publikationen/diskriminierungsstudie.html>

Il Cussegl federal resguarda quai sco incumbensa permanenta *da sensibilisar tut las parts pertutgadas davart las pussaivladads da protecziun e da cussegliaziun en cas da discriminaziun*. Questa sensibilisaziun sto però vegnir fatga raschunaivlamain en moda specifica per il sector tut tenor il champ da discriminaziun. A l'avis dal Cussegl federal è remartgabl en quest connex er la sensibilisaziun per il problem da la discriminaziun multipla che n'è betg vegni persequità pli ditg dal CSDU en ses studi. La pussaivladad da discriminaziuns multiplas sto vegnir resguardada sapientivamain dals posts da cussegliaziun, da las advocatas e dals advocats e da las autoritads che applitgeschan il dretg, per ch'ella possa vegnir cumbattida en moda coordinada. Mesiras d'infurmaziun correspondentas ston vegnir examinadas; in basegn d'agir legislativ n'exista per entant però betg a l'avis dal Cussegl federal.

C. Datas statisticas davart la discriminaziun

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma: «Il Comité consultativ appellescha a las autoritads [...] – per survegliar la situaziun – da cuntinuar cun la registraziun sistematica da datas davart la discriminaziun.»

76. La «Rait da consultaziun per victimas da rassissem» è in project cuminaivel da l'union humanrights.ch e da la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR). Da la rait che vegn cofinanziada dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) faschevan part l'onn 2016 26 posts spezialisads da tut la Svizra che porschan cussegliaziun en cas d'ina discriminaziun rassistica. L'incumbensa principala da la rait è quella da sustegnair quests posts en lur lavur. Ella publitgescha il rapport annual «Cas da rassissem en la pratica da cussegliaziun». L'ultim rapport annual 2015⁵⁶ inditgescha ch'ils centers da cussegliaziun hajan registrà 239 cas da rassissem dal schaner fin il december 2015. Tenor il rapport da monitoring da la rait da cussegliaziun pertutga la majoritad dals cas registrads 2015 (sco gia ils onns precedents) il mund da lavur. La furma la pli frequenta da discriminaziun en l'onn da rapport è stada la remartga rassistica, il motiv da la discriminaziun numnà il pli savens è stada xenofobia; sin la segunda piazza è stà rassissem cunter nairs. La discriminaziun da Muslims è creschida: Ils posts spezialisads han registrà 53 cas. En il rom da las cussegliaziuns èn vegnids tractads 12 cas d'antisemitissem, quai correspunda ad in augment da 3 puncts procentuals⁵⁷.

77. La discriminaziun da las razzas è in fenomen complex. Perquai sa chattan las datas relevantas sin ils plauns ils pli different (opiniuns e cumportaments rassistics, cas registrads da centers da cussegliaziun, fatgs penals registrads da la polizia, decisiuns giudizialas, sentenzias giudizialas⁵⁸) e na pon betg vegnir endatads cun *ina* retschertga globala u cun *ina* collecziun sistematica. Il rapport dal SCRA davart la discriminaziun rassistica ed il rassissem en Svizra⁵⁹ che vegn publitgà mintga dus onns dat en furma cumpacta ina survista da las

⁵⁶ <http://www.ekr.admin.ch/dokumentation/d107/1288.html> u <http://www.network-racism.ch/home.html?changelang=1>.

Il rapport annual 2016 cumpara il zercladur 2017.

⁵⁷ La *CICAD* constatescha che en la banca da datas èn registrads mo quels cas, en ils quals ils posts da cussegliaziun èn vegnids consultads, uschia ch'ella na mussa betg tut la realitad. La *CICAD* ha pia registrà l'onn 2015 164 cas d'antisemitissem (guardar l'al. nr. 95).

⁵⁸ Guardar qua survart segunda part, chap. B., cifra 7 las infurmaziuns concernent la survista statistica da la CFR davart las decisiuns e las sentenzias registradas tar la norma penala cunter la discriminaziun da las razzas.

⁵⁹ Guardar l'ultim rapport 2014: <https://www.edi.admin.ch/edi/de/home/fachstellen/frb/berichterstattung-und-monitoring.html>.

Il rapport 2016 cumpara la primavaira 2017.

datas avant maun; el permetta in'observaziun pli sistematica dal svilup da la situaziun ed a medem temp d'infurmar en moda pli cumplessiva la populaziun.

78. I sto vegnir resguardà che las stentas da la Svizra da registrar *datas statisticas davart la criminalitad d'odi* èn restrenschidas dal fatg ch'il Cudesch penal svizzer na cuntogna nagina norma che correspundess a la noziun usitada sin plaun internaziunal da la criminalitad d'odi⁶⁰. Il Dretg penal svizzer na prevesa nagins criteris, tenor ils quals in malfatg motivà rassisticamain pudess vegnir classificà sco crim d'odi ed appartegnness uschia ad in'otra categoria da delicts che vegnan persequitads spezialmain e giuditgads pli severamain.

D. Instituziun naziunala dals dretgs umans

79. Sco explitgà en il terz rapport periodic dal schaner 2012 (a cifra 2, p. 18) aveva il Cussegl federal il fanadur 2009 – en vista al fatg ch'i na deva da quella giada naging consent davart la fundaziun d'ina instituziun naziunala dals dretgs umans – decidì da lantschar in project da pilot d'ina durada da 5 onns, en il rom dal qual la Confederaziun s'acquista servetschs en la valur dad annualmain 1 milliun francs tar in institut universitar. Quest institut, il «Center svizzer da cumpetenza per ils dretgs umans» CSDU, è vegnì avert la primavaira 2011. Suenter in'activitad da 4 onns è il Center – sco previs – vegnì evaluà la primavaira 2015 d'in post independent. Questa evaluaziun è vegnida fatga da la econcept SA en collavuraziun cun il «Ludwig Boltzmann Institut für Menschenrechte» da Vienna. Il resultat da questa evaluaziun è stà quel ch'il Center aveva fatg en emprima lingia studis scientifics (51 en la perioda examinada) ed organisà occurrenzas davart temas spezials (28). Ulteriurs projects (tut en tut 23) èn stads lavuratori, furmaziuns supplementaras, brochuras, manuals, translaziuns e moderaziuns. La qualitad dals servetschs purschids dal CSDU è vegnida giuditgada sco buna fin fitg buna. Il Center ha furnì contribuziuns impurtantas per rinforzar la politica da dretgs umans da la Svizra. El n'ha dentant betg ademplì tut las incumbensas ch'èn stadas previsas dal Cussegl federal en il rapport dal fanadur 2009 – in fatg che sto vegnir attribui a la structura dal center ch'era vegnida tschernida per la fasa da pilot e betg sco ultim a la circumstanza ch'il Center po agir mo limitadamain en moda autonoma. L'incumbensa da sensibilisar la publicitad per ils dretgs umans ha il CSDU pudì ademplir mo per part. La mancanza d'ina independenza formala dal Center vegn resguardada sco punct critic dal project da pilot. Ina gronda majoritad da las personas interrogadas è s'exprimida per la creaziun en Svizra d'ina instituziun dals dretgs umans permanenta.

80. Il 1. da fanadur 2015 ha il Cussegl federal prendì enconuschientscha dal rapport d'evaluaziun ed ha decidì da prolungar il project da pilot per ulteriurs 5 onns. Ils departaments responsabels en chausa (DFAE e DFGP) èn vegnids incumbensads da sutmetter al Cussegl federal fin la fin da l'onn 2015 differentas opziuns per ina regulaziun duraivla. Il 29 da zercladur 2016 ha il Cussegl federal concludì d'endrizzar ina instituziun naziunala dals dretgs umans en il senn d'in ulterior svilup da la soluziun pratitgada oz. L'instituziun duai – sco che quai è il cas tar il CSDU – esser francada en in'universitad. Ella vegn ad esser independenta da posts statals e vegn a disponer d'ina finanziaziun da basa betg liada da vart da la Confederaziun. Ella duai daventar activa da sai anora e tractar quels temas ch'ella resguarda sco relevants per ademplir ses mandat. Ella duai dar recumandaziuns concretas ad autoritads, a la societad civila ed al sector privat e porscher ina plattafurma per il barat tranter quels ed ils gremis ch'èn activs en il sector dals dretgs umans sin tut ils plauns dal federalissem. Per l'otra po l'instituziun surpigliar mandats per mantegnair uschia il character

⁶⁰ Guardar en chausa qua survart segunda part, chap. B.1.a.

d'ina instituziun naziunala dals dretgs umans che porscha servetschs. Il Cussegl federal ha incumbensà il DFAE ed il DFGP d'elavurar en quest senn in project da consultaziun fin la fin da zercladur 2017.

ARTITGEL 5

1. *Las parts contractantas s'obligheschan da promover las premissas che pussibiliteschan als commembers da las minoritads naziunalas da tgirar e da sviluppar vinavant lur cultura e da mantegnair las parts essenzialas da lur identitad, numnadamain lur religiun, lur lingua, lur tradiziuns e lur patrimoni cultural.*
2. *Senza pregiuditgar las mesiras che vegnan prendidas en il rom da lur politica d'integrasiun generala, sa distanzieschan las parts contractantas da finamiras u da praticas che han l'intent d'assimilar ils commembers da las minoritads naziunalas cunter lur veglia, ed ellas protegian questas persunas cunter mintga mesira che vul ina tala assimilaziun.*

A. Sustegn finanziel per las uniuns dals viagiants, dals Jenics e dals Sinti e Manouches

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma: *«Il Comité consultativ appellescha danovamain a las autoritads d'augmentar cleramain l'agid finanziel public per las associaziuns dals viagiants, en spezial per la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers», per che quellas disponian d'avunda meds finanzials per ademplir lur incumbensas. Quai vala en spezial en vista a las novas pussaivladads che resultan da la Lescha federala davart la promoziun da la cultura (LPCu), che ha tranter auter l'intent da pussibilitar als viagiants ina moda da viver che correspunda a lur cultura.»*

81. La missiva davart la cultura 2016–2020⁶¹ prevesa ina summa totala da 3,8 milliuns francs (0,7 – 0,8 miu. francs per onn) per mesiras a favur dals «viagiants» tenor l'artitgel 17 da la Lescha federala davart la promoziun da la cultura (LPCu). Quai correspunda ad in *augment da radund 300 000 francs per onn*. L'utilisaziun da quests meds finanzials, en emprima lingua per stgaffir plazzas e per projects culturals vegn a vegnir precisada en il plan d'acziun da la Confederaziun che vegn elavurà actualmain suenter las lavurs da la gruppa da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma».

A partir da l'onn 2016 dispona la Fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» sezza da meds finanzials supplementars per projects culturals da las minoritads. Ils projects vegnan concludids dal cussegl da fundaziun.

La federaziun da tetg «Associaziun dals viagiants» survegn in sustegn annual ch'è lià ad in mandat per mantegnair e per documentar la cultura jenica en Svizra⁶² e per financiar sias activitads sco organisaziun che ha l'incumbensa d'accompagnar e da cussegljar l'installaziun ed il mantegniment da las plazzas en ils chantuns. Ultra da quai intermediatescha ella en cas

⁶¹ Guardar qua survast segunda part, chap. A., cifra 4.

⁶² Il center da documentaziun da la «Associaziun dals viagiants», ch'è il medem mument in lieu da scuntrada, ha la funcziun da museum, d'archiv e da biro da cussegliaziun. Quai è l'unic center da quest gener en tut l'Europa.

da dumondas dal svilup e da la realisaziun da projects da scola per uffants da geniturs che vivan en moda meznomada.

Ulteriurs meds finanzials èn previs per projects en ils secturs da la furmaziun e da la cultura sco er per impuls per ils chantuns da sviluppar concepts per piazzas da stazionament e da transit per Jenics e Sinti e Manouches viaggiants.

B. Promoziun da la lingua jenica

82. Tenor la missiva davart la cultura 2016–2020 vulan las autoritads svizras promover er vinavant la cultura e la lingua jenica.

Il project d'ina documentaziun da la lingua e da la cultura jenica che aveva survegnì il sustegn da l'Uffizi federal da cultura e vi dal qual han lavorà circa 10 onns a la lunga ina grupp da Jenics ensemen cun ina rescissura da film ha stuì vegnir sistì curt avant la publicaziun sin pretensiun d'ina part da las minoritads pertutgadas. In pèr gruppas jenicas han vulì impedir uschia per mort e fin che lur lingua daventia enconuschenta ed accessibla ad ina vasta publicitad; ellas han vulì mantegnair il status da la lingua jenica sco sociolect.

La Confederaziun è pronta da financiar projects consecutivs dals Jenics per Jenics, sche las differentas gruppas jenicas pon sa cunvegnir ad in public en mira sco er a la dumonda, quant enavant ch'igl exista in interess vi d'ina documentaziun da la lingua jenica.

I sto vegnir remartgà che la «Associaziun dals viaggiants» s'engascha per tradir la lingua jenica als Jenics. La «Associaziun dals viaggiants» organisascha suentermezdis linguistics per uffants jenics.

C. Promoziun da la cultura e dals arts dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma

83. *La grupp da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma»* ha examinà differentas finamiras per promover la cultura ed ils arts dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma. En quest connex èsi vegnì discutà, sche la cultura jenica pudess vegnir prendida si en la glista da las tradiziuns vivas da la Svizra. La Confederaziun dastgass integrar quest punct en il plan d'acziun che vegn elavurà actualmain.

A partir da l'onn 2016 po la Fundaziun «In futur per ils viaggiants svizzers» metter a disposiziun dapli meds finanzials per projects da cultura e da sensibilisaziun. Organizaziuns u persunas singulas pon sa stentar per contribuziuns da project (guardar al. nr. 81).

D. Promoziun da las linguas naziunalas e da la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas en Svizra

84. Sco discutà en il terz rapport periodic (cifra 1, p. 20 s.) tenor la *Lescha federala dals 5 d'october 2007 davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas (LLing)* promova la Confederaziun las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas cun ils *suandants puncts centrals*:

- *Linguas uffizialas da la Confederaziun*: meglieraziun da las enconuschientschas linguisticas dal personal federal, represchentanza adequata da las cuminanzas linguisticas en l'administraziun federala;
- *Promoziun da la chapientscha e dal barat tranter las cuminanzas linguisticas*: promoziun dal barat scolastic e da la perscrutaziun applitgada en il sector da la plurilinguitad;
- *promoziun da las linguas naziunalas en l'instrucziun e promoziun da las enconuschientschas da las personas d'alttras linguas en lur emprima lingua*, promoziun da la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas;
- *sustegn dals chantuns plurilingvs* (Berna, Friburg, Grischun e Vallais) en l'execuziun da lur incumbensas spezialas che resultan da la plurilinguitad tar las autoritads politicas, tar las dretgiras, tar l'administraziun ed en l'instrucziun;
- *mantegniment e promoziun da la lingua e cultura rumantscha e taliana* en ils chantuns Grischun e Tessin.

Contribuziuns en l'autezza dad annualmain 13 milliuns francs vegnan pajadas a favur dals trais secturs da promoziun tenor la LLing: chapientscha e barat, chantuns plurilingvs, mantegniment e promoziun da la lingua e cultura rumantscha e taliana.

85. En il rom da la *missiva davart la cultura 2016-2020* ha il Cussegl federal – suenter ch'ina sminuziun da las linguas naziunalas è vegnida constatada – concludì las suandantas prioritads per la politica da linguas dals onns 2016–2020:

- *Promoziun dal barat scolastic*⁶³: Uschè blers giuvenils sco pussaivel duain sa participar almain ina giada en lur carriera da scola ad in project naziunal da barat. Perquai vul il Cussegl federal sustegnair projects da barat betg mo sco fin ussa indirectamain sur servetschs da basa, mabain da nov er sur promoziuns directas ed extender la promoziun dal barat scolastic sin la furmaziun professiunala ed sin las personas d'instrucziun.
- *Promoziun da la lingua e cultura taliana ordaifer la Svizra taliana*⁶⁴: Primo vul la Confederaziun meglierar ensemen cun ils chantuns las cundiziuns generalas per l'instrucziun da talian (p.ex. cun accompagnar scientificamain projects da pilot, cun elavurar materias didacticass per l'instrucziun). Secundo vul ella promover l'extensiun da scolaziuns bilinguas (cun talian). Terzio vul ella promover la preschientscha dal talian cun sustegnair occurrenzass culturalas.

ARTITGEL 6

1. *Las parts contractantas promovan il spiert da toleranza e dal dialog intercultural e prendan mesiras efficacias per promover il respect vicendaivel e la chapientscha vicendaivla sco er la collavuraziun tranter ils umans che vivan en lur territori suveran, independentamain da lur identitad etnica, culturala, linguistica u religiosa, e quai en spezial en ils secturs da la furmaziun, da la cultura e da las medias.*
2. *Las parts contractantas s'obligheschan da prender mesiras adattadas per proteger umans che pon esser exponidas pervia da lur identitad etnica, culturala, linguistica u religiosa ad acts discriminants, ostils u violents u a smanatschas da tals acts.*

⁶³ Guardar en quest connex qua sutvart ad art. 12, chap. B.

⁶⁴ Guardar en quest connex qua sutvart ad art. 14, chap. A.

A. Promoziun dal respect e da la chapientscha per la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma:
«Il Comité consultativ recumonda a las autoritads da rinforzar lur stentas per sensibilisar la populaziun per la moda da viver tradiziunala dals viagiants⁶⁵ e da sustegnair il dialog intercultural, cun l'intent da promover la chapientscha vicendaivla, la confidenza e l'acceptanza da las tradiziuns, da la cultura e da la moda da viver da questa cuminanza.»

86. Savens sa la maiortad da la societad pauc u nagut da la cultura dals Jenics e Sinti e Manouches sco er da la moda da viver e dals basegns dals viagiants tranter els. Perquai èsi indispensabel – avant ch'endrizzar plazzas da staziunament e da transit – da stgaffir acceptanza e fidanza tar la maiortad da la populaziun. Quai pretenda ina lavur da publicitad sistemica.

La gruppa da lavur «Meglieraziun da las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma» ha discutà la necessitad ch'ina persuna da contact en mintga chantun duai esser responsabla per ils giavischs da personas cun moda da viver nomada.

87. *Als Jenics da la Svizra romanda* han lantschà il matg 2016 in «tur da sensibilisaziun» per render attent a lur moda da viver ed a lur cultura. Ad Yverdon-les-Bains, Neuchâtel e Losanna ha gi lieu in festival ch'è vegnì sustegnì da l'Uffizi federal da cultura (UFC). En il rom da l'occurrenza hai dà in'exposiziun cun fotografias e cun texts, cun concerts, in martgà d'artisanadi ed in martgà da pileschs.

88. *Als Roma da la Svizra* organischeschan er differents projects per render pli enconuschenta lur cultura. In pèr da quests projects vegnan sustegnids da la Confederaziun svizra (guardar qua survart ad art. 3 chap. B).

Il settember 2016 ha l'unìun «Romano Dialog» fatg ina preschentaziun dals Roma svizzers en il rom da la «Feckerchilbi» tradiziunala dals Jenics e dals Sinti, a la quala ella è vegnida envidada.

89. *Pliras represchentantas e plirs represchentants da las autoritads svizras* èn sa participads ad occurrenzas ch'èn vegnidas lantschadas ed organisadas da Jenics e da Sinti e Manouches per sensibilisar la maiortad da la populaziun per las tradiziuns, per la cultura e per la moda da viver da las minoritads naziunalas dals Jenics e dals Sinti e Manouches e per demussar lur sustegn per questas cuminanzas.

A chaschun dal 30. anniversari da la perstgisa drizzada a las victimas jenicis da l'acziun «Uffants dal stradun» ha la directura da l'Uffizi federal da cultura lantschà il zercladur 2016 – sin iniziativa da la «Societad per pievels smanatschads – Svizra» ina discussiun al podium davart la situaziun actuala da las minoritads dals Jenics e dals Sinti e Manouches. En connex cun la reconuschientscha dals «viagiants» sco minoritad naziunala da la Svizra ha ella fatg endament che questa designaziun cumpiglia ils Jenics ed ils Sinti e Manouches stabels e viagiants da la Svizra.

⁶⁵ Terminologia che vegn duvrada dal Cussegl da l'Europa.

Er sin iniziativa da la societad civila ha la presidenta dal Cussegl naziunal (chombra dal parlament svizzer che represchenta la populaziun totala) beneventà il zercladur 2016 ina delegaziun dals Jenics svizzers per in discurs.

Ils 15 da settember 2016 ha il schef dal Departament federal da l'intern (DFI); Alain Berset, avert uffizialmain la «Feckerchilbi» tradiziunala dals Jenics e dals Sinti e Manouches che ha – per motivs da la percurschibladad – gi lieu per l'emprima giada en la citad da Berna.⁶⁶ La festa è vegnida sustegnida finanziailmain da l'Uffizi federal da cultura dal DFI sco er cun 70 000 francs da la citad da Berna che ha vulì mussar cun quai che «la cultura dals Jenics e dals Sinti e Manouches è ina part da la societad e da l'identitad da la Svizra».

90. Dapi l'onn 2013 (Terz parairi davart la Svizra) ha il *Servetsch per il cumbat cunter il rassissem* sustegnì 11 projects en connex cun il tema da l'antiziganissem cun ina summa totala da 133 000 francs.

91. *Ils chantuns* sviluppan er projects cunter l'antiziganissem.

Sur las medias e cun occurrenzas ha il *chantun Giura* prendì differentas mesiras per render pli enconuschenta la minoritad jenica l'onn 2014 a chaschun da l'avertura d'ina piazza provisorica. Quai ha simplifitgà la convivenza cun la populaziun residenta; problems han pudì vegnir eliminads.

Il *chantun Vad* ha organisà la fin da l'onn 2015 ina maisa radunda ad Yverdon-les-Bains, a la quala èn sa participadas circa 15 vischnancas. En collavuraziun cun il represchentant dals Jenics è er vegnida elavurada ina broschura che infurmescha davart las tradiziuns e davart ils basegns da la populaziun jenica.

Il *chantun Genevra* ha finanzià ils onns 2015 (19 500 francs) e 2016 (25 000 francs) in project che permetta d'agir sistematicain cunter l'antiziganissem cunter Romas esters batlegiants. En quest connex èsi sa tractà da metter a disposiziun in dispositiv per mediatur interculturals che pon intervegnir en situaziuns da conflict tranter ils Roma, la populaziun da Genevra u instituziuns publicas sco scolas, ospitals, polizia, allontanament dal rument e.u.v. *In fine* duai il project gidar a reducir ils pregiudizis ed ils stereotips envers il Roma.

Il *chantun Soloturn* sustegna regularmain projects da la «Associaziun dals viaggiants» cun meds finanziarials dal fond da la lottaria naziunala. Quai èn stads l'onn 2015 ina contribuziun al project «Feckerchilbi Bern 2016», e l'onn 2016 a l'exposiziun ambulanta davart la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches en Svizra. Er il *chantun Zug* ha sustegnì ils onns passads trais projects da la «Associaziun dals viaggiants» cun totalmain 10 000 francs dal fond da la lottaria naziunala che rendan accessibla la cultura dals Jenics, Sinti e Manouches en Svizra ad in vast public: Il Center da documentaziun Turitg e l'exposiziun ambulanta «La cultura dals Jenics, Sinti e Manouches en Svizra».

En il *chantun Tessin* ha il Dipartimento delle istituzioni (DI) endrizzà l'onn 2006 in'unitad operaziunala per viaggiants ch'è occupada actualmain dal secretari general dal DI, d'ina mediatura da cultura e d'ina persuna da referiment da la polizia chantunala. La finamira è quella d'emprender d'enconuscher meglier la cuminanza dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma che vivan en il chantun e d'ir enturn meglier cun lur situaziun. Ils ultims onns èn vegnidas realisadas differentas mesiras da sensibilisaziun davart il tema dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma. Sin iniziativa da la mediatura chantunala èn l'onn 2007 vegnidas mussadas en differentas classas da scola dal stgalm mesaun exposiziuns da fotografias da

⁶⁶ Concernent il pled d'avertura dal schef dal DFI guardar qua survart al. nr. 61.

l'extirpaziun dals Zagrenders ed i èn er vegnidas purschidas animaziuns interactivas cun gieus da rolla che servan sco meds per sa metter en la posiziun dals auters. Las animaziuns èn sa basadas sin il material didactic dal Cussegl da l'Europa en connex cun la campagna cunter il rassissem «tuts differents – tuts eguals»⁶⁷. Mumentanain vegnan realisadas las animaziuns interactivas da l'uniun «Specchiati e Rifletti» cun la finamira da svegliar l'interess per il visavi e da superar ideas stereotipas. A singulas classas èsi vegnì proponì da sa scuntrar cun Jenics svizzers che sa trategnan en il Tessin durant ils mais da primavaira e da stad. L'onn 2009 ha la gruppa da teater «Sugo d'inchiostro» inscenà in toc davart il tema dals Jenics, Sinti e Manouches e Roma cun il titel «Ma ke razza di treno» e mussà en las scolas sco complettaziun da las animaziuns interactivas da «Specchiati e rifletti». Il resultat da la sensibilisaziun en las scolas è stà quel da sa fatschentiar pli detagliadamain cun la moda e maniera co che singulas scolaras e singuls scolars tessinai reageschan sin differenzas culturalas er cun regard als Jenics, Sinti e Manouches e Roma⁶⁸. L'onn 2010 ha il directur dal Dipartimento delle istituzioni (DI) organisà sur la mediatura da cultura ina retscha da scuntradas tranter las medias e Roma esters. L'experiencescha ha mussà co che la dinamica interactiva tranter ils Roma e las collavuraturas ed ils collavurats da las medias maina ad ina disfidanza vicendaivla relativamain consolidada. L'emprova da metter ina fin a questa disfidanza vicendaivla n'ha strusch gì success perquai che d'ina vart las collavuraturas ed ils collavurats da las medias ch'èn sa participads èn gia stads sensibilisads per la tematica e perquai che da l'autra vart mo paucs Roma èn stads preschents – e n'èn betg stads fitg cooperativs. La disfidanza tranter ils Roma e las collavuraturas ed ils collavurats da las medias para dad esser vicendaivla, er en lur interacziuns, quai che ha influenzà senza dubi la qualidad da las infurmaziuns producidas.

92. La finala stoi anc vegnir menziunà ch'il parlament svizzer ha deliberà ils 15 da settember 2016 in sboz d'ina lescha che prevesa ina indemnisaziun da 300 milliuns francs per las victimas da mesiras repressivas e da plazzaments en in lieu ester, vul dir en chasas d'orfens ed en chasas d'educaziun, fin l'onn 1981, tranter quellas ils uffants, ch'èn vegnids stratgs davent da lur geniturs jenics. Questa lescha vegn ad entrar en vigur l'avrigl 2017 ed ad indemnizar cun ina «contribuziun da solidaritad» d'in import da 25 000 francs petentas e petents che san cumprovar dad esser stadas e stads victimas.

B. Promoziun dal respect e da la toleranza envers la minoritad gidieua⁶⁹

1. Antisemitissem en Svizra: la situaziun actuala

93. Analisis empiricas actualas conferman che l'antisemitissem è derasà en Svizra damain che autras ideologias rassisticas sco l'ostilitad envers muslims u envers nairs. Enquistas dals onns 2010, 2012 e 2014⁷⁰ davart *stereotips sco er opiniuns negativas e positivs* èn vegnidas a la conclusiun che questa furma da rassissem è stabila fin levamain regressiva tant tar la populaziun svizra sco er tar la populaziun estra. Tuttina represchentan 10 % da la popula-

⁶⁷ All different/all equal, DOMINO-Education pack (2004); Repères (2002); Agire contro il razzismo (2005); Eckmann (2002).

⁶⁸ Ils resultats pon vegnir consultads en la lavur da doctorat da dunna dr. Nadia Bizzini (2016, en stampa).

⁶⁹ Davart mesiras da las autoritads cunter il rassissem e cunter l'antisemitissem inclusiv la sensibilisaziun da la vasta publicitad guardar qua survart segunda part, chapitel B.

Davart la sensibilisaziun d'uffants e da giuvenils per il problem da l'antisemitissem guardar qua sutvart ad art. 12 chapitel F.

⁷⁰ En il rom dal svilup da l'instrument da monitoring «Convivenza en Svizra»: guardar qua survart segunda part, chapitel B. 4.

ziun opiniuns antigidieuas e 28 % crain che las descripziuns da clischés davart Gidieus sajan vairas. 15 % da las personas interrogadas han inditgà d'avair nagins problems cun Gidieus u Gidieus, han dentant ina tenuta critica envers la politica israeliana; 37 % sa designeschan sco progidieuas e 10 % n'han fatg naginas indicaziuns. Adina dapli tenutas, pregiudizis e stereotips antisemitics sa chattan en las medias socialas, cun in cler augment durant il temp da la guerra da Gaza la stad 2014⁷¹.

94. En collavuraziun cun la Fundaziun cunter rassissem ed antisemitissem (GRA) edescha la Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI) in rapport annual davart incidents antisemitics en la Svizra tudestga⁷² ch'èn d'in interess public u ch'èn vegnids annunziads a la FSCI. Incidents che cumparan en las raits socialas vegnan registrads mo, sch'els vegnan tematisads en las medias, uschiglio na vegnan els betg registrads. La FSCI ha registrà l'onn 2014 bunamain trais giadas dapli incidents antisemitics che l'onn precedent; cunzunt sin Facebook saja s'augmentà fermamain il dumber da remartgas antisemiticas. L'onn 2015 èn vegnids registrads cleramain pli paucs incidents antisemitics (16 envers 66 l'onn 2014). La FSCI e la GRA suttastritgan dentant che quest regress na saja betg in indizi che tenutas antisemiticas sajan derasadas damain, perquai ch'i n'haja dà l'onn 2015 naginas escalaziuns militaras cun participaziun israeliana. Cunquai ch'ina gronda part dals incidents n'è betg vegnida annunziada, è il dumber total probablmain pli grond. A Turitg hai dà l'onn 2015 dus cas preoccupants da violenza antisemitica: Il matg han personas nunenconusentas attatgà ballapedists gidieus cun insultas e cun culps. Il fanadur han – medemamain a Turitg – plirs neonazis attatgà in um ed han insultà e spidà sin quest um. Pervia da las tensiuns da l'onn precedent en l'Israel hai dà en Svizra intgins commentaris antisemitics en l'internet. Quai n'è dentant insumma betg cumparegliabel cun las smanatschas massivas cunter Gidieus svizzers durant la guerra da Gaza da l'onn 2014. Tuttina menziunescha il rapport che las retegnientschas per attatgas antigidieuas èn anc adina bassas en las medias socialas.

95. La «Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation» (CICAD) edescha medemamain in rapport davart antisemitissem en la Svizra franzosa. Sia retschertga è pli detagliada che quella da la FSCI e na registrescha betg mo ils incidents antisemitics annunziads, mabain er tut ils cas or d'atgnas retschertgas sin tut las plattafurmas disponiblas en la Svizra franzosa (medias, raits socialas, blogs, brevs da lecturs e.u.v.). Cun quest proceder ha la CICAD registrà 164 cas d'antisemitissem l'onn 2015. Suenter l'onn da record 2014 cun 271 cas ha l'onn 2015 gi il segund grond dumber d'incidents antisemitics dapi la publicaziun da l'emprim rapport davart l'antisemitissem en la Svizra franzosa l'onn 2004. 11 dals incidents da l'onn 2015 èn vegnids classifitgads sco «serius». La gronda part da quests incidents concerneva injurias agressivas en la publicitad da vart da giuvenils sut 20 onns cunzunt il schaner e favrer, il mument dals attentats a Paris ed a Copenhagen. Plinavant èn vegnids dumbrads 153 incidents «inquietants e sintomatics». La CICAD constatescha che la filtraziun dals e-mails è sa meglierada minimalmain sin las paginas d'internet da las medias da la Svizra franzosa. Las medias socialas daventan in refugi per activists rassistics ed antisemitics (25 incidents). Da l'autra vart n'hai dà l'onn 2015 en la Svizra franzosa insumma nagins incidents gravants che avessan violà l'integritad persunala d'ina persuna u donnegià sia proprietad.

2. Protecziun da personas e d'instituziuns gidieuas cun acts ostils

⁷¹ En quest connex guardar qua survart, al. nr. 43 e nr. 44.

⁷² http://www.antisemitismus.ch/?_ga=1.87226968.1119636448.1467367258

96. L'augment d'acziuns e da remartgas antisemiticas e la smanatscha che quellas represchentan per ils umans da cretta gidieua e per lur instituziuns, metta en discussiun la dumonda da l'obligaziun statala da protecziun.

En ses *rapport da situaziun 2016* constatescha il *Servetsch d'infurmaziun da la Confederaziun SIC* che las Svizras ed ils Svizzers da cretta gidieua sco er ils interess gidieus ed israelians preschents en Svizra sajan exponids ad ina smanatscha pli gronda. En il *rapport dal 1. da november 2016*⁷³ davart las mesiras da la Confederaziun cunter l'antisemitissem en Svizra (guardar al. nr. 40) constatescha il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA) dal DFI ch'il quità da la cuminanza gidieua per sia segirezza saja giustifitgà en vista als attentats en plirs pajais europeics. Il privel deriva principalmain d'extremists dschihadistics.

L'onn 2015 è vegnidas inoltradas *pliras intervenziuns parlamentaras* en connex cun la protecziun da personas e d'instituziuns gidieuas. En adempliment da l'interpellaziun Feri Yvonne dals 3 da zercladur 2015 (15.3515) ha il Cussegl federal declerà ch'il mantegniment da la segirezza publica e da l'urden public saja principalmain chausa dals chantuns. La Confederaziun presta sia contribuziun per garantir la segirezza en singuls secturs tematics specifics sco l'extremissem violent ed il terrorissem. La Confederaziun furnescha prestaziuns preventivas e repressivas per sustegnair ils chantuns. En il sector preventiv mettan las autoritads federalas a disposiziun als chantuns analisas da smanatschas sco er cussegliaziun professiunala (Servetsch d'infurmaziun da la Confederaziun SIC). Plinavant coordineschan las autoritads federalas las investigaziuns polizialas dals chantuns en cas d'impurtanza interchantunala u internaziunala.

97. La dumonda da la segirezza da las personas e da las instituziuns gidieuas en Svizra è gia stada en il center da la *dieta davart la situaziun da la minoritad gidieua en Svizra*, che la Direcziun da dretg internaziunal public DDIP ed il SCRA avevan organisà il 1. da december 2015 a Berna⁷⁴. Il schef dal DFAE, che ha avert la dieta, ha discurrì dal dretg da las personas svizras gidieuas da sa sentir segiras en lur pajais. El ha declerà che la regenza svizra prendia fitg serius las attatgas sin umans da cretta gidieua.

En il rom da questa dieta ha già lieu ina discussiun al podium davart l'obligaziun statala da protecziun, cun la participaziun da represchentants da las autoritads e da la minoritad gidieua. La discussiun al podium ha tranter auter constatà che las cuminanzas gidieuas da la Svizra e lur federaziuns da tetg stoppian surpigliar ils custs considerabels da las mesiras da segirezza regularas per lur lieus da radunanza, per lur sinagogas e per lur scolas. Ellas giavischassan ina collavuraziun pli ferma da vart da las autoritads, che surpasa la preschientscha da la polizia a chaschun da firads e da situaziuns da smanatscha concretas.

98. Dapi ils attentats terroristics a Paris il schaner 2015 hai dà differentes contacts tranter organisaziuns gidieuas e las autoritads da segirezza da la Confederaziun e dals chantuns. En quest connex han las organisaziuns gidieuas suttamess la fin da l'onn 2015 a las autoritads propostas, co che lur commembers e lur instituziuns pudessan vegnir protegids meglier. Ellas han formulà lur basegns sin basa da las experientschas en il chantun ed en la citad da Turitg e giavischan in barat pli intensiv cun las autoritads da segirezza, il sustegn dal stadi tar l'affirmaziun d'instituziuns gidieuas, l'intervenziun da posts d'auters chantuns per rinforzar la protecziun da questas instituziuns e la participaziun finanziaria dal maun public als custs da

⁷³ Publità il 17 da november 2016. Il Cussegl federal è vegnì infurmà il 16 da november 2016 davart il rapport.

⁷⁴ Guardar qua survart segunda part, chapitel B., cifra 1. a.

segirezza correspondents che vegnan actualmain surpigliads da las cuminanze gidieus sezzas.

99. Ils 2 da matg 2016 èn la directura da l'Uffizi federal da polizia (fedpol), ils schefs da la polizia chantunala e da la polizia da la citad da Turitg ed in represchentant da la direcziun da l'armada sa scuntrads cun il secretari general da la Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI). A chaschun da la scuntrada cuminaivla han ils represchentants da las autoritads preschentà las cumpetenzas costituzionalas tranter la Confederaziun ed ils chantuns en il sector da la segirezza interna. Tranter auter èsi vegni explitgà ch'i n'existia d'ina vart actualmain ni ina basa costituzionala ni ina basa giuridica per ina participaziun da la Confederaziun als custs da mesiras da segirezza per instituziuns gidieus e che l'armada possia da l'autra vart vegnir engaschada en il rom d'ina acziun subsidiara per affimar instituziuns gidieus mo lura, sch'in chantun na dumognia betg questas activitads cun agens meds.

Il fedpol e la FSCI èn sa cunvegnids che la FSCI vegnia orientada en cas d'in eveniment concret u sch'i vegnia suspectà che instituziuns e persunas gidieus pudessan esser smantschadas. La FSCI possia da sia vart contactar la fedpol en cas da dumondas concretas.

100. Concernent las *activitads dals chantuns* han las organisaziuns gidieus e las autoritads polizialas *turitgaisas* intensivà ed instituzionalisà dapi il cumenzament da l'onn 2016 lur barat existent. Sch'i vegnan constatadas periclitaziuns da persunas u d'instituziuns gidieus en il rom dal giudicament dals privels, instradescha la polizia mesiras da protecziun intenziunadas en il cas singul. Questa moda da lavurar sa lascha franc er transferir sin auters lieus.

Ensemen cun las polizias regiunalas cumpetentas ha la polizia chantunala da l'Argovia elavurà dapi ils attentats a Paris dal cumenzament da l'onn 2015 in dispositiv che tegna quint da la protecziun da las persunas e da las instituziuns gidieus en il chantun Argovia. I existan er contacts regulars da la polizia chantunala cun la cuminanza religiosa gidieua da Baden e cun las uniuns purtadras da las instituziuns gidieus en il Surbtal.

Il chantun *Genevra* ha fixà dus stgalims da la collavuraziun cun las organisaziuns gidieus per mesiras da segirezza intenziunadas. D'ina vart la collavuraziun sin plaun strategic, a la quala appartegnan il «Comité Directeur des Communautés Juives» e – tar la polizia da Genevra – il manader da l'acziun e ses substitut sco er il schef dal servetsch d'infurmaziun. Sin quest stgalim vegnan tractadas directives, pretensiuns specificas sco er analizadas ristgas e smanatschas. Er ha lieu ina inventarisaziun regulara tranter ils represchentants da la «Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation» (CICAD) e la cumandanta da la polizia da Genevra. Da l'autra vart exista ina collavuraziun sin plaun operativ tranter il schef dal «Groupe de Sécurité Intercommunautaire» per la cuminanza gidieua ed il schef dal servetsch d'infurmaziun per la polizia da Genevra. Tranter ils differents partenaris exista in stretg barat durant l'entir onn.

Ultra da quai è il tema da la segirezza d'instituziuns gidieus vegni tractà pli detagliadamain en il rom da la *Conferenza dals cumandants da las polizias chantunals da la Svizra (CCPCS)*, cun la finamira d'encuraschar ils corps da polizia da barattar lur experientschas e lur resultats en connex cun la protecziun d'instituziuns gidieus, da furmar raits e da garantir il sustegn vicendaivel. La CCPCS è sa fatschentada en sia sesida da lavur dals 10 da zercladur 2016 cun il tema «relaziun cun instituziuns gidieus» ed ha prendì enconuschientscha en quest connex d'in «fegliet infurmativ davart la protecziun da las instituziuns gidieus» dal fedpol. La CCPCS è da l'opiniun che la collavuraziun tranter ils corps da polizia locals resp. chantunals e las cuminanze resp. organisaziuns gidieus localas funcziuna bain e tenor las finamiras e ch'i sajan gia vegnidadas prendidas resp. vegnian prendidas mesiras conform als

lieus ed a las situaziuns per proteger instituziuns gidieuas, uschia ch'i possia vegnir desisti d'ina recumandaziun unitara. Ils giavischs da la Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI) concernent il barat d'experientschas vegnan prendids encunter da la CCPCS – en cas da basegn – da tut temp en il rom dal sector da fatschenta «segirezza urbana». La colliaziun ed il dialog cun la FSCI èn pia garantids.

101. Malgrà che la smanatscha per instituziuns gidieuas è creschida, n'èsi – per motivs da resursas – dentant betg pussaivel per ils *chantuns* da garantir ina protecziun poliziala permanenta d'instituziuns gidieuas, sco per exempel en Frantscha. Sco gia menziunà vegnan ils custs respectivs surpigliads da las cuminanzas gidieuas da la Svizra e da las federaziuns da tetg gidieuas sezzas.

102. En lur posiziun tar quest rapport han *la FSCI e la Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS)* fatg valair ch'i resultia – tras l'artitgel 6 alinea 2 da la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas – in dretg da protecziun per ils commembers da minoritads naziunalas, e viceversa hajan las autoritads statalas l'obligaziun da proteger fisicamain questas personas cunter accziuns violentas u ostilas. Er sche la cumpetenza constituziunala en il sector da la segirezza interna na vegnia betg midada da princip qua tras, portia questa obligaziun dal dretg internaziunal tschertas obligaziuns da garanzia per la Confederaziun, en cas ch'ils chantuns n'adempleschian betg lur obligaziun en il sector da la segirezza. Sin fundament dal dretg internaziunal haja la Confederaziun ina responsabladad per la realisaziun da questa pretensiun.

La FSCI e la PGLS èn da l'avis che las basas giuridicas existentas en Svizra na sajan betg vegnidas exauridas e ch'ils chantuns e la Confederaziun possian e duajan far dapli sin questa basa per la segirezza da la cuminanza gidieua. I saja er l'incumbensa da la Confederaziun d'elavurar in concept da segirezza per las instituziuns gidieuas en cooperaziun cun ils chantuns. Er sch'i n'existia actualmain – areguard la dumonda d'ina participaziun finanziaala als custs da segirezza – ni ina basa constituziunala ni ina basa giuridica concreta per ina participaziun da la Confederaziun als custs da mesiras da segirezza per instituziuns gidieuas, n'excludia quai betg ina participaziun correspudenta. I na sa tschentia betg la dumonda, sche la politica duaja stgaffir basas giuridicas correspudentas u betg, mabain sche la Confederaziun saja pronta da surpigliar sia atgna cumpetenza per proteger cuminanzas gidieuas ed uschia er d'ademplir sias obligaziuns dal dretg internaziunal.

Las posiziuns da la FSCI e da la PGLS èn er vegnidas exprimidas en la proposta a la Confederaziun per in «plan d'acziun per meglierar las cundiziuns generalas per la minoritad gidieua» (matg 2016)⁷⁵.

103. En il rapport dal 1. da november 2016 davart las *mesiras da la Confederaziun cunter l'antisemitissem en Svizra* – ch'è vegnì elavurà en collavuraziun cun ils posts directamain involvids e che reflectescha la tenuta da la Confederaziun – renda il SCRA attent, areguard la segirezza, che las obligaziuns da protecziun da la polizia da segirezza e dal dretg internaziunal èn restrenschidas, tenor la repartiziun da las cumpetenzas tranter la Confederaziun ed ils chantuns, sin la protecziun da magistrats, parlamentararis, emploiads federals, edifizis federals sco er personas ed instituziuns protegidas tenor il dretg internaziunal (personas cun status diplomatic, represchentanzas diplomaticas e.u.v.). La Confederaziun è obligada subsidiarmain ad ina protecziun pli vasta mo en il cas singul, en spezial sch'ils chantuns n'èn betg en il cas da garantir la protecziun necessaria en il rom da lur cumpetenzas. Independentamain da quai è la protecziun d'instituziuns gidieuas ina fatschenta d'impurtanza naziu-

⁷⁵ Cf. qua survart al. nr. 39.

nala che pretenda ina buna collavuraziun da las autoritads sin tut ils plauns statals cun las organisaziuns gidieuas.

En lur communicaziun a las medias dals 17 da november 2016 tar il rapport davart las mesiras da la Confederaziun cunter l'antisemitissem en Svizra han las organisaziuns gidieuas crititgà ch'il rapport na tegnia betg quint avunda da l'obligaziun statala da protecziun envers la cuminanza gidieua. I stoppian vegnir exauridas tut las pussaivladads existentas per mesiras supplementaras e vegnir stgaffidas las basas giuridicas necessarias.

104. Il settember 2016 è il Cussegl federal vegnì incumbensà cun il *postulat 16.3650 «Protecziun da minoritads cunter attentas terroristicas»*, inoltrà dal cusseglier dals chantuns Daniel Jositsch, da preschentar en in rapport, sche las mesiras prendidas da la Confederaziun (er en collavuraziun cun ils chantuns) per proteger minoritads (p.ex. commembers da la cretta gidieua, umans omosexuals) ch'èn periclitadas pli fitg pervia dal terror dal Stadi Islamic, èn suffizientas, respectivamain quant enavant ch'i dovra mesiras supplementaras.

En sia posiziun dals 16 da november 2016 tar il postulat Jositsch ha il Cussegl federal declerà ch'el prendia fitg serius la smanatscha actuala tras acts da violenza terroristics, en spezial er envers la cuminanza gidieua ed envers autras minoritads. Per ils motivs explitgads en il rapport da la SCRA dal 1. da november 2016 è il Cussegl federal dentant vegnì a la conclusiun che la Confederaziun na possa prender – pervia da la repartiziun costituziunala da las incumbensas tranter la Confederaziun ed ils chantuns – naginas ulteriuras mesiras supplementaras per proteger las minoritads e lur instituziuns en Svizra. Consequentamain ha il Cussegl federal proponì da refusar il postulat.

Il Cussegl dals chantuns ha refusà il postulat 16.3650 ils 14 da december 2016 ed ha terminà la debatta davart quest tema.

105. Ils 30 da november 2016 ha Markus Notter, anteriur cusseglier guvernativ da Turitg e president da la Societad per las minoritads en Svizra (GMS), publictà per incumbensa da la FSCI in'expertisa giuridica cun il titel «Dretg da protecziun per las cuminanzas gidieuas». En quella vegn el a la conclusiun ch'i saja avant maun ina basa costituziunala suffizienta per reglar tant la coordinaziun dals sforzs tranter la Confederaziun ed ils chantuns d'ina vart sco er las atgnas stentas da segirezza da las cuminanzas gidieuas da l'autra vart, e lur sustegn finanziel. Per la regulaziun concreta sa porschia la Lescha federala davart mesiras per mantegnair la segirezza interna (LMSI). Mesiras sumegliantas existian gia per il combat cunter il hooliganissem.

106. Tras la *moziun Jositsch Daniel 16.3945 «Segirezza da cuminanzas religiusas cunter violenza terroristica ed extremistica»*, inoltrada en il Cussegl dals chantuns ils 5 da december 2016, duai il Cussegl federal vegnì incumbensà da mussar, ensemen cun ils chantuns, tge ulteriuras mesiras che pon vegnir prendidas per garantir la segirezza da cuminanzas religiusas ch'èn periclitadas spezialmain tras violenza terroristica ed extremistica potenziala e tge basas giuridicas che fissan eventualmain necessarias per realisar questas mesiras.

Tras la *moziun Feri Yvonne 16.4062 «Segirezza da minoritads cunter violenza terroristica ed extremistica»*, inoltrada en il Cussegl naziunal ils 15 da december 2016, duai il Cussegl federal vegnì incumbensà da mussar, ensemen cun ils chantuns, tge ulteriuras mesiras che pon vegnir prendidas per garantir la segirezza da minoritads (sco p.ex. cuminanzas religiusas) ch'èn periclitadas spezialmain tras violenza terroristica ed extremistica potenziala e tge basas giuridicas che fissan eventualmain necessarias per realisar questas mesiras.

Tras il *postulat Barazzone Guillaume 16.4081 «Protecziun cunter extremissem violent e l'exempel da las instituziuns gidieuas periclitadas»*, inoltrà en il Cussegl naziunal ils 15 da december 2016, duai il Cussegl federal vegnir incumbensà da preschentar in rapport davart la protecziun cunter extremissem violent ed en spezial da las instituziuns gidieuas periclitadas.

Il 1. da favrer 2017 ha il Cussegl federal proponì d'ina vart da refusar il *postulat Barazzone*, da l'autra vart d'acceptar las moziuns Jositsch e Feri. En sias posiziuns tar questas duas moziuns ha il Cussegl federal exprimì l'intenziun d'intensivar la coordinaziun existenta. En collavuraziun cun ils chantuns e cun las citads sco er en il discurs cun las organisaziuns interessadas vegn el ad analisar, sch'il dispositiv da protecziun actual è sufficient u sch'i dat tscherts puncts debels che pon vegnir eliminads cun agid da mesiras specificas.

Il parlament vegn anc a stuair decider davart l'acceptaziun u davart la refusa da questas moziuns e da quest *postulat*.

107. Il december 2016 è vegnida inoltrada *en il Cussegl grond da Turitg ina dumonda urgenta* ch'era vegnida consutsegnada da parlamentararis da praticamain tut las partidas politicas. La Regenza è vegnida dumandada, co che las atgnas mesiras da segirezza dals Gidieus e d'autras gruppas da la populaziun ch'èn smanatschadas tras il terrorissem pon vegnir sustegnidas en regard finanziel, personal u logistic. En la citad da Turitg impundan las cuminanzas gidieuas annualmain 1,5 milliuns francs per proteger lur commembers e lur instituziuns.

C. Promoziun dal respect e da la toleranza envers ils muslims svizzers

108. Dumondas en connex cun la chapientscha e la toleranza envers ils muslims che vivan en Svizra sco er en connex cun il dialog cun questa gruppa da la populaziun vegnan examinadas sut l'aspect da l'artitgel 6 da la Convenziun da basa, perquai che questa disposiziun vala per tut las personas che vivan en il territori suveran dal stadi contractant, independentamain dal fatg, sch'ellas èn reconuschidas sco commembras d'ina minoritad naziunala, ed independentamain da lur identitad etnica, culturala, linguistica u religiosa.

109. Sco ch'i resorta da las statisticas citadas al cumenzament (guardar qua survart introducziun, chap. B), appartegnan – tenor l'enquista da structura 2014 – tut en tut 5,1 % da la populaziun permanenta a partir da 15 onns a las cuminanzas muslimicas en Svizra. La perscrutaziun stima ch'i vivian totalmain 340 000 fin 450 000 muslims en Svizra. Circa 31 % dals muslims che vivan en Svizra èn burgais svizzers. Per gronda part èn quai personas dals pajais dal Balcan u da la Tirchia che han survegnì il passaport svizzer u ils descendents da personas che han survegnì il dretg da burgais svizzer u – en relativamain paucs cas – personas svizras ch'èn sa convertidas a l'islam.

1. Reconuschientscha da dretg public da cuminanzas religiusas muslimicas tras ils chantuns

110. Dapi la publicaziun dal terz rapport n'hai dà naginas midadas areguard la situaziun da la reconuschientscha da dretg public da cuminanzas religiusas muslimicas. Quels chantuns che prevesan ina reconuschientscha da dretg public u in'autra furma da la reconuschientscha chantunala da cuminanzas religiusas n'han reconuschì naginas cuminanzas religiu-

sas muslimicas. Ma questas cuminanze religiusas n'han er fatg naginas dumondas correspundentas. En chantuns ch'enconuschan ina furma da la reconuschientscha publica da cuminanze religiusas, è questa reconuschientscha colliada cun tschertas premissas: Pretensiuns regularas èn ina clera structura instituziunala (p.ex. organisaziun sco uniu), commembers ch'èn suttamess a dretgs ed ad obligaziuns ch'includan en spezial er il dretg da pudair sortir da tut temp da la cuminanza, ina contabilitad transparenta da las finanzas, il dretg dals commembers da decider davart l'utilisaziun da las finanzas, l'orientaziun ad in'existenza duraivla da la cuminanza, ina durada d'existenza minimala en il chantun respectiv, ina tscherta grondezza en il chantun respectiv (dumber minimal da commembers) e l'observaziun da l'urden giuridic svizzer, en spezial er l'egualitad tranter dunna ed um ch'è francada en la Constituziun federala. L'adempliment da questas premissas signifitgescha pretensiuns considerablas envers las cuminanze religiusas, betg mo talas d'orientaziun muslimica, tant pli, sch'ellas han in'organisaziun plitgusch lucca.

111. Il *chantun Basilea-Citad* è fin ussa l'unic chantun che ha reconuschì ina cuminanza religiosa che n'appartegna betg al spectrum cristian-gidieu. Sin proposta da la regenza chantunala ha il parlament da Basilea (Cussegl grond) approvà ils 17 d'october 2012 la reconuschientscha chantunala da l'uniun culturala dals *Alevits e Bektaschis* Basilea e dal center cultural alevitic da la regiun da Basilea, reunids en la *cuminanza alevitica da la regiun da Basilea*. Tenor il §133 da la Constituziun dal chantun Basilea-Citad po il Cussegl grond conceder ina reconuschientscha, sch'ina cuminanza religiosa ha (cumulativamain) ina impurtanza sociala, respecta la pasch religiosa e l'urden giuridic, dispona d'ina administraziun transparenta da las finanzas e permetta als commembers da sortir da tut temp da la cuminanza. Dumondas da cuminanze religiusas muslimicas da survegnir la reconuschientscha chantunala n'èn betg entradas fin oz. En il center stattan dumondas praticas da la convivenza sociala, da las relaziuns da las singulas cuminanze religiusas in tar l'autra e tar las autoritads sco er da l'integraziun. Talas dumondas vegnan discutadas da la Coordinaziun per dumondas religiusas, ch'è affiliada al Departament presidial da Basilea-Citad, ed a la «Maisa radunda da las religiuns da tuts dus chantuns Basilea», ina instituziun purtada dals posts spezialisads d'integraziun dals chantuns Basilea-Citad e Basilea-Champagna. La «Cumissiun muslimica da Basilea», la federaziun da tetg dals muslims da tuts dus chantuns Basilea, è commembra da la Maisa radunda.

112. En il *chantun Vad* regla la «Lescha davart la reconuschientscha da las cuminanze religiusas e davart las relaziuns tranter il chantun e las cuminanze religiusas reconuschidas d'interess public» dals 9 da schaner 2007 la reconuschientscha chantunala da cuminanze religiusas sco instituziuns d'interess public. L'ordinaziun executiva tar questa lescha è vegnida deliberada il settember 2014. Pretensiuns per ina reconuschientscha èn il respect da l'urden giuridic svizzer, en spezial dals dretgs fundamentals individuals e da l'obligaziun da respectar la pasch religiosa, ina structura democratica da la cuminanza, trasparenza finanziaria, ina francaziun duraivla sco er ina impurtanza sociala e culturala en il chantun. L'Uniun da las associaziuns muslimicas dal chantun Vad (Union vaudoise des associations musulmanes, UVAM) e la moschea da Losanna han pretendì l'onn 2014 infurmaziuns davart ina reconuschientscha chantunala. Fin ussa n'è dentant betg anc vegnida inoltrada ina dumonda da reconuschientscha.

Il november 2016 ha la Partida populara svizra (PPS) dal chantun Vad publictà il text d'ina iniziativa chantunala dal pievel per cumpletar la constituziun chantunala. Tenor il text da l'iniziativa na resultan – tras la reconuschientscha d'ina cuminanza sco instituziun d'interess public – naginas concessiuns u excepziuns ch'èn motivadas tras la cretta u tras la pratica religiosa, sco per exempel prescripziuns da vestgadira, cuntegns specifics da l'instrucziun u dispensas da l'instrucziun, firads spezials, modas da nutriment particularas e.u.v.

En il *chantun Neuchâtel* è vegnida averta la primavaira 2016 la consultaziun tar in sboz preliminar per ina lescha davart la renconuschienscha d'autras cuminanzas religiusas (ultra da la baselgia evangelica-refurmada, da la baselgia cristcatolica e da la baselgia catolica-romana). Il sboz da la lescha è vegnì suttamess l'october 2016 al parlament chantunal.

2. Svilup dals dialogs cun la populaziun muslimica

113. Ils 26 da november 2012 èn represchentants politics dals chantuns sco er da las citads e da las vischnancas sa radunads – en preschientscha da la scheffa dal Departament federal da giustia e polizia – ad ina scuntrada cun commembers da la populaziun muslimica da la Svizra. La scuntrada ha gi lieu en consequenza dal «Dialog muslimic» ch'è vegnì lantschà da la Confederaziun e terminà uffizialmain l'onn 2011. Las participantas ed ils participants èn vegnids a la conclusiun che soluziuns concretas stoppian vegnir tschertgadas en emprima lingia al lieu, pia sin plaun chantunal e communal.

En quest senn han *ils chantuns e las vischnancas* organisà numerusas activitads che sa drizzan principalmain a tut las cuminanzas religiusas sco er a las migrantas ed als migrants. Quest proceder correspunda a la posiziun dal Cussegl federal en ses rapport dals 8 da matg 2013 davart la situaziun dals muslims en Svizra. Il Cussegl federal aveva menziunà che betg dumondas religiusas, mabain plitgusch barrieras linguisticas ed aspects socioculturals sajan in impediment per l'integraziun. Perquai n'èsi betg stà necessari per il Cussegl federal da prender mesiras specificas per la populaziun muslimica.

Ultra da las mesiras per tut las cuminanzas religiusas han *ils chantuns e las citads e vischnancas* er prendì mesiras concepidas spezialmain per ils muslims, tranter auter en connex cun santeris e cun lieus d'uraziun. Questas mesiras, ch'èn resultadas dal dialog, èn fitg impurtantas, perquai ch'ellas èn ina contribuziun a favur da l'acceptanza d'ina grupp da la populaziun che viva en Svizra e ch'è ina part da la societad svizra.

En numerusas citads han lieu scleriments per endrizzar santeris e champs da fossas muslimics. La *ciudad da Friburg* vegn a cumenzar cun la revisiun dal reglament da santeri ed a tematisar er la dumonda da champs da fossas muslimics. Il nov reglament da santeri da la *ciudad da Wil* pussibilitescha al Cussegl municipal da determinar champs da fossas muslimics. A Wil vegn plinavant construì in center d'inscunter islamic che vegn inaugurà l'onn 2017. La vischnanca da *Glaruna Nord* ha permess champs da fossas muslimics sin il santeri da Niederurnen. A *Baden* è entrà en vigur il schaner 2017 in nov reglament da santeri. Er qua vegn realisà in champ da fossas muslimic en collavuraziun cun l'Associaziun muslimica d'Argovia. L'avertura è prevista l'onn 2018. Er en la Svizra franzosa existan projects per santeris u champs da fossas muslimics. A *Losanna* per exempel han ins cumenzà il matg 2015 cun la planisaziun.

En il *chantun Neuchâtel* favurisescha il «Groupe de contacts Musulmans» (fundà gia l'onn 1996) il dialog tranter represchentants da l'administraziun chantunala e da la cuminanza muslimica. Ina grupp da lavur ch'è resultada da quest «Groupe» ha cuntanschì ina midada da la lescha da sepultura, che permetta da metter a disposiziun en santeris communs champs da fossas multiconfessionals. En pliras citads dal chantun existan tals champs da fossas, nua che persunas neuchâtelaisas da cretta muslimica pon vegnir sepulidas tenor lur ritus. L'atun 2016, a l'occorrenza interculturala «NeuchâToi», è vegnì tractà durant 3 mais il tema dal secularissem e da la diversità religiusa cun la finamira da discutir davart la convivenza e da sminuir stereotips en connex cun l'appartegienscha religiusa, en spezial envers persunas da cretta muslimica.

Il *chantun Genevra* finanziescha in tschert dumber da mesiras per promover l'integraziun da la cuminanza muslimica e per cumbatter cunter pregiudizis envers questa cuminanza. L'onn 2014 per exempel ha il chantun organisà e finanzia in «di d'infurmaziun davart ils muslims dal Balcan» ed in «di da las portas avertas dals lieus da cult muslimics». Ils santeris da Genevra che tutgan al champ da cumpetenza da la vischnanca, dastgan endrizzar champs da fossas gidieus e muslimics. La citad da Genevra ha trais champs da fossas muslimics.

En il *chantun Turitg* ha gi lieu il matg 2016 ina scuntrada tranter la cussegliera governativa responsabla per dumondas religiusas ed il grond mufti da la cuminanza islamica. Tranter auter sin fundament da questa scuntrada è s'intensivà il dialog en spezial cun ils muslims bosniacs. En stretga collavuraziun cun l'Associaziun d'organisaziuns islamicas Turitg (VIOZ) elavura il chantun projects, actualmain tranter auter areguard l'installaziun ed il svilup d'ina assistenza spirituala muslimica en cas d'urgenza. Quest project è vegnì promovì cun 500 000 francs dal fond da la lottaria dal chantun Turitg.

En collavuraziun cun la Cumissiun muslimica da Basilea porscha il chantun *Basilea-Citad* dapi il zercladur 2000 sepulturas islamicas. Il santeri central Hörnli dispona d'in sector per fossas muslimicas. Plinavant è vegnids u vegnan sustegnids ils projects d'infurmaziun da singulas organisaziuns muslimicas en il rom da la promoziun chantunala da projects dal post spezialisà per diversidad ed integraziun. Il *chantun Basilea-Citad* renconuscha ch'il stadi sto sa fatschentar en moda integrativa e preventiva cun il tema da la diversidad religiosa e da la minoritad impurtanta, ma eterogena dals muslims.

En il *chantun Son Gagl* è la promoziun dal dialog interreligiun dapi passa 10 onns ina part impurtanta da la promoziun da l'integraziun. Uschia er l'emna da dialog ed acziun interreligiun (ida) che ha lieu mintga 2 onns. La ida è naschida sin iniziativa dal chantun Son Gagl ed è oz in project cuminaivel da las suandantas instituziuns e cuminanzas: chantun Son Gagl, baselgia catolica ed evangelica-refurmada dal chantun Son Gagl, federaziun da tetg da las cuminanzas islamicas da la Svizra orientala e dal Principadi da Liechtenstein (DIGO), Maisa radunda da las religiuns da Son Gagl ed ulteriuras cuminanzas religiusas. Dapi il cumenzament da l'onn 2013 èsi permess en il chantun Son Gagl d'endrizzar champs da fossas per defuncts da cretta muslimica. Fin ussa ha pir in santeri installà champs da fossas muslimics.

114. Areguard ils *discurs cun las autoritads federalas* stoi vegnir menziunà ch'il schef dal DFI, cusseglier federal Alain Berset, è sa scuntrà il mars 2015 cun il *Cussegl svizzer da las religiuns*, la plattafurma da dialog da las differentas cuminanzas religiusas da la Svizra. El ha confermà a las cuminanzas religiusas ch'il Cussegl federal partia lur quitads pervia da l'agressivitat creschenta cunter muslims e gidieus en l'Europa. En Svizra, cun sia eterogenitad culturala, saja quai l'incumbensa da mintga singul da s'engaschar cuntinuadamain per ina convivenza paschavla.

3. Center svizzer per islam e societad

115. Il Center svizzer per islam e societad (CSIS) da l'Universitad da Friburg ha cumenzà cun sia lavur il 1. da schaner 2015. L'incumbensa principala dal center è l'ulteriur svilup da l'autoreflexiun islamica sco er la concepziun e la posiziun scientifica da tala a l'universitad. El n'ha betg l'incumbensa da scolar imams (uschia ils statuts da l'universitad), mabain vul infurmar persunas d'assistenza muslimicas (imams, persunas d'instrucziun da religiun e persunas dal fatg da l'assistenza spirituala e da la lavur cun giuvenils) davart la realitad svizra. La purschida sa drizza er a persunas che han contact cun persunas da cretta muslimica en lur professiun; intermediadas vegnan enconuschientschas da la ductrina e da la

pratica religiosa da l'islam ord funtaunas fidadas cun la finamira da reducir temas da contact e pregiudizis. Il CSIS vuless stgaffir in center naziunal da competenza e da discussiun che sa concentrescha sin ina politica da la convivenza en Svizra. Il zercladur 2016 è il CSIS vegnì avert uffizialmain.

116. Ultra da la finanziaziun regulara da las scolas autas tras la Confederaziun survegn il center fin la fin da l'onn 2020 contribuziuns federalas liadas al project per la fasa d'installaziun. En il rom dal credit d'integraziun da la Confederaziun sustegna il Secretariat da stadi per migraziun (SEM) dus projects da furmaziun supplementara dal CSIS.

D'ina vart sa tracti d'in studi da 13 mais (favrer 2015 fin favrer 2016) davart la dumonda e l'offerta concernent la furmaziun supplementara en dumondas da l'islam per gruppas en mira muslimicas e betg muslimicas. Il segund project, «Organisaziuns muslimicas sco acturs socials» (mars 2016 fin favrer 2018), vegn sustegnì tras il Secretariat da stadi per migraziun (SEM) cun meds dal credit d'integraziun da la Confederaziun e tras il Servetsch per il cumbat cunter il rassissem (SCRA). El sa basa sin ils resultats dal studi e duai elavurar e realisar purschidas da furmaziun supplementara en differents champs tematics en collavuraziun cun associaziuns muslimicas e cun experts da la branscha. Qua tras na sa preschantan las muslimas ed ils muslims betg mo sco persunas che profitan da purschidas d'auters, mabain vegnan promovids sco acturs socials, quai che permetta da trair a niz il potenzial d'integraziun collià cun quest process. A medem temp vegnan rinforzadas lur competenzas en il sector dals champs d'acziun socials (p.ex. lavur cun giuvenils, lavur cun dunnas, assistenza spirituala en ospitals ed en praschuns, comunicaziun cun las medias). Plinavant pon els definir lur atgna posiziun en la societad svizra e meglierar la cooperaziun e l'entretschament cun las instituziuns statalas sco er cun auters acturs socials.

117. La secziun friburgaisa da la Partida populara svizra (PPS) ha lantschà ina iniziativa dal pievel «Cunter l'avertura d'in Center per islam e societad a l'Universitad da Friburg: Na ad ina scolaziun statala d'imams». La regenza friburgaisa ha laschà far duas expertisas giuridicas ch'èn vegnidas a la conclusiun che l'iniziativa cuntrafetschia a la Constituziun federala (Cst.), en spezial cunter l'artitgel 8 Cst. che scumonda discriminaziuns pervia da la persvasiun religiosa. Tenor questas expertisas èsi discriminant, sch'ina categoria da persunas e da svilups socials vegn esclusa da studis, da l'instrucziun e da la perscrutaziun a l'universitad mo pervia da lur connex cun ina tscherta religiun, l'islam, ed igl è in tractament inegal nungjustifigà che svalitescha e stigmatizescha l'islam. Perquai ha la regenza friburgaisa recumandà al parlament chantunal da declarar l'iniziativa per nunvalaivla. Il parlament è suandà ils 18 da mars 2016 questa recumandaziun ed ha declerà l'iniziativa da la PPS per nunvalaivla. Ils 17 da matg 2016 ha la PPS da Friburg fatg recurs tar il Tribunal federal (dretgira suprema). Ils 14 da december 2016 ha il Tribunal federal refusà il recurs ed ha confermà la nunvalaivladad da l'iniziativa da la PPS: L'iniziativa saja discriminanta e cuntrafetschia perquai a la Constituziun federala, perquai ch'ella saja drizzada unicamain cunter l'islam⁷⁶.

118. En in connex sumegliant ha il Tribunal federal confermà l'avust 2013 la declaraziun da nunvalaivladad d'ina iniziativa dal pievel en il chantun Turgovia, che aveva la finamira da scumandar il diever da cudeschs d'instrucziun religios cun cuntegns «che discrimineschan las dunnas, rassistics u sanguinus». Il text explicativ da l'iniziativa aveva cleramain en mira mo l'instrucziun dal Coran. Il Tribunal federal ha decidì che l'iniziativa, che sa referiva

⁷⁶ Sentenzia 1C_225/2016. Tenor la comunicaziun a las medias dal Tribunal federal stgaffescha l'iniziativa in tractament inegal en situaziuns cumparegliablas, perquai ch'il scumond prendi en mira concerna mo in'unica religiun. Igl è discriminant, sch'il scumond d'activitads da perscrutaziun e da scolaziun ha en mira mo in'unica da las religiuns che n'han betg la renconuschientscha da dretg public en il chantun Friburg.

unicamain a l'islam, violeschia il princip da la neutralitad religiusa dal stadi sco er il scumond da discriminaziun.

4. La dumonda dal status giuridic sco minoritad naziunala

119. Sco gia menziunà (guardar qua survart *ad art. 3, chap. B*) aveva il chantun Vad declerà – en il rom dal terz ciclus da surveglianza a chaschun da l'examinaziun tecnica tar l'interrogaziun dals chantuns concernent in'eventuala renconuschientscha d'ulteriuras minoritads naziunalas – ch'ina tala renconuschientscha dals muslims svizzers pudess esser giustifitgada. Il november 2012, a chaschun da sia visita en Svizra, è il Comité consultativ sa scuntrà cun divers represchentants dals muslims svizzers, cun ils quals el ha tranter auter discutà questa dumonda. Ils muslims svizzers n'han dentant betg cuntinuà cun quest discurs, cunquai ch'els n'eran betg perina en questa dumonda. Fin ussa n'han las autoritads federalas survegni naginas dumondas correspudentas.

A chaschun d'ina nova interrogaziun davart la renconuschientscha d'autras minoritads naziunalas, che ha già lieu la stad 2016 en il rom d'ina consultaziun tar il rapport qua avant maun, n'han ils chantuns – inclusiv il chantun Vad – betg menziunà il cas dals muslims en Svizra. Mo il *chantun Neuchâtel* ha declerà ch'ins stoppia examinar en l'avegnir la dumonda da la renconuschientscha da cuminanzas immigradas che appartegnan – sco ils muslims – en il fratemp a la populaziun svizra, sch'i existian relaziuns etablidas da bliers onns cun la Svizra. Percunter ha il *chantun Basilea-Citad* exprimì resalvas areguard la renconuschientscha dals muslims svizzers sco minoritad naziunala: «I n'è betg raschunaivel da tractar ils muslims svizzers en autra moda che autras cuminanzas religiusas. Anzi, ston vegnir utilisadas las vias da la renconuschientscha giuridica sco instituziuns religiusas, sco quai ch'igl è previs en las constituziuns chantunalas. A medem temp sto vegnir meglierada la renconuschientscha sociala dals muslims svizzers tant sin plaun chantunal sco er sin plaun naziunal. Quai è ina incumbensa da l'entira societad.»

ARTITGEL 9

1. *Las parts contractantas s'obligheschan da renconuscher ch'il dretg da mintga commember d'ina minoritad naziunala d'exprimer libramain l'opiniun cumpiglia la libertad da l'opiniun e la libertad da retschaiver e da communitgar novitads u ideas en la lingua minoritara senza intervenziuns da posts publics e senza resguardar ils cunfins naziunals. Las parts contractantas garanteschan en il rom da lur urden giuridic ch'ils commembers d'ina minoritad naziunala na vegnian betg discriminads en quai che concerna lur access a las medias.*
2. *[...]*
3. *Las parts contractantas n'impedeschan betg ils commembers da minoritads naziunalas da stgaffir e da duvrar medias stampadas. Entaifer il rom legal per radio e televisiun garanteschan ellas uschè bain sco pussaivel e resguardond l'alineia 1 che la pussaivladad da stgaffir e da duvrar atgnas medias vegnia concedida a commembers da minoritads naziunalas.*
4. *En il rom da lur urden giuridic prendan las parts contractantas mesiras adequatas per facilitar als commembers da minoritads naziunalas l'access a las medias, sco er per promover la toleranza e per pussibilitar il pluralissem cultural.*

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma: «*Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da sustegnair er vinavant activamain las medias da las minoritads linguisticas, dond spezialmain atenziun als basegns da la cuminanza linguistica taliana e da la minoritad linguistica rumantscha. El animescha plinavant las autoritads da facilitar als viagiants tras mesiras adequatas l'access a las medias e da sustegnair la promoziun da la toleranza e da la diversidad culturala en las medias.*»

A. Contribuziun da la SSR a la chapientscha tranter las differentas regiuns linguisticas dal pajais

120. En adempliment da la moziun Maissen (10.3055) dals 4 da mars 2010 ha il parlament incumbensà il Cussegl federal da supplitgar la Societad svizra da radio e televisiun (SSR) d'intensivar sias contribuziuns a favur dal barat intercultural e da la chapientscha vicendaivla tranter las differentas regiuns linguisticas da la Svizra. Plinavant è il Cussegl federal vegnì supplitgà d'observar il svilup da la situaziun e da suttametter al parlament fin il pli tard la fin da l'onn 2012 in rapport davart ils progress cuntanschids.

Il Cussegl federal ha preschentà ils 7 da december 2012 in rapport respectiv. Ils resultats da las retschertgas mussan ch'ils programs da radio e televisiun da la SSR na tractan strusch eveniments en las autras regiuns. Il dumber da rapports da televisiun davart eveniments en las autras regiuns linguisticas è relativamain pitschen. Unicamain il Radio Rumantsch è in'exceptiun. Quai sa lascha declerar tras il fatg che l'atgna regiun è pitschna e ch'igl ha là pli paucs eveniments, davart ils quals il radio e la televisiun rapportan en questa lingua.

121. Il Cussegl federal ha perquai supplitgà la SSR da prender mesiras per ademplir sia incumbensa da promover il barat tranter las regiuns linguisticas. Questa incumbensa sto vegnir ademplida tant cun agid da projects da gronda dimensiun sco er prestaziuns specificas; e lur part ston contribuir er ils programs d'infurmaziun quotidianas. Sin quai ha la SSR sviluppà il concept «Rinforzar la collavuraziun interregionala» che prevesa ina planisaziun da projects interregionalas sur plirs onns, process da decisiun simplifitgads, l'augment e la regruppaziun dals meds finansials sco er ina meglra coordinaziun dal barat. Dapi il cumenzament da l'onn 2015 ha la SSR engaschà tshintg personas per la coproduziun interregionala. Plinavant èn vegnids introducids novs formats da program per il barat interregional: programs sin plaun naziunal, barat da cuntengns en programs sumegliants, sincronisaziun e suttitulaziun da programs regionalas linguisticas, barat da moderaturs da radio, moderaziun cuminaivla d'emissiuns.

Sco ch'il Cussegl federal ha constatà en ses rapport dals 17 da zercladur 2016 davart il service public en las medias, è il barat linguistic in aspect central da l'incumbensa dal service public. Quest aspect vegn anc approfondà en il rapport dal Cussegl federal, er a maun dals ultims resultats da las retschertgas.

122. En quest connex saja menziunà che la *Pro Grigioni italiano (Pgi)* ha fatg il settember 2016 in monitoring dals programs d'infurmaziun da televisiun e da las emissiuns da profundaziun da la «Radiotelevisione svizzera di lingua italiana» (RSI). Tenor la Pgi mussan ils resultats dal monitoring che la RSI sa concentrescha sin eveniments en il chantun Tessin e negligescha las autras regiuns, en spezial il chantun Grischun, cumbain che quel è er ina part da la Svizra taliana. La Pgi ha incumbensà l'Universitad da la Svizra taliana da far in'expertisa giuridica per examinar, sche la SSR ha resguardà u betg resguardà la concessiun concludida cun la Confederaziun. Tenor questa expertisa cuntrafa il temp d'emissiun pli curt tar la RSI per temas davart il chantun Grischun e davart autras regiuns linguisticas – che la Pgi ha constatà en il rapport final dals 2 da settember 2016 sin basa dal monitoring dals

programs d'infurmaziun da televisiun e da las emissiuns da profundaziun – a l'incumbensa da program, en spezial a l'incumbensa d'integraziun en il senn da l'artitgel 24 alinea 1 litera b da la Lescha federala davart radio e televisiun (LRTV) ed en il senn da l'artitgel 2 alinea 2 da la concessiun da la SSR sco er a l'obligaziun da furnir ina purschida da program da la medema valur (art. 24 al. 1 lit. A LRTV).

B. Intermediaziun d'infurmaziuns en lingua taliana en il chantun Grischun

123. L'onn 2014 è vegnidas inoltradas *duas intervenziuns parlamentaras* davart questa dumonda:

- *Sin plaun federal* ha la dumonda Semadeni (14.1083) «Sustegn da l'infurmaziun per e dal Grischun talian» dals 25 da settember 2014 vuli savair, sch'il Cussegl federal saja pront d'evaluar soluziuns per eliminar il deficit presuntiv d'infurmaziuns da la minoritad taliana en il chantun Grischun, per exempel cun extender l'incarica da prestaziun da l'Agentura da novitads rumantscha (ANR) – che vegn subvenziunada da la Confederaziun – u da l'Agentura telegrafica svizra (ATS).
- *Sin plaun chantunal (grischun)* ha la «incumbensa Albertin concernent la coesiun sociala en il chantun cun promover l'infurmaziun tranter las cuminanzas linguisticas » dals 11 da december 2014 pretendì che la regenza chantunala grischuna extendia il mandat da la ANR en enclegientscha cun las autoritads federalas ed engrondeschia l'intermediaziun d'infurmaziuns en lingua taliana. Questas incumbensas na dastgian dentant betg vegnir realisadas uschia, che la purschida da prestaziuns en rumantsch vegnia reducida.

La piazza per in correspondent da lingua taliana è vegnida stgaffida il cumenzament da l'onn 2017. Ils resultats da las discussiuns da las autoritads federalas cun il chantun Grischun èn l'object da la cunvegna da prestaziun tranter la Confederaziun (represchentada dal UFC) ed il chantun Grischun per ils onns 2017–2020. Questa incumbensa ha la finamira da rinforzar l'infurmaziun tranter las cuminanzas linguisticas e da promover la coesiun sociala. In servetsch regional per las medias en il Grischun talian permetta da megliar en general la situaziun da questas medias e d'intensivar ils rapports en lingua taliana che derivan dal rest dal chantun. Il servetsch duai perquai vegnir mess a disposiziun gratuitamain a las medias da lingua taliana.

C. Mesiras che sa refereschan a las medias e ch'èn vegnidas discutadas en la gruppa da lavur «per megliar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma»

124. La gruppa da lavur ha discutà davart las finamiras e las mesiras che gidan a megliar la reputaziun dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma en la publicitad. La lavur da scleriment da vart da las medias duess vegnir promovida e duess er vegnir sustegnida en il rom da las pussaivladads.

125. En connex cun lur acziuns da protesta e cun lur pretensiuns⁷⁷ èn ils Jenics, Sinti e Roma stads pli preschents en las medias dapi l'onn 2014 ed igl è vegnì rapportà pli exten-

⁷⁷ Davart las acziuns da protesta dals Jenics guardar qua survast segunda part, chap. A., cifra 3; davart lur pretensiuns guardar terza part, ad art. 3, chap. A., al. nr. 59.

didamain davart lur cultura e lur moda da viver. Envers ils schurnalists èn ils Jenics sa mus-sads avertamain ed han concedì invistas da lur vita ch'eran pauc enconuschentas fin ussa.

D. Rapports davart Jenics e Roma

126. L'onn 2013 ha la *Cumissiuun federala cunter il rassissem CFR* incumbensà l'Institut da perscrutaziun publicitad e societad da l'Universitad da Turitg d'analisar ils rapports davart Jenics e Roma en las medias principalas da la Svizra tranter ils onns 2005 e 2012. Il studi constatescha deficits d'infurmaziun considerabels e mussa che la mesadad da las contribuziuns retschertgadas consista da generalisaziuns, las qualas vegnan associadas regularmain cun stereotips negativs. Ils resultats da la retschertga han gì ina gronda resonanza en las medias ed èn vegnids discutads en dus artigels dal magazin da medias *Edito-Klartext*, ch'è destinà a las schurnalistas ed als schurnalists.

Suenter quest studi ha la CFR appellà a las medias da rapportar en moda pli precauta davart ils Jenics e Roma. Giavischada vegnia ina preschentaziun pli differenziada senza generalisaziuns. Er duaja vegnir guntgida la trapla da la simplificaziun, tras quai che problems socials complexs vegnian «etnisads». Per infurmar meglier in vast public duajan ils cuntegns vegnir preschentads ord differentas opticas cun l'intent da render chapiblas las cundiziuns economicas e socialas, sut las qualas questas minoritads vivan en Svizra⁷⁸.

127. In studi da la *Rroma Foundation* davart ils rapports davart ils Roma en las medias da la Svizra tudestga (settember 2014)⁷⁹ ha constatà che blers artigels respectivs èn caracterisads da stereotipisaziuns e da pregiudizis etnics en las medias da la Svizra tudestga.

ARTITGEL 10

1. *Las parts contractantas s'obligheschan da reconuscher che mintga commember d'ina minoritad naziunala ha il dretg da duvrar libramain e senza impediments sia lingua minoritara en ils conturns privats ed en la publicitad, e quai a bucca ed en scrit.*
2. *En regiuns, nua che commembers da minoritads naziunalas vivan tradiziunalmain u en in dumber considerabel, sa stentan las parts contractantas, sch'ils commembers da questas minoritads pretendan quai e sche quest giavisch correspunda efectivamain ad in basegn, da stgaffir uschè bain sco pussaivel las premissas per che la lingua minoritara possa vegnir duvrada en il contact tranter ils commembers da questas minoritads e las autoritads administrativas.*
3. [...].

Davart las pretensiuns dals Roma guardar qua survart terza part, *ad* art. 3, chap. B, al. nr. 63.

⁷⁸ La «Societad per pievels smanatschads Svizra» è da l'avis che la surveglianza dals resultats dal studi da vart da la CFR saja insufficienta.

⁷⁹ «Berichterstattung über Rroma in den Deutschschweizer Medien» Turitg: Rroma Foundation / Rroma Contact Point, 2014. http://rroma.org/reports/reports-nav/ch_berichterstattung_final.pdf

A. Diever da linguas minoritaras en chantuns plurilings

128. Cun l'intent da promover la plurilinguitad conceda la Confederaziun als chantuns plurilings – tenor la Lescha federala davart las linguas naziunalas – agids finanzials per ademplir lur incumbensas spezialas, en spezial areguard las enconuschienschas linguisticas dal personal da las administraziuns chantunalas sco er areguard las translaziuns. L'Uffizi federal da cultura UFC ha fatg ina cunvegna da prestaziun correspondentia da 4 onns cun mintga chantun biling resp. triling (BE / FR / VS / GR).

Differents projects chantunals èn vegnids sustegnids: Tscherts chantuns han promovì la plurilinguitad da lur autoritads, tras quai ch'els han cunzunt purschì curs da lingua per il personal, organisà «tandems» (Friburg) u laschè translatar dapli documents en l'autra lingua chantunala.

Las *summas pajadas al chantun Grischun* sut il titel da la «promoziun dals chantuns plurilings» èn vegnidas duvradas tranter auter per lavurs terminologicas per il rumantsch, per curs da talian e da rumantsch per l'administraziun chantunala, per projects che han gi l'intent da sensibilisar la publicitad per la plurilinguitad, per l'acquisiziun da meds d'instrucziun sco er per la promoziun da l'instrucziun plurilingua sin tut ils stgalims da furmaziun.

129. Areguard l'utilisaziun dal talian en il chantun Grischun renda la *Pro Grigioni italiano (Pgi)* attent che nagins collavuradors da lingua taliana na sajan represchentads en las quatter classas las pli autas da l'administraziun chantunala.

ARTITGEL 12

1. *Las parts contractantas prendan sche necessari mesiras sin il champ da la furmaziun e da la perscrutaziun per promover l'enconuschienscha da la cultura, da l'istorgia, da la lingua e da la religiun da lur minoritads naziunalas sco er da la maioritad.*
2. *En quest connex mettan las parts contractantas tranter auter a disposiziun pussaivladads adequatas per la scolaziun da persunas d'instrucziun e per l'access a cudeschs d'instrucziun e faciliteschan ils contacts tranter ils scolars e las persunas d'instrucziun da differentas gruppas da la populaziun.*
3. *Las parts contractantas s'obligheschan da promover l'egualitad da las schanzas da commembers da minoritads naziunalas per l'access a tut ils stgalims da furmaziun.*

A. Armonisaziun da l'instrucziun en las linguas naziunalas

En ses terz Parairi davart la Svizra dals 5 da mars 2013 ha il Comité consultativ supplitgà «las autoritads da cuntinuar cun lur stentas per armonisar l'instrucziun da linguas e per promover la plurilinguitad».

130. L'onn 2004 ha la *Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP)*, en la quala tut ils chantuns èn represchentads, deliberà *ina strategia naziunala per sviluppar vinavant l'instrucziun da linguas en Svizra*. En quella vegn suttastrigada l'impurtanza fundamentala da la promoziun da las enconuschienschas da la lingua locala a partir dal cumenzament da la scola, ma er da l'emprender baud linguas estras. La strategia fixescha princips per sviluppar vinavant l'instrucziun da linguas en Svizra. Areguard la coordinaziun da l'instrucziun da linguas han ils chantuns fixà la suandanta finamira:

«Fin il pli tard il 5. onn da scola cumenza l'instrucziun d'almain duas linguas estras, ed ina da questas duas linguas è ina lingua naziunala. Da la funcziun particulara da las linguas naziunalas en in pajais pluriling vegni tegnì quint, en spezial cun resguardar aspects culturals.»

131. Ils principals ils pli impurtants da la strategia da linguas dal 2004 èn vegnids integrads en la *Cunvegna interchantunala davart l'armonisaziun da la scola obligatorica dals 14 da zercladur 2007 (Concordat HarmoS)*. Las disposiziuns da l'artitgel 4 alineas 1 fin 3 dal Concordat HarmoS reglan l'instrucziun da linguas:

¹Cun l'instrucziun da l'emprima lingua estra vegni cumenzà – conform a la durada dal stgalim da scola che vegn fixada en l'artitgel 6⁸⁰ – il pli tard a partir dal 5. onn da scola, cun l'instrucziun da la segunda lingua estra il pli tard a partir dal 7. onn da scola. Ina da questas duas linguas è ina segunda lingua naziunala. Sia instrucziun includa aspects culturals. L'autra lingua è l'englais. Per tutt'as duas linguas estras vegnan prescrittas las medemas cumpetenzas per la fin da la scola obligatorica. Sch'ils chantuns Grischun e Tessin instrueschan obligatoricamain supplementarmain ina terza lingua naziunala, pon els divergiar da la disposiziun qua survart per fixar ils onns da scola.

²Durant la scola obligatorica exista ina purschida per ina instrucziun facultativa d'ina terza lingua naziunala. Questa purschida tegna quint dals basegns.

³La successiun da las linguas estras che vegnan instruidas vegn coordinada en las regiuns. Caracteristicas da la qualidad e dal svilup ston vegnir fixadas en ina strategia generala che vegn approvada da la CDEP.

⁴Per scolaras e scolars immigrads sustegnan ils chantuns tras mesiras organisatoricas ils curs da la lingua e da la cultura da la patria (curs CLP) che vegnan realisads dals pajais d'origin e da las differentas cuminanze linguisticas, e quai observond la neutralitad religiusa e politica.

Il Concordat HarmoS è entrà en vigur il 1. d' avust 2009. Fin ussa han 15 chantuns (=76,2 % da la populaziun) concludì da sa participar al Concordat HarmoS, set chantuns (=13,5 % da la populaziun) han refusà il concordat ed ils ulteriurs quatter chantuns n'èn betg anc sa decidids (=10,3 % da la populaziun).

La Constituziun federala oblighescha en general ils chantuns e la Confederaziun da coordinar lur politica en il sector da la furmaziun e da la professiun (art. 61a). Ella enumerescha tranter auter intgins elements substanzials dal sistem da furmaziun che ston en mintga cas vegnir armonisads, sche necessari tras la Confederaziun, en cas che questa armonisaziun na reussescha betg cun agid da concordats (art. 62 al. 4 Cst.).

Areguard l'instrucziun da linguas enconuschan 22 chantuns il model 5/7 (onn da scola). Il chantun Tessin ha in agen model che prevesa l'instrucziun da trais linguas estras. En quests 23 chantuns vivan 92 % da la populaziun (bilantscha 2015).

132. L'armonisaziun da las finamiras da furmaziun sin plaun naziunal vegn cuntanschida cun descriver las abilitads che las scolaras ed ils scolars ston acquistar. La CDEP ha deliberà per l'emprima giada il zercladur 2011 unanimamain finamiras da furmaziun naziunalas

⁸⁰ L'artitgel 6 dal Concordat HarmoS fixescha la structura da la scola obligatorica. Il stgalim primar dura 8 onns inclusiv il stgalim preliminar u il stgalim d'entrada; il stgalim secundar dura per regla 3 onns (art. 6 al. 1 e 2). En il rapport qua avant maun vegn duvrada la dumbraziun convenziunala dals onns da scola (cun excepziun dal citat dal Concordat HarmoS) ed en parantesas vegn inditgada la dumbraziun HarmoS, che cumpiglia ils dus onns obligatorics da scolina.

(cumpetenzas fundamentalas) en quatter champs. Per las linguas estras descrivan las finamiras detagliadamain las cumpetenzas fundamentalas che ston vegnir acquistadas fin la fin dal stgalim primar e dal temp da scola obligatoric en ina segunda lingua naziunala ed en englais. Las finamiras da furmazion naziunalas (cumpetenzas fundamentalas) che sa basan sin il model 5/7 en il sector da l'instrucziun da linguas estras, èn vegnidas integradas en ils novs plans da scola da las differentas regiuns linguisticas. Suenter ina fasa d'introducziun da 2010/2011 fin 2014/2015 vegn ussa applitgà en las scolas da la Svizra franzosa il «Plan d'études romand» (PER). En la Svizra tudestga decidan ils chantuns actualmain davart l'introducziun dal «Plan d'instrucziun 21»; ses text è vegni deliberà l'october 2014. En il Tessin è il «Piano di studio» disponibel dapi il settember 2015 e vegn actualmain introduci (la fasa d'introducziun ha cumenzà cun l'onn da scola 2015/2016 e duai durar 3 onns tenor il chantun).

133. L'artitgel 15 alinea 3 da la *Lescha federala dals 5 d'october 2007 davart las linguas naziunalas* (en vigur dapi l'onn 2010) prevesa *areguard l'instrucziun: «En il rom da lur cumpetenza s'engaschan la Confederaziun ed ils chantuns per ina instrucziun da linguas estras che garantescha che las scolaras ed ils scolars disponan a la fin dal temp da scola obligatoric da cumpetenzas en almain ina segunda lingua naziunala ed en in'ulteriura lingua estra. L'instrucziun en las linguas naziunalas tegna quint dals aspects culturals d'in pajais pluriling.»*

134. Ils 31 d'october 2014 ha la CDEP confermà sia strategia da linguas dal 2004.

Il 1. da fanadur 2015 ha la CDEP deliberà ina bilantscha davart l'armonisaziun da la scola obligatorica. En quella menziunescha la CDEP che l'armonisaziun da l'instrucziun na saja anc mai stada uschè impurtanta en ils chantuns. L'instrucziun da linguas restia er vinavant in tema actual. Effectivamain èn vegnidas inoltradas en divers chantuns da la Svizra tudestga intervenziuns parlamentaras u iniziativas dal pievel che pretendan ch'i vegnia instruida mo pli ina lingua estra sin il stgalim primar. Perquai ha la CDEP supplitgà ils chantuns da respectar l'armonisaziun dal temp da scola obligatoric e da sa participar sche necessari a quest process e da cuntinuar cun tal.

Suenter la deliberaziun da la strategia da la CDEP il mars 2004 han tschintg chantuns da la Svizra tudestga lantschà iniziativas dal pievel cun il titel «Ina lingua estra sin il stgalim primar» (Lucerna, Schaffusa, Turgovia, Zug e Turitg). L'argument principal è stà quel che l'instrucziun da duas linguas estras surdumondia bleras scolaras e scolars. En quatter chantuns ha il pievel refusà l'iniziativa; en il chantun Lucerna han ils iniziants retratg l'iniziativa. En ils chantuns Basilea-Champagna, Grischun, Sutsilvania, Lucerna e Turitg èn vegnidas lantschadas 10 onns pli tard iniziativas sumegliantas, che ston vegnir decididas dal pievel. En il chantun Sutsilvania ha il pievel refusà l'iniziativa ils 8 da mars 2015 cun 62 % da las vuschs. En il chantun Turitg ha il parlament chantunal recumandà il november 2016 da refusar l'iniziativa che deriva da las personas d'instrucziun.

135. Ils onns 2014 e 2015 è vegnida inoltrada sin plaun federal in'entira retscha d'intervenziuns parlamentaras; intginas han pretendì da reveder l'artitgel 15 alinea 3 da la Lescha federala davart las linguas naziunalas per mantegnair l'instrucziun d'ina segunda lingua naziunala en la scola primara. En sias respostas ha il Cussegl federal rendì attent che la plurilinguitad saja ina caratteristica che furmia l'identitad da la Svizra, la quala la Confederaziun ed ils chantuns stoppian tgirar. En quest regard gioga l'instrucziun da las linguas naziunalas ina rolla centrala per la promoziun da la coesiun naziunala e per la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas. Il Cussegl federal pretenda dals chantuns ina soluziun che gida ad armonisar la scola obligatorica en il senn da l'incumbensa costituziunala e che

tegna quint da l'impurtanza da las linguas naziunalas en l'instrucziun da la scola primara. Il Cussegl federal è da l'avis ch'el stuess intervegnir, sch'i vegniss mo pli instrui englais sco lingua estra en in chantun sin il stgalim primar.

Sin giavisch da la Cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl dals chantuns CSEC-C ha l'Uffizi federal da cultura UFC fatg in rapport davart l'armonisaziun da l'instrucziun da linguas en la scola obligatorica. Il rapport preschenta la pratica actuala da l'instrucziun da linguas en las scolas primaras sin plaun chantunal, enumerescha las intervenziuns parlamentaras e las iniziativas dal pievel en ils chantuns ed examinescha las cundiziuns giuridicas d'ina intervenziun da la Confederaziun per armonisar l'instrucziun da linguas. Sche la Confederaziun stuess intervegnir, stuess sia intervenziun resguardar il princip da subsidarità.

136. En vista als ultims svilups en intgins chantuns da la Svizra tudestga ha il Cussegl federal exprimi la primavaira 2016 l'avis che la finamira d'ina armonisaziun da l'instrucziun da linguas estras saja periclitada concretamain e ch'el spetgia ch'ils chantuns realiseschian cumplainamain la strategia da linguas ch'els han concludì l'onn 2004. Cun la brev dal mars 2016 ha il schef dal Departament federal da l'intern (DFI) supplitgà la CDEP da prender posiziun davart las cundiziuns generalas tematisadas en il rapport dal UFC.

Tenor la posiziun da la CDEP dals 23 da zercladur 2016 sa tschenta la dumonda, schebain ina intervenziun legislativa federala è recumandabla ed adequata, sche tut ils acturs, ils chantuns e la Confederaziun sa cunvegnan davart la finamira da vulair cuntanscher in aut nivel da qualitat en l'instrucziun da las linguas naziunalas e cuntinueschan cun lur grondas investiziuns en quest senn. Ina intervenziun da la Confederaziun en il dossier da linguas cuntegna ristgas considerablas, perquai ch'ina votaziun dal pievel pudess sa midar en ina dira prova per la Svizra.

Ils 6 da fanadur 2016 ha il Cussegl federal tramess en consultaziun il *sboz per ina revisiun da la Lescha da linguas* che prevesa d'instruir obligatoricamain ina segunda lingua naziunala sin il stgalim primar.

Ils 16 da december 2016 ha il Cussegl federal prendì enconuschientscha dals resultats da la consultaziun. En lur respostas han tut ils participants accentuà la gronda impurtanza da l'instrucziun da linguas. Els han reconuschì tant la responsabladad da la Confederaziun en vista a la politica da linguas per la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas sco er per l'armonisaziun da la politica da furmaziun cun l'intent da facilitar la mobilitad en il pajais. Tras ils resultats da la consultaziun è il Cussegl federal sa vesì confermà en sia tenuta envers l'instrucziun da linguas. El ha accentuà ch'i stoppia vegnir fatg er vinavant tut per mantegnair e per optimar l'armonisaziun da l'instrucziun da linguas. Las premissas per ina regulaziun tras la Confederaziun na sajan dentant betg ademplidas per il mument, cunzunt en vista a las decisiuns dals ultims mais sin plaun chantunal. Il Cussegl federal ha incumbensà il DFI d'observar vinavant la situaziun. Il DFI e la CDEP s'inscuntran il pli tard en il decurs da la segunda mesadad da l'onn 2017 per discutir ils svilups.

B. Svilup dal barat da scolas

137. Sco gia menziunà plinensi (*ad art. 5, chap. D*) en connex cun la Missiva davart la cultura 2016–2020, ha la Confederaziun declerà il barat naziunal da scolas sco punct central da sia politica culturala. Ella metta a disposiziun ulteriurs 450 000 francs per onn (ultra dals 1 050 000 francs actuals) per il sustegn direct da projects da barat, per extender il barat en il rom da la furmaziun professiunala e per il barat da persunas d'instrucziun. Quest punct central è vegnì concludì, suenter ch'ins aveva constatà ch'il dumber da segiurns linguistics

n'era – malgrà l'augment dals meds finansials mess a disposiziun per quest intent – betg s'augmentà cleramain sco spetgà.

La Confederaziun ed ils chantuns han concludì da stgaffir in'organisaziun cuminaivla per promover il barat e la mobilitad sin plaun naziunal ed internaziunal. La nova «Fundaziun svizra per la promoziun dal barat e da la mobilitad», che ha cumenzà cun sia lavur il 1. da schaner 2017, furnescha tut las prestaziuns sco infurmaziun, cussegliaziun, networking u direcziun da projects.

En la sessiun d'enviern 2014 ha il Cussegl naziunal (parlament federal) acceptà in postulat da la Cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl naziunal cun il titel «Concept per segiurns linguistics» (14.3670). Cun quest postulat è il Cussegl federal vegnì supplitgà d'elavurar in concept cumplessiv per in barat linguistic sistematic sin il stgalim primar e sin il stgalim secundar II, da mussar vias per financiar quest concept e da preschentar in rapport correspondent. Il rapport vegn ad esser disponibel en il decurs da l'onn 2017.

C. Mesiras dals chantuns per promover la plurilinguitad da las scholaras e dals scolars

138. En il *chantun Giura*, datiers dal cunfin linguistic, vegn persequità in concept pluriling cun ina maturitad bilingua franzosa-tudestga (da 3 onns) en il gimnasi da Porrentruy e cun ina maturitad bilingua interchantunala en collavuraziun cun il gimnasi regiunal da Laufen, nua che l'instrucziun duai vegnir frequentada 2 onns a Laufen e 2 onns a Porrentruy. Er la scola media commerciala porscha ina scolaziun bilingua (da 4 onns): durant 3 onns han 30 % dals curs lieu per tudestg, vitiers vegn in praticum dad 1 onn, da preferenza en ina regiun da lingua tudestga.

En il *chantun biling Freiburg* ha l'instrucziun bilingua integrada lieu en nov scolas dal stgalim secundar I francofon; ina da quellas en collavuraziun cun duas partiziuns linguisticas da la scola d'orientaziun da Murten. In film sin la pagina d'internet da l'uffizi per la scola obligatorica⁸¹ infurmescha davart ils projects linguistics. Per l'emprim onn dal stgalim secundar II da la scolaziun da basa è vegnì introducì sin il cumenzament da l'onn da scola 2014/15 in nov concept da la scolaziun gimnasiala bilingua («classe bilingua plus» e «rom da sensibilisaziun»). Quest concept ha l'avantatg che l'autra lingua vegn instruida a partir da l'emprim onn. 25 fin 30 % da las gimnasiastas e dals gimnasiasts tschernan la scolaziun bilingua. La scola media spezialisada da Freiburg maina classas bilinguas per la scola media spezialisada (dapi l'onn da scola 2013/2014) e per la maturitad spezialisada (dapi l'onn da scola 2016/2017).

Il *chantun Vad* porscha trais tips da maturitads gimnasialas bilinguas: franzos-tudestg, franzos-englais e dapi l'onn da scola 2016/2017 franzos-talian (guardar en quest connex qua sutvart al. nr. 156). Per la furmaziun professiunala ha il chantun Vad lantschà l'avust 2015 ina purschida da la mobilitad internaziunala che pussibilitescha a las emprendistas ed als emprendists dal Vad d'absolver in praticum lung en ina interpresa en Engalterra, en Irlanda u en Germania.

Il *chantun Genevra* ha introducì l'onn 2003 scolaziuns da maturitad bilingua tudestgas-franzosas ed englaisas-franzosas. Questas scolaziuns vegnan purschidas en tut las instituziuns publicas dal chantun. Dus models pon vegnir tschernids: instrucziun d'auters roms en la lingua estra tschernida (800 uras per onn) u segiurn linguistic da 6 mais fin 1 onn

⁸¹ http://www.fr.ch/osso/de/pub/apprentissage_des_langues/enseignement_bilingue_integre.htm

(dapi l'onn 2010). L'onn 2015/2016 han 456 scolaras e scolars visità la scolaziun bilingua tudestga-franzosa e 781 la scolaziun englaisa-franzosa. Dapi 10 onns s'augmentan questas cifras cuntinuadamain.

Per il *chantun Berna* sto vegnir menziunà il suandant:

- L'extensiun da la maturitad bilingua als gimnasis da Bienna, nua che las classas bilinguas vegnan manadas da nov a partir dal 9. onn da scola (11. onn da scola tenor HarmoS). Questas classas sa cumponan mintgamai per la mesadad da scolaras e scolars da lingua franzosa e da lingua tudestga, e la mesadad dals roms vegn mintgamai instruida per tudestg e per franzos (tras personas d'instrucziun cun l'emprima lingua correspudenta). L'instrucziun en las classas bilinguas dura da nov pia 4 empè da 3 onns.
- Las scolaziuns bilinguas als gimnasis da Thun, Interlaken, Berna/Köniz e Burgdorf – nua che trais roms vegnan instruids en l'autra lingua (franzos resp. englais) – cumenzan da nov medemamain 1 onn pli baud e duran 4 empè da 3 onns fin a la maturitad.
- En la scolaziun dad 1 onn che finescha cun la maturitad spezialisada en pedagogia vegnan instruids ils roms istorgia e geografia per franzos en la part germanofona dal chantun e per tudestg en la part francofona dal chantun, cun l'intent da rinforzar la cumpetenza linguistica da las futuras personas d'instrucziun da la scola primara.

En il *chantun Grischun* po la Regenza permetter – sco mesira per promover las linguas chantunales rumantsch u talian – che duas linguas chantunales vegnian duvradas il medem mument sco linguas da scola. En moda bilingua pon vegnir manadas singulas classas u in'entira scola. Circa la mesadad dals roms vegn instruida per tudestg, l'autra mesadad per rumantsch u per talian. En tut vegnan actualmain manadas set scolas en moda bilingua en il chantun Grischun (tudestg-rumantsch u tudestg-talian). En trais autras scolas vegnan manadas classas bilinguas.

En il *chantun Argovia* offreschan ils gimnasis – ultra da l'instrucziun ordinaria da scola e da linguas estras – trais purschidas spezialas: instrucziun immersiva, bacalaureat internaziunal (IB) e barats individuals u da classas cun la Svizra franzosa u cun regiuns vischinas da la Frantscha (il chantun sustegna ils projects da barat culturals da las classas cun ina contribuiziun finanziaria). En la scolaziun immersiva vegnan instruids plirs roms per englais. Ina scola chantunala porscha ultra da quai la maturitad bilingua tudestga-franzosa.

En il *chantun Son Gagl*, a la scola chantunala «Am Burggraben», èsi pussaivel da far la maturitad bilingua tudestga-franzosa. En tut las scolas medias vegn plinavant promovì il barat da scolars tranter las regiuns linguisticas. Quai d'ina vart cun la scola svizra a Roma e da l'autra vart cun gimnasis partenaris en la Svizra franzosa (p.ex. project «ImmerSion»).

D. Frequentaziun da la scola tras uffants dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers en il sector da l'egualitad da las schanzas en l'access a la furmaziun sa cloma: «Il Comité consultativ supplitgescha las autoritads da cuntinuar e da rinforzar – en il rom d'in dialog permanent cun ils represchentants da questas minoritads – las mesiras prendidas per eliminar las difficul-

tads ch'ils uffants dals viagiants che pratitgeschan ina vita nomada han areguard l'access a l'instrucziun.»⁸²

139. La furmaziun è ina incumbensa da la Confederaziun e dals chantuns ch'els adempleschan tenor lur cumpetenzas costituzionalas (art. 61a Cst.): Per ils fatgs da scola èn cumpetents ils chantuns (art. 62 Cst.), per la furmaziun professiunala la Confederaziun (art. 63 Cst.). Tenor la Constituziun federala è l'instrucziun fundamentala obligatorica (art. 62 al. 2 Cst.). Tras la ratificaziun da la Convenziun da la ONU davart ils dretgs da l'uffant renconuscha la Svizra il dretg dals uffants sin furmaziun, ed ella s'oblighescha da realisar l'egualitad da las schanzas.

140. Uffants cun ina furma da viver nomada han per part lungas absenzas; tras lur curta preschientscha en scola (4 ½ mais per onn) pon resultar largias tar l'instrucziun. Il giavisch suprem è perquai quel da stgaffir cundiziuns che permettian da render cumpatibels in cun l'auter l'obligaziun d'ir a scola ed il dretg sin furmaziun d'ina vart e la moda da viver nomada da l'autra vart. La finamira da las scolas è quella d'integrar tut ils uffants ed uschia da gidar che l'egualitad da las schanzas è garantida e che tut las vias stattan avertas als uffants da viagiants.

Concretain fan per il mument per exempel *il chantun Berna e la citad da Berna* in project da pilot cun il num «Lernen unterwegs» per uffants da scola da la piazza da staziunament «Buech». Ateliers d'emprender durant la preschientscha dals uffants durant ils mais d'enviern als porschan in accumpagnament e sustegn stretg sper l'instrucziun en la classa regulara, che permettian da serrar largias da scola ch'èn resultadas durant l'absenza davent da las vacanzas da primavaira fin las vacanzas d'atun. Per il temp da viadi durant ils mais da stad vegn fatg ensemen cun ils geniturs in plan per garantir ch'ils uffants possian suandar la materia da scola. Per quest intent duain vegnir applitgads er novs meds auxiliars pedagogics e meds d'instrucziun basads sin l'internet. Per part ston quels anc vegnir sviluppads. Ils uffants duain survegnir gratuitain laptops cun programs d'emprender, e la scola procura che las famiglias hajan access a l'internet.

Auters chantuns, sco il *chantun Turgovia*, èn da l'avis ch'i fiss giavischavel da lantschar in project correspondent en la collavuraziun tranter la CDEP, ils chantuns interessads e las organisaziuns dals Jenics e dals Sinti e Manouches.

Las diversas organisaziuns dals Jenics e dals Sinti e Manouches giuditgeschan en differenta moda l'importanza da la necessitad d'accumpagnar cun cleras finamiras ils uffants da famiglias da viagiants. La tema e la disfidanza envers ina invasiun da las autoritads da scola en la vita privata da las minoritads ed envers ina influenza memia ferma sin ils uffants èn francadas profundain en l'istorgia. Organisaziuns sco la «*Associazion dals viagiants*» beneventan projects concrets, uschenavant ch'in basegn è avant maun e che las famiglias pertutgadas vegnan integradas en il svilup dals projects.

141. La dumonda da la scolaziun è stada in dals temas principals da la gruppa da lavur «per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma». La gruppa da lavur è partida dal princip ch'i na duaja dar nagina

⁸² En la posiziun cuminaivla tar il rapport qua avant maun crititgescha la «European Yenish Union» (cf. qua survarat nr. 6) la suandanta frasa da la resoluziun dal Comité dals ministers: «*Plinavant pari che la scolaziun dals uffants dals viagiants che pratitgeschan ina vita nomada n'è betg garantida correctain, sche quests uffants èn en viadi cun lur geniturs.*» (resoluziun litera b, «Temas che fan quitads», ultim ainea). Per la «European Yenish Union» è questa frasa discriminanta e metta en dumonda il senn da responsabladad dals geniturs jenics, sinti e manouches en l'educaziun da lur uffants.

discriminaziun d'uffants (en scola) pervia da lur appartegnientscha a las gruppas dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma. La cumbinaziun da projects specifics che drizzan la purschida da scola sin ils basegns da famiglias cun ina furma da viver nomada d'ina vart e cun soluziuns flexiblas ed individualas da l'autra vart para da pudair satisfacer il meglier als basegns da las varts participadas (famiglias da viagiants ed autoritads da scola).

E. Intermediaziun d'enconuschientschas davart la cultura dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma en scola

142. Per meglierar l'egualitad da las schanzas dals uffants da viagiants ha la grupp da lavur «*per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma*» discutà davart la necessitad da sensibilisar las personas d'instrucziun per la furma da viver e per la cultura nomada. Da quest avis èn stadas tut las varts participadas – represchentants da las famiglias viagiantas, da las autoritads e da las personas d'instrucziun.

143. Plinavant ha la grupp da lavur er discutà la finamira d'intermediar en scola enconuschientschas davart ils Jenics, ils Sinti e Manouches ed ils Roma. Per quest intent duai vegnir elavurà *material d'instrucziun* en cooperaziun cun ils Jenics, cun ils Sinti e Manouches e cun ils Roma.

Per ina meglra chapientscha vicendaivla duessan vegnir prendidas mesiras da sensibilisaziun. Material gia existent duess vegnir rendì pli enconuscent. Per exempel ha la Scola auta da pedagogia da la Scola auta spezialisada da la Svizra dal nordvest (SAS-NV) elavurà l'onn 2014 *unitads d'instrucziun* cumplessivas cun il sustegn dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem e sut la direcziun dal center per democrazia Aarau (ZDA). Questas unitads d'instrucziun duain prestar ina contribuziun a favur da l'equivalenza e da l'egualitad da las schanzas da minoritads naziunalas en Svizra ed uschia rinforzar la democrazia. A maun da l'exempel dals Roma, dals Sinti e Manouches e dals Jenics vegnan discutads furmas, motivs ed effects da la discriminaziun e da l'exclusiun, eruidas differentas funtaunas ed intermediadas enconuschientschas istoricas da basa. Las unitads d'instrucziun sa drizzan a scolaras e scolars dal stgalim secundar II e cumpiglian quatter lecziuns dublas che pon vegnir scursanidas u approfondadas tut tenor basegn. Tematisads vegnan la terminologia, la cultura, l'istorgia, la gestiun da documents ed il temp preschent.

144. Ils onns 2012–2013 è la Svizra sa participada a l'installaziun d'ina *pagina d'internet pedagogica internaziunala* «*davart il genocid dals Roma e Sinti*»⁸³ cun ina pagina svizra⁸⁴ davart la «politica svizra da zagrenders» e la persecuziun dals Jenics. La pagina svizra porscha documents, testimonianzas ed exempels concrets sco er ina bibliografia e links ad autras pagina d'internet cun quest tema. La contribuziun svizra è vegnida finanziada da la Confederaziun (DFAE e DFI)⁸⁵.

Sco gia menziunà qua survart (*ad art. 3, chap. B*) finanziescha il SCRA in project da la Scola auta da pedagogia da la SAS-NV (Center per la furnaziun politica e la didactica d'istorgia)

⁸³ <http://www.romasintigenocide.eu/de/home>

⁸⁴ <http://www.romasintigenocide.eu/media/backgroundinformation/schweiz>

⁸⁵ La «Societad per pievels smanatschads Svizra» manegia che las infurmaziuns e las testimonianzas, cunzunt davart l'ovra «Uffants dal stradun», duessan vegnir documentadas en ils cudeschs d'istorgia svizzers.

che analysescha la situaziun dals Roma e d'altres minoritads discriminadas (pli baud) sco «zagrenders» en Europa. Las perspectivas dal project èn il svilup d'impuls per l'instrucziun d'istorgia. Igl è planisà d'elavurar material d'instrucziun.

145. En la citad da Turitg stat il center da documentaziun e da scuntrada da la «Associaziun dals viagiants» a disposiziun a classas da scola interessadas.

F. Intermediaziun d'enconuschientschas davart il giudaïssem, l'antisemitissem ed il holocaust en scola⁸⁶

146. *Las federaziuns da tetg gidieus* organiseschon sezzas **projects da sensibilisaziun** en las scolas per ils uffants ed ils giuvenils e per las personas d'instrucziun.

La *Federaziun svizra da las communitads israelitas (FSCI)* organisescha e coordinescha per exempel il *project Likrat* (en ebraic circa «s'avischinar in a l'auter»), nua che giuvenils gidieus da 15 fin 16 onns vegnan preparads per lura visitar classas da scola che sa fatschentan cun il giudaïssem e cun l'Israel. Là fan els referats e discuteschan sin nivel egal cun giuvenils betg gidieus da la medema vegliadetgna. Cun agid dal scleriment intercultural duai il project gidar a prevegnir al rassissem ed a l'antisemitissem. Ils giuvenils gidieus vegnan preparads intensivamain per las scuntradas cun las classas da scola. Il project Likrat – che vegn sustegnì tranter auter dal Servetsch per il cumbat cunter il rassissem da la Confederaziun e ch'exista dapi 12 onns – ha organisà passa 700 scuntradas e cuntanschì passa 10 000 scolaras e scolaras. Dacurt è il project vegnì lantschà cun success er en la Svizra franzosa.

En collavuraziun cun la Scola auta da pedagogia da la Svizra centrala organiseschon la *FSCI* e la *Plattafurma dals Gidieus liberals da la Svizra (PGLS)* mintga 2 onns in viadi da studi per personas d'instrucziun da la Svizra tudestga al lieu commemorativ ad Auschwitz. Questa furmaziun supplementara cumpiglia in viadi dad 1 di ad Auschwitz e plinavant in seminari dad 1 di a Lucerna ch'è deditgà a l'analisa didactica e pedagogica. L'onn 2017 planisescha la FSCI er in viadi da studi a Yad Vashem.

Er la «*Coordination intercommunautaire contre l'antisémitisme et la diffamation*» (*CICAD*) organisescha numerusas activitads pedagogicas che vegnan per part sustegnidas dal SCRA. Dapi l'onn 2001 organisescha ella – en collavuraziun cun ils departaments d'educaziun dals sis chantuns francofons – mintga onn 1 di da studi per scolaras e per personas d'instrucziun ad Auschwitz-Birkenau. Quest di vegn preparà durant pliras sesidas a maun da rapports da personas che han survivì il holocaust. Dapi l'onn 2013 organisescha ella seminaris da perfecziunament per personas d'instrucziun da la Svizra franzosa davart l'istorgia dal holocaust e davart ses tractament en l'instrucziun. Quests seminaris porschan er l'occurasiun da tractar differents temas davart l'antisemitissem. 250 personas d'instrucziun dals chantuns Genevra, Friburg e Vad èn gia sa participadas als seminaris. Il proxim seminar ha lieu en il Vallais. L'avrigl 2017 vegn la CICAD a sa participar per la quarta giada in suenter l'auter al Salun dal cudesch e da la pressa a Genevra. La CICAD vegn a porscher blers lavuratori per classas, per ch'ils uffants e giuvenils tranter 4 e 18 onns vegnian sensibilisads per stereotips e per pregiudizis. Dals 22 lavuratori da l'onn 2016 duain dus vegnir menziunads: «dissegnar per surventscher ils pregiudizis» e «la fabrica dals pregiudizis rassistics». A chaschun da l'emna cunter il rassissem organisescha la CICAD ultra da quai scuntradas en scolas per sensibilisar ils giuvenils per ils temas da l'antisemitissem e per las teorias da cumplot che sa derasan en las lecziuns e sin las raits socialas. La CICAD ha realisà differents meds pedagogics per

⁸⁶ Davart ils projects da scola cunter l'antisemitissem, che vegnan promovids da la Confederaziun, guardar qua survart segunda part, chap. B.1.b.

las scolas, tranter auter in comic «Préjugés: Histoires de l'antisémitisme à travers les âges» (2011/2016) ed in film didactic davart las deportaziuns durant il holocaust (2016). La CICAD planisescha da far in'enquista tar ils scolars e tar las personas d'instrucziun dal chantun Genevra per eruir la dimensiun da pregiudizis discriminants en scola.

147. Areguard la *materia d'instrucziun è l'instrucziun dal holocaust integrada en ils plans d'instrucziun da las differentas regiuns linguistics* (Plan d'instrucziun 21, Plan d'études romand, Piano di studio della scuola dell'obbligo), ed ella è ina part dal curriculum general da la scolaziun pedagogica. Intginas scolas autas da pedagogia – per exempel Losanna e Lucerna – disponan da personas d'instrucziun spezializadas. Uschia ha per exempel la Scola auta da pedagogia Lucerna organisà il mars 2016 in lavuratori didactic davart la «scola durant il naziunalsocialissem» per classas da scola dals stgalims secundars I e II e per lur personas d'instrucziun. En collavuraziun cun la International Holocaust Remembrance Alliance IHRA e cun il sustegn dal Departament federal d'affars exteriurs DFAE ha la Scola auta da pedagogia Lucerna organisà il favrer 2016 ina conferenza internaziunala davart lavurs da perscrutaziun davart l'instrucziun dal holocaust.

Ils *directurs da l'educaziun publica* han concludì l'onn 2004 d'introducir in «Di da commemoraziun dal holocaust». Dapi lura ha questa commemoraziun lieu ils 27 da schaner en las scolas dals chantuns. Davart la furma da las commemoraziuns pon decider ils chantuns e las Conferenzas regionalas. Ina pagina d'internet dal Center d'infurmaziun e da documentaziun (IDES) da la CDEP infurmescha ils chantuns davart ils cuntegns necessaris e permetta uschia in barat surora ils cunfins chantunals e linguistics. En quest connex vegnan mussadas las novaziuns las pli impurtantas tar ils meds d'instrucziun en chausa sco er ils projects ils pli impurtants da las instituziuns (scolas, cunzunt scolas autas da pedagogia) davart quest tema.

148. Sco gia menziunà qua survart vegn la Svizra a presidiar a partir dal mars 2017 la *International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)* che sa fatschenta tranter auter cun l'instrucziun dal holocaust. Tar ils puncts centrals dal presidi svizzer tutgan la furmaziun, la giuventetgna e las medias socialas. En vista a l'instrucziun dal holocaust vegnan ad avoir lieu pliras occurrenz, sco per exempel ils Dis internaziunals da studi «Teaching about and Learning from the Holocaust» per personas d'instrucziun e per scoladers da personas d'instrucziun dals pajais commembers da la IHRA. In'app, exposiziuns e publicaziuns per giuvenils vegnan medemamain sustegnidas dal presidi svizzer.

149. *La sensibilisaziun per dumondas da la coesiun sociala e la promoziun da la toleranza* è ultra da quai francadas *en ils plans d'instrucziun da la Svizra* (Plan d'instrucziun 21, Plan d'études romand, Piano di studio del Canton Ticino), en spezial er areguard il diever da medias socialas. En lur plans d'instrucziun dal stgalim secundar I e II porschan ils chantuns plinavant differents curs davart las religiuns e davart lur istorgia, tranter auter er la religiun gidieua.

En spezial stoi vegnir menziunà ch'il *chantun Argovia* s'engascha dapi l'onn 2015 per ina intermediaziun pli ferma da l'ierta gidieua en il rom dal project «Kultur macht Schule» e ch'el presta uschia ina contribuziun a favur da l'infurmaziun davart l'antisemitissem. L'integraziun da la senda culturala gidieua en il program dal project «Kultur macht Schule» permetta a las scolaras ed als scolars da scuvrir chausas interessantas davart l'istorgia, davart ils edifizis communal e davart la convivenza da la populaziun gidieua e cristiana. Lengnau ed Endingen en il chantun Argovia eran – a la fin dal 18. tschientaner – ils sulets lieus en Svizra, nua che personas gidieuas dastgavan sa domiciliar duraivlamain. Cunquai ch'ils Gidieus eran vegnids stgatschads da las autras citads da la Confederaziun, han els chattà in refugiu en las

vischnancas dad Eendingen e da Lengnau en il Surbtal, ch'è stà durant bunamain 300 onns il center da la vita gidieua en Svizra. La senda culturala gidieua renda accessibla questa ierta culturala.

G. Difficultads da scolaras e scolaras gidieus en scolas publicas⁸⁷

150. Per pudair ademplir lur obligaziuns religiusas (scumond da tuts geners da lavur) han scolaras e scolaras sco er studentas e students che pratitgeschan la cretta gidieua dumandà da survegnir **in'absenza speziala per il sabat e per festas gidieuas**. En sia decisiun dal 1. d'avrigl 2008⁸⁸ ha il *Tribunal federal* – la dretgira suprema da la Svizra – fatg endament che la libertad da conscienza e da religiun cumpiglia er la pussaivladad d'observar firads e dis da paus religius. En quest cas ha el valità l'interess dals scolaras da pudair observar il cumond dal paus dal sabat sco pli impurtant che l'interess d'examinar tut ils maturands cuminaivlamain ina sonda, er sche quai chaschunass custs supplementars per las scolas.

Ils 9 da november 2006 è il Secretariat general da la CDEP sa drizzà a la Conferenza svizra dals recturs gimnasials cun la supplica da far endament a lur commembers da prender uschenavant sco pussaivel resguard da firads religius en l'organisaziun da lur scolas.

151. Areguard las scolas publicas èsi savens stà pussaivel da chattar soluziuns pragmaticas tras il dialog, uschia ch'ils uffants che pratitgeschan la cretta gidieua han pudì observar las prescripziuns da lur religiun. Tuttina han las cuminanzas gidieuas constatà ils ultims onns che las posiziuns èn daventadas pli diras e la toleranza pli pitschna envers las absenzas spezialas per motivs religius, quai che ha gì per consequenza ch'intgins uffants han midà a scolas confessionalas privatas. Quai vala cunzunt per chantuns che applitgeschan strictamain il princip da la separaziun da la baselgia e dal stadi, per exempel per il chantun Genevra.

En ses document «La laïcité à l'école» ch'il *chantun Genevra* ha publicgà l'avust 2016, suttastritga el che las obligaziuns d'ir a scola ed ils interess dals scolaras e da lur famiglias stoppian vegnir cumparegliads in cun l'auter. Per quest motiv, ma er per respect da las persuasiuns dals scolaras e da lur geniturs ston las direcziuns da las scolas publicas conceder absenzas spezialas individualas per las festas religiusas da las differentas confessiuns sco er per preparar tschertas praticas u tscherts ritus ch'èn suttamess a la libertad da cretta. Las absenzas ston dentant esser da durada limitada, sa basar sin motivs plausibels ed avair lieu ordaifer las uras d'examins e da clausuras intermediaras. Sche las tensiuns tranter las pretensiuns da la scola e las pretensiuns dal sector privat na pon betg vegnir schliadas, e sch'ina scolara u in scolar manchenta in examen malgrà che l'absenza è vegnida refusada, survegn ella u el la nota 1 (da 6). Quai vala er per auters geners da dumondas d'absenzas (motivs famigliars, sportivs u artistic e.u.v.).

Autras regulaziuns chantunalas èn per exempel las suandantas (senza rapports davart problems cun las praticas da quests chantuns):

En il *chantun Basilea-Citad* cuntegna il manual d'agid «Umgang mit religiösen Fragen an der Schule» las suandantas infurmaziuns davart la tematica d'absenzas durant firads religius: «Tenor l'urden d'absenzas e l'urden disciplinar è in'absenza d'uffants e da giuvenils durant

⁸⁷ Questas dumondas sa refereschon plitgusch a la libertad da religiun ch'è francada en ils art. 7 ed 8 da la Convenziun da basa. Tuttina vegnan ellas tractadas en connex cun l'art. 12, per che tut las dumondas concernent la scola sajan reunidas en in lieu.

⁸⁸ DTF 134 I 114. Guardar agiunta.

firads religios in'absenza motivada. L'absenza da las scolaras e dals scolars durant quests dis po vegnir motivada tras ina decleraziun che sto vegnir fatga al cumenzament da l'onn da scola. La materia da scola sto vegnir elavurada avant u sunter l'absenza. Per examens d'admissiun (p.ex. per la scola secundara, per il gimnasi e.u.v.) e per examens finals (p.ex. maturitad) n'è in'absenza motivada betg pussaivla. Fixond las datas prendan las scolas resguard dals auts firads da las differentas religiuns».

Il *chantun Turgovia* enconuscha ina regulaziun sumeglianta: Per las festas religiosas las pli impurtantas vegnan permessas absenzas (betg ina dispensaziun generala), nun ch'i hajan lieu examens d'admissiun. Fixond las datas d'examen prendan las scolas publicas resguard dals auts firads da las cuminanzeas religiosas las pli impurtantas.

152. Ils uffants gidieus che frequentan scolas publicas n'han en general naginas difficultads pervia da lur **vestgadira** u perquai ch'els **han si ina kippa**. Però sto vegnir menziunada ina iniziativa che la Partida populara svizra PPS ha inoltrà ils 22 da favrer 2016 en il Vallais e che pretenda en scolas publicas in scumond da cuvrahaus da tut gener.

ARTITGEL 14

- 1. Las parts contractantas s'obligheschan da reconuscher che mintga commember d'ina minoritad naziunala ha il dretg d'emprender sia lingua minoritara.*
- 2. En regiuns, nua che commembers da minoritads naziunalas vivan tradiziunalmain u en in dumber considerabel, sa stentan las parts contractantas, sche la dumonda respectiva è gronda avunda, da garantir uschè bain sco pussaivel ed en il rom da lur sistem da furmaziun ch'ils commembers da questas minoritads hajan pussaivladads adequatas d'emprender la lingua minoritara u da vegnir instruids en questa lingua.*
- 3. L'alineia 2 vegn applitgà senza che l'emprender la lingua uffiziala u l'instrucziun en questa lingua vegnian pregiudicads da quai.*

A. Instrucziun da talian ordaifer la Svizra taliana

En ses terz Parairi davart la Svizra dals 5 da mars 2013 ha il Comité consultativ supplitgà «*las autoritads d'identifitgar cun meds adequats il basegn da purschidas da curs da lingua da las persunas appartegnentas a la minoritad linguistica taliana per pudair correspunder meglier a quest basegn en spezial ordaifer ils territoris da derasaziun tradiziunals*».

153. L'onn 2011 ha la Regenza dal *chantun Son Gagl* proponì per motivs finanziaus da **dismetter l'instrucziun da talian sco rom da maturitad** en ils gimnasis chantunals. En la Svizra taliana ha questa novitad sveglià indignaziun e quitads. Er l'Associaziun da persunas d'instrucziun da talian (ASPI) è daventada activa ed ha lantschà ina petiziun online ch'è vegnida sutscritta da passa 4000 persunas. La ASPI è cleramain cunter la dismessa da l'instrucziun da talian en ils gimnasis dal *chantun Son Gagl* e tema che la soluziun son-gagliaisa pudess vegnir applitgada er en auters chantuns. Il parlament chantunal da Son Gagl n'ha betg acceptà la proposta da la Regenza, uschia ch'ils gimnasis porschan er vinavant talian sco rom d'accent.

Medemamain l'onn 2011 ha la Regenza dal *chantun Sursilvania* infurmà davart sia decisiun da dismetter a partir da l'onn da scola 2012/2013 l'instrucziun da talian sco rom d'elecziun

per la maturitad en il gimnasi chantunal da Sarnen. Talian vegn dentant anc purschì sco rom facultativ. Sin quai èn sa mobilisads numerus adversaris da questa decisiun (parlamentaris tessinai da l'Assamblea federala, Departament d'educaziun e da cultura dal Tessin, Pro Grigioni italiano, ASPI, fracziun da la PS dal parlament chantunal da Sursilvania e.u.v.). Cunter la decisiun èn vegnidas rimnadas suttascripziuns, Il chantun Sursilvania n'ha dentant betg annullà la decisiun, uschia ch'il talian na vegn betg pli purschì qua sco rom d'elecziun per la maturitad dapi l'onn da scola 2012/2013.

154. Per eliminar questas difficultads è vegnida nominada ina *gruppa da lavur* da la *Cumissiuon svizra da maturitad*. Quella ha la finamira d'eruir ils obstachels per l'instrucziun da talian e da proponer soluziuns als chantuns. La gruppa da lavur ha elavurà in rapport en quest regard. Quel mussa che la purschida e l'attractivitat da l'instrucziun da talian n'èn betg optimalas en tut las scolas da maturitad, savens pervia dal dumber da scolars e per motivs da rentabilitad. Il rapport è vegnì discutà entaifer las autoritads politicas responsablas (Departament federal d'economia, furmazion e retschertga DEFR e Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica CDEP).

Suenter quest rapport, il mars 2015, ha la *CDEP* deliberà *recumandaziuns per promover il talian en ils gimnasis*. La CDEP recumonda expressivamain als chantuns da porscher en mintga gimnasi talian sco rom da maturitad. Sche quai n'è per exempel betg pussaivel perquai ch'igl ha memia paucs scolars, vegnan ils chantuns supplitgads da metter a disposiziun ina purschida en collavuraziun cun autras scolas entaifer u ordaifer il chantun. Medemamain vegni recumandà als chantuns da promover l'instrucziun d'immersiun (instrucziun d'in rom betg linguistic en talian) u da realisar programs da barat cun regiuns da lingua taliana. Plinavant vegnan ils chantuns supplitgads da far diever dals agids finanziaus da la Confederaziun per promover las linguas naziunals en l'instrucziun tenor la Lescha da linguas. Quai cun preschentar a la Confederaziun projects innovativs per rinforzar il talian en ils gimnasis. La realisaziun da las recumandaziuns vegn evaluada l'onn 2020.

155. Sin basa da quests novs svilups ha il Cussegl federal integrà en la *Missiva davart la cultura 2016–2020* mesiras concretas per promover il talian ordaifer la Svizra taliana (guardar qua survast *ad art. 5, chap. D., al. nr. 85*).

156. *Intgins exempels per bunas praticas chantunals areguard l'instrucziun da talian:*

Confurm a las recumandaziuns da la CDEP da l'onn 2015 davart la promoziun da la lingua taliana en ils gimnasis svizzers porscha il *chantun Vad* dapi l'onn da scola 2016/2017 ina maturitad bilingua franzosa-taliana (gimnasi da lunga durada) a Lugano, en il rom d'in partenadi cun il chantun Tessin. Sco tar las duas autras maturitads gimnasialas na resultan nagins custs supplementars per las gimnasiastas ed ils gimnasiasts. Ils custs dal material da scola vegnan subvenziunads, ed en cas da basegn paja il chantun stipendis.

En il *chantun Berna*: Il plan d'instrucziun per il gimnasi ch'entra en vigur la stad 2017 è concepì uschia, che talian vegn instrui en tut ils gimnasis sco rom fundamental u sco rom d'accent (en in gimnasi vegn quai realisà in pau pli tard per motivs da l'organisaziun da la scola). Per augmentar l'attractivitat da l'instrucziun da talian pon tut las scolaras e tut ils scolars cun talian sco rom fundamental u sco rom d'accent medemamain far ina maturitad bilingua cun talian. Per quest intent frequentan els il terz onn dal gimnasi en in gimnasi en il Tessin ed han lura – il quart onn dal gimnasi – ils roms artistics en talian.

En il *chantun Genevra* n'ha la purschida repetida d'ina maturitad bilingua taliana-franzosa sveglià nagin u pauc interess tar las gimnasiastas ed ils gimnasiasts da Genevra. Percunter

ha l'instrucziun da talian, che vegn porschida facultativamain dapi l'onn 2015/2016, chattà in bun resun tar las scolaras ed ils scolars dal stgalim secundar I: 50 giuvenils èn s'annunziads per questa instrucziun. La porschida vala er puspè per l'onn 2016/2017.

En il *chantun Uri*, che porscha talian gia en la scola primara (empè da franzos), è talian in rom d'elecziun sin il stgalim superiur. Perquai che quest rom ha pudì vegnir puschì mo darar en las vischnancas per mancanza d'annunziads, è vegnì lantschà per l'onn da scola 2014/2015 il project intercommunal «Wahlfach Italienisch auf der Oberstufe». Activitads da barat cun ina classa partenaria dal Tessin èn ina part fixa da questa porschida.

En *plirs chantuns* (p.ex. Friburg, Soloturn, Son Gagl) vegn talian puschì sco rom d'elecziun sin il stgalim secundar I.

En las scolas constatescha il *chantun Tessin* in tendenza creschenta da far barats tranter las regiuns linguisticas da la Svizra. Pertutgà da quai è er il Tessin, cunzunt sin il plaun da la scola obligatorica. In augment spezial vegn plinavant observà tar il barat per corrispondenza e tar il barat da classas. Sin il stgalim secundar II percunter resta il barat stabil. Numerus barats individuals han lieu en il rom da partenadis tranter gimnasis da differentas regiuns linguisticas. Ina contribuziun impurtanta e substanziala presta il project «*+identità: settimana della Svizzera italiana*». Questa emna da la Svizra taliana – ch'è vegnida iniziada da l'Universitad da la Svizra taliana (USI) e che vegn sustegnida dal Departament tessinois d'educaziun, da cultura e da sport (DECS) – porta la Svizra taliana en ils gimnasis da l'autra vart da las Alps, tras quai che classas gimnasialas dal Tessin vegnan envidadas da sa barattar cun classas da la Svizra franzosa u tudestga.

Las cifras dals barats da classas da l'onn da scola 2014/2015 sa preschentan sco suonda:

scola primara:	4 classas cun 76 scolaras e scolars
stgalim secundar I:	10 classas cun 153 scolaras e scolars
stgalim secundar II:	4 classas cun 75 scolaras e scolars

Vitiers vegnan 92 barats individuals.

Las stentas da promover il barat tranter classas dal Tessin e classas da la Svizra tudestga e franzosa cuntinueschan.

Dapi l'onn 2016 vegn meglierada l'enconuschientscha da la lingua taliana e da la Svizra taliana tras ina porschida cumbinada: curs da talian dad 1 emna cun activitads sportivas. Questas occurrenzas dad 1 emna pon vegnir visitadas individualmain durant las vacanzas da stad e d'atun ed er vegnir frequentadas tras entiras classas durant l'onn da scola, e quai en il rom d'activitads dal Center da sport a Tenero.

B. Instrucziun da rumantsch

En ses *terz Parairi davart la Svizra dals 5 da mars 2013* ha il Comité consultativ supplitgà «*las autoritads da garantir ch'il conclus concernent la standardisaziun dal rumantsch vegnia prendi en stretga enclegientscha cun ils represchentants dals differents puntgs da vista da la minoritad rumantscha.*

Ultra da quai ston las autoritads garantir che la porschida da l'instrucziun rumantscha na vegnia betg restrenschiada en cas da fusiuns da vischnancas.»

1. Rumantsch grischun en scola

157. Per regurdar⁸⁹: L'onn 2003 aveva il parlament grischun concludì da publitgar en l'avegnir tut ils meds d'instrucziun mo pli en rumantsch grischun e betg pli en ils idioms. Uschia duevan vegnir reducids ils custs per la furmaziun, e rumantsch grischun dueva vegnir etablì sco «lingua franca» da la populaziun rumantscha. Pliras vischnancas da pilot han cumenzà ad introducì rumantsch grischun sco lingua d'alfabetisaziun. Differentas gruppas èn dentant s'exprimidadas cunter quest conclus, particularmain cun l'argument che la lingua d'instrucziun na saja betg la lingua ch'ils geniturs discurren a chasa. Ellas temeivan che la mesira portia il cuntrari da quai che las autoritads avevan en mira: Empè da promover e da rinforzar il rumantsch accelereschia la lingua da standard la dispariziun dal rumantsch, perquai che la lingua emprendida en scola n'haja naginas ragischs en il mintgadi e saja mo ina lingua da scrittira. La resistenza è s'organisada en il moviment «Pro idioms»⁹⁰ che ha chattà in vast sustegn cunzunt en Surselva ed en Engiadina: Passa 4500 personas èn diventadas commembras da la «Pro idioms». Sin quai è naschì il moviment «Pro rumantsch»⁹¹ che sustegna la decisiun da l'onn 2003 ed uschia il rumantsch grischun sco lingua d'alfabetisaziun. Davart questa debatta regiunala èsi vegnì rapportà detagliadamain er en las medias naziunalas.

La fin da l'onn 2011 ha il parlament grischun restrenschi il conclus da l'onn 2003: En scolas, nua ch'i vegn instrui *rumantsch grischun*, poi da nov er puspè vegnir duvrà passivamain in idiom, ed en scolas, nua ch'i vegn instrui in idiom poi er vegnir duvrà rumantsch grischun. Quai vul dir ch'ils meds d'instrucziun pon er vegnir redigids en tut ils idioms rumantschs e betg mo en rumantsch grischun. I n'exista dentant nagin dretg che tut ils meds d'instrucziun u tut las parts d'in med d'instrucziun vegnian mess a disposiziun en l'idiom respectiv. L'ediziun da meds d'instrucziun rumantschs s'orientescha tenor la tradiziun vertenta e sa drizza tenor las resursas finanzialas ch'il cussegl grond metta a disposiziun en il preventiv.

Tenor il conclus da la regenza chantunala dals 5 da december 2011 ston uffants che han cumenzà la scola cun rumantsch grischun, finìr lur temp da scola cun questa lingua e na pon betg midar a lur idiom⁹². Cunter quest conclus da la regenza grischuna han intgins geniturs fatg protesta tar la Dretgira administrativa chantunala e lura tar il Tribunal federal.

En sia decisiun dals 12 da fanadur 2013⁹³ ha il Tribunal federal a Losanna refusà il recurs cunter il conclus da la regenza grischuna dals 5 da december 2011. La libertad da lingua garanteschia bain il dretg da duvrar la lingua da sia tscherna, ma pervia dal princip da las linguas uffizialas e pervia dal princip territorial n'exista nagin dretg da vegnir instrui en las scolas statalas en la lingua (materna) da sia tscherna. Anzi, l'instrucziun haja lieu en quella lingua ch'ils chantuns resp. las vischnancas han fixà tenor ils principis da l'artitgel 70 alinea 2 da la Constituziun federala. Sche l'instrucziun haja lieu *in casu* en rumantsch – saja quai en ils idioms u en rumantsch grischun –, saja respectà il dretg costituziunal da las minoritads linguisticas tradiziunalas. Plinavant na cuntrafetschia il conclus da la regenza grischuna er betg a la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras, perquai ch'i vegnia tegnì quint en moda sufficienta da las disposiziuns da questa charta.

⁸⁹ Guardar en quest connex terz Rapport davart la realisaziun da la Convenziun da basa, *ad art.* 14 chap. 3 e 4.

⁹⁰ www.proidioms.ch

⁹¹ www.prorumantsch.ch

⁹² Guardar art. 32 da la Lescha da scola (entrada en vigur il 1. d'avust 2013): «*Sch'ina vischnanca sa decida da midar la lingua da scola da l'idiom a rumantsch grischun u viceversa, vegn quai fatg pass per pass d'onn da scola ad onn da scola.*»

⁹³ DTF 139 I 229. Guardar agiunta.

2. Porschida d'instrucziun en rumantsch

158. Dapi l'onn 2013 n'hai pli dà naginas midadas da la lingua da scola en il *chantun Grischun*.

159. Areguard l'instrucziun da rumantsch en il *chantun Grischun* pon las *fusiuns da vischnancas* vegnir divididas en trais categorias:

- a) fusiun da duas u dapli vischnancas rumantschas;
- b) fusiuns da duas u dapli vischnancas tudestgas e rumantschas, nua che las scolas rumantschas e tudestgas èn situadas en differents lieus;
- c) fusiuns da duas u dapli vischnancas tudestgas e rumantschas, nua che las scolas rumantschas e tudestgas èn situadas en il medem lieu e nua che las scolaras ed ils scolars rumantschs èn en la minoritad.

Fusiuns da vischnancas da las categorias a) e b) n'han naginas consequenzas per l'instrucziun da rumantsch. Las scolaras ed ils scolars adempleschan il plan d'instrucziun rumantsch.

Fusiuns da vischnancas da la categoria c) han consequenzas per l'instrucziun da rumantsch. Las scolaras ed ils scolars adempleschan en la gronda part dals roms il plan d'instrucziun rumantsch. Singuls roms, per exempel musica, vegnan instruids per tudestg per motivs economics ed organisatorics. Plinavant po l'ambient d'emprender tudestg (p.ex. piazza da pausa, occurrenz da scola e.u.v.) restrenscher il progress en la lingua da scola.

160. Da menziunar èsi che las scolaras ed ils scolars da geniturs rumantschs pon visitar en il *chantun Basilea-Citad* in curs opziunal da lingua e cultura rumantscha sin il stgalim primar. Il curs vegn organisà per pliras scolas ed ha lieu la sonda avant mezdi durant duas lecziuns. Finanzià vegn il curs mintgamai mez a mez tras il chantun e tras l'uniun da geniturs.

Plinavant vegn mess en pe en il *chantun Turitg* ina porschida da curs en lingua e cultura da la patria (LCP) en rumantsch.

ARTITGEL 15

Las parts contractantas stgaffeschon las premissas necessarias per ch'ils commembers da minoritads naziunalas possian sa participar en moda efficazia a la vita sociala ed economica ed a fatschentas publicas, particularmain a quellas che als pertutgan.

Ina da las ulteriuras recumandaziuns da la 3. Resoluziun dal Comité dals ministers sa cloma: «[...] Sin plaun chantunal ed interchantunal ston vegnir creads ed applitgads mecanissem efficazis per laschar vegnir a pled questas persunas [ils viagiants].»

A. Mecanissem per la cooperaziun dals Jenics, dals Sinti e Manouches e dals Roma

161. La grupp da lavur «*per meglierar las cundiziuns per la moda da viver nomada e per promover la cultura dals Jenics, Sinti e Roma*» sa cumpona en moda paritetica da represchentants d'organisaziuns da las minoritads sco er da commembers da las autoritads. Qua tras è vegnida ademplida la pretensiun da las organisaziuns pertutgadas dad esser represchentadas en la grupp da lavur cun il medem dumber da persunas sco las autoritads, per pudair defender lur interess. *Dudesch organisaziuns da Jenics, da Sinti e Manouches e da Roma*⁹⁴ èn sa participadas a var diesch sesidas. Las represchentantas ed ils represchentants da tut questas organisaziuns han survegnì ina indemnisaziun pauschala per ils custs da viadi e per la participaziun.

A la grupp da lavur èn sa participads ils uffizis federals involvids (Uffizi federal da cultura UFC, Direcziun da dretg internaziunal public DDIP, Uffizi federal da vias UVIAS, armasuisse, Uffizi federal da svilup dal territori ARE, Servetsch per il cumbat cunter il rassissem SCRA), ils chantuns sur ils represchentants da las conferenzas chantunales (CCPA [construcziun, planisaziun e protecziun da l'ambient], CDCGP [giustia e polizia], CDAS [affars socials], CDEP [educaziun publica], COPC [planisaders chantunals]) sco er l'Uniun da las citads svizras e l'Associaziun da las vischnancas svizras. Er chantuns ch'èn pertutgads particularmain en tsherts secturs èn stads represchentads tras persunas spezializadas, uschia per exempel l'Argovia e Berna areguard las plazzas da staziunament e da transit e Berna areguard la frequentaziun da la scola d'uffants da famiglias cun ina furma da viver nomada. Tschertas organisaziuns nungovernamentalas sco la «Societad per pievels smanatschads Svizra» e la Caritas èn sa participadas a quest process.

162. Areguard las plazzas ha la grupp da lavur discutà davart la necessitad che *mintga chantun* duess nominar *ina persuna da contact per gruppas da viagiants*, ed en chantuns pli gronds fiss raschunaivel in *post da consultaziun* per quest intent. Uschia duain vegnir promovids ils contacts directs tranter las autoritads chantunales resp. communalas e las gruppas pertutgadas che pon vegnir integradas u consultadas (guardar en quest connex qua sutvart ad art. 6, chap. A.1.).

163. Dapi la nominaziun da la Cumissiun federala cunter il rassissem (CFR) l'onn 1995 fin l'onn 2013 èn ils «viagiants» stads represchentads en questa cumissiun. Dapi l'onn 2014 è in *Jenic* sedentar commember da la cumissiun. Ils 25 da november 2015 ha il Cussegl federal adattà la disposiziun davart la nominaziun da la CFR. Tenor il punct 4 da la nova disposiziun da nominaziun dal Cussegl federal sa cumpona la CFR ussa da 16 commembers, quai che permetta ina represchentanza independenta dals *Roma*. La represchentanza independenta dals *Roma* vegn considerata sco necessaria, perquai che questa minoritad è exponida a discriminaziuns specificas.

164. La fundaziun «In futur per ils viagiants svizzers» ademplescha la veglia pretensiun ch'il cussegl da fundaziun haja ina cumposiziun paritetica: A partir da l'onn 2017 stattan a disposiziun mintgamai sis sezs per ils represchentants da las minoritads e per ils represchentants da las autoritads. Fin ussa eran mo tshintg represchentants dals Jenics e dals Sinti e Manouches en il cussegl da fundaziun.

⁹⁴ I sa tracta da las organisaziuns ch'èn er vegnidas consultadas en il rom da l'elavuraziun da quest rapport e che figureschan en l'introducziun, chap. A., al. nr. 6 e 7.

165. Sur la «*Associaziun dals viagiants*» (lur federaziun da tetg) èn *ils Jenics ed ils Sinti e Manouches* gia dapi in temp pli lung commembers da la gruppa accumpagnanta svizra da la International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). Dapi l'onn 2015 han ussa er *ils Roma svizzers* in represchentant en la IHRA, e quai sur lur organisaziun «Roma Foundation».